

จิตวิทยาในพระไตรปิฎก PSYCHOLOGY IN THE TIPITAKA

พระยุธรนา อธิจิตฺโต, ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

หนังสือเล่มนี้ จัดทำขึ้นเพื่อเป็นเอกสารประกอบการสอนวิชาจิตวิทยาในพระพุทธศาสนาในหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา เป็นการศึกษาในเนื้อหาของจิตวิทยากับพระไตรปิฎก เป็นการบูรณาการพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ เนื้อเป็นหลักการทั่วไปยังมีข้อแก้ไขอีกแต่เป็นจุดเริ่มต้นที่ดีของศึกษาแบบบูรณาการ ให้ทันยุคและทันสมัย และเป็นประโยชน์ในการทำงาน เพราะไม่ใช่ว่าอะไรในความเปลี่ยนแปลงของโลกหลักธรรมทางพระพุทธศาสนายังจำเป็นต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ ในการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ในการทำงาน ประกอบอาชีพต่าง ๆ ยังต้องใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพราะศาสนาเป็นเรื่องของชีวิตการทำงานเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต และทำได้ช่วงหนึ่งของชีวิตแต่ความรู้ในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ใช้ทั้งชีวิต ขอขอบคุณทุกท่านเป็นผู้มีส่วนให้ออกสารประกอบการสอนวิชาการฐานนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี และได้รับความช่วยเหลือสนับสนุนจากบุคคลหลาย ๆ ฝ่าย ที่ให้คำแนะนำ แสดงความคิดเห็น ตรวจสอบ แก้ไขปรับปรุงด้วยดีตลอดมา

พระยุพธนา อธิจิตโต และคณะ

๒ มิถุนายน ๒๕๖๐

สารบัญ

บทที่๑.บทนำ

- ๑.อธิบายความหมายของพระไตรปิฎกได้
- ๒.อธิบายความหมายของจิตวิทยาได้
- ๓.อธิบายแนวคิดจิตวิทยาในพระไตรปิฎกได้
- ๔.สรุป
- ๕.คำถามท้ายบท
๘. บรรณานุกรมบทที่

บทที่๒.จิตและเจตสิกในพระไตรปิฎก

- ๑.บทนำ
- ๒ อธิบายความหมายของจิตในพระไตรปิฎกได้
- ๓ อธิบายความหมายของเจตสิกในพระไตรปิฎกได้
- ๔ อธิบายความแตกต่างของจิตและเจตสิกในพระไตรปิฎกได้
- ๕ อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับเจตสิกในพระไตรปิฎกได้
- ๖ สรุป
- ๗ คำถามท้ายบท
๘. บรรณานุกรม

บทที่๓.การเปรียบเทียบจิตและเจตสิกในจิตวิทยากับพระไตรปิฎก

๑. บอกจิตของมนุษย์ในจิตวิทยาได้
๒. บอกเจตสิกของมนุษย์ในจิตวิทยาได้
๓. บอกความสัมพันธ์ของจิตและเจตสิกของมนุษย์ในจิตวิทยาได้

๔.สรุป

๕. คำถามท้ายบท

๖. บรรณานุกรมบทที่

บทที่ ๔. พฤติกรรมตามแนวจริต ๖

๑. อธิบายความหมายของจริต๖ ในพระไตรปิฎกได้

๒. อธิบายความหมายของพฤติกรรมในจิตวิทยาได้

๓. อธิบายความหมายของพฤติกรรมตามแนวจริต ๖ ในจิตวิทยาได้

๔.สรุป

๕.คำถามท้ายบท

๖. บรรณานุกรม

บทที่๕.การพัฒนาจริตให้เหมาะกับกรรมฐาน

๑. อธิบายความหมายของการพัฒนาจริต๖ ในพระไตรปิฎกได้

๒. อธิบายความหมายของกรรมฐานในพระไตรปิฎกได้

๓. อธิบายความหมายของการพัฒนาจริตด้วยกรรมฐานในพระไตรปิฎกได้

๔.สรุป

๕.คำถามท้ายบท

๖. บรรณานุกรม

บทที่ ๑. บทนำ

แนวคิดสำคัญ

พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาได้รวบรวมคำสอนของโคตมะพระพุทธเจ้าไว้เป็นหมวดหมู่มีทั้งหมด ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ เกี่ยวกับพฤติกรรมของวิถีความเป็นไปชีวิตมนุษย์ในวัฏฏะสงสาร กระบวนการของจิตไปจิตในภพภูมิต่างๆ และการหลุดพ้นจากความทุกข์ ส่วนจิตวิทยาก็สนใจศึกษาถึงพฤติกรรม กระบวนการของจิตเช่นเดียวกัน

จุดประสงค์การเรียนรู้

จุดประสงค์ปลายทาง

มีความรู้เข้าใจถึงคำสอนเรื่องชีวิตของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎกไปบูรณาการกับวิชาจิตวิทยาซึ่งเป็นศาสตร์สมัยใหม่ได้

จุดประสงค์นำทาง

- ๑.อธิบายความหมายของพระไตรปิฎกได้
- ๒.อธิบายความหมายของจิตวิทยาได้
- ๓.อธิบายแนวคิดจิตวิทยาในพระไตรปิฎกได้
๔. สรุป
- ๕ คำถามท้ายบท
๘. บรรณานุกรม

บทนำ

ประเทศไทยเป็นประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนามาเรื่อยๆ ละ ๙๐ ของพลเมืองจำนวนประมาณ ๖๘ ล้านคน คำสอนทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยมาจากคัมภีร์พระไตรปิฎกที่ได้รวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้เป็นหมวดหมู่ที่สมบูรณ์ที่สุด จึงเป็นเอกสารสำคัญในการสืบค้นหาคำสอน

ของพระพุทธเจ้าที่ทรงรู้แจ้งในวิถีความเป็นไปของมนุษย์อย่างแท้จริงตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย และชีวิตหลังความตายวิญญานออกจากร่างไปสู่ภพภูมิใหม่ตามกรรมของตนที่ได้กระทำไปในชาตินี้ และชาติก่อน ๆ โน้น รวมทั้งวิธีการใช้ชีวิตให้หลุดพ้นจากข้อจำกัดของชีวิตของตนเพราะวิบากกรรมของตนที่ได้กระทำไปแล้วในอดีตของตนเอง ในพระไตรปิฎกที่รวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่แสดงพระธรรมเทศนาไว้ในสถานที่ต่างๆ และต่างกาลเวลาตลอด ๔๕ ปีนั้น นอกจากนี่ยังมีวิชาความรู้ซึ่งเป็นศาสตร์สมัยใหม่ผสมผสานอยู่ในหลักธรรมของพระพุทธเจ้าไว้ด้วย ทำให้เรานึกคิดมองไปย้อนถึงสภาพของเหตุการณ์ในสมัยพุทธกาลได้อย่างชัดเจน และในปัจจุบันนี้ ผู้แสวงบุญชาวพุทธทั่วโลกได้มีการเจริญตามรอยบาทของพระพุทธเจ้าในแดนพุทธภูมิโดยเฉพาะสังเวชนียสถานทั้ง ๔ เพื่อไปปฏิบัติธรรมเป็นการทำความดีเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาแด่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยเจริญวิปัสสนากรรมฐานตามคำสอนของพระพุทธเจ้าด้วย ในระหว่างการเดินทางไปในสังเวชนียสถานก็มีการบรรยายเรื่องราวในแดนพุทธภูมิที่เป็นประโยชน์ต่อศึกษาวิชา ประวัติพระพุทธศาสนาด้วยการวิเคราะห์ข้อมูลทางด้ายกายภาพภูมิศาสตร์จากสถานที่จริง และข้อมูลทางด้านวิถีชีวิตศิลปะและวัฒนธรรมที่ไว้ในพระไตรปิฎกทำให้เราเข้าใจหลักคำสอนของพระพุทธเจ้ามากยิ่งขึ้น ๆ ขึ้นไป

ทุกศาสนาที่เกิดขึ้นมาในที่ต่างๆ ของโลกต่างก็มีคัมภีร์เป็นที่รวบรวมคำสอนของศาสดาของตนเองที่แสดงคำสอนไว้ในสถานที่ต่างๆ ทั้งสิ้น เพื่อหลักคำสอนให้สาวกที่เกิดมาในรุ่นหลัง ๆ มีโอกาสได้ศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับศาสตร์ รวมทั้งเรื่องราวต่างๆ ที่เป็นประวัติความเป็นมาของศาสดาของไว้เรียนรู้ พระไตรปิฎกก็เช่นเดียวกันเป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปเป็นคัมภีร์รวบรวมคำสอนที่เป็นความรู้ที่เป็นความจริงของวิถีชีวิตของมนุษย์นั้น ที่ทรงค้นพบด้วยการตรัสรู้แจ้งและทรงแสดงไว้ในสถานที่ต่าง ๆ หลายแคว้นแคว้น หลายเวลาที่แตกต่างกันของชมพูทวีปอันกว้างใหญ่ไพศาล ทรงเดินทางด้วยเท้าเปล่าหลายพันกิโลเมตร เพื่อไปแสดงพระธรรมเทศนาเรื่องราวที่เป็นไปเพื่อการหลุดพ้นจากความทุกข์ของมนุษย์ เป็นความรู้ที่เกิดจากปฏิบัติตามมรรคมืองค์แปดซึ่งเป็นทางสายประเสริฐของพระองค์ทรงตรัสรู้แจ้งด้วยพระองค์เอง คำสั่งสอนเหล่านี้ได้มีการจดจำด้วยท่องจำที่เรียกว่าวิธิมุขปาฐะ ของพระพุทธสาวกชั้นอริยบุคคลที่บรรลุธรรมอรหันตผลทั้งสิ้นและหลังจากพระพุทธองค์ปรินิพพานแล้วก็ตาม พุทธสาวกน้อมนำคำสอนของพระพุทธองค์ปฏิบัติธรรมจนบรรลุธรรมเป็นอริยบุคคลเช่นเดียวกัน

๑. ความหมายของพระไตรปิฎก

ปัญหาจึงคำถามขึ้นมาว่า พระไตรปิฎกคืออะไร มีผู้ให้คำนิยามไว้ในต่างๆ มากมายหลายแหล่งด้วยกัน และให้ความหมายคล้ายคลึงกัน เริ่มจากตาม

-พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ได้ให้ความหมายของคำว่า “ไตรปิฎก” ว่า เป็นคำนามหมายถึงพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามี ๓ ปิฎก คือพระวินัย เรียกว่าวินัยปิฎก, พระสูตรเรียกว่าสุตตันตปิฎก, พระอภิธรรมเรียกว่าพระอภิธรรมปิฎก, ใช้ว่าตรีปิฎกก็ได้ เขียนเป็นภาษาอังกฤษว่า Tripitaka

-ในพระไตรปิฎกฉบับประชาชนให้คำนิยามว่า หมายถึงคัมภีร์ที่รวบรวมพระธรรมคำสั่งสอนของลัทธิธรรมาสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ได้แสดงไว้ในแคว้นต่าง ๆ ที่เสด็จไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา และประชุมคณะสงฆ์ในการกำหนดข้อปฏิบัติของสงฆ์ที่เรียกว่า วินัย ให้เป็นไปในแนวเดียวกัน แต่โดยทั่วเรียก โคตมะพุทธเจ้าก็มี หรือเรียกว่า สมณโคตมก็มี พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามี ๓ ปิฎก คือพระวินัยปิฎก, พระสุตตันตปิฎก, และพระอภิธรรมปิฎก เป็นต้น.

คำว่าปิฎกตามพจนานุกรมไทย-ไทย ฉบับราชบัณฑิตแปลว่า ตะกร้า หมายถึงหมวดแห่งคำสั่งสอน ในพระพุทธศาสนา ดังนั้นเนื้อหาในพระไตรปิฎกแบ่งออกเป็น ๓ หมวดด้วยกันคือ

๑. พระวินัยปิฎก ว่าด้วยสิกขาบทต่าง ๆ ของภิกษุและภิกษุณี.

๒. พระสุตตันตปิฎก ว่าด้วยพระสูตรซึ่งเป็นพระธรรมเทศนา ของพระโคตมพุทธเจ้า และพระอรหันตสาวก ที่แสดงแก่บุคคลต่างวรรณะ ต่างฐานะในสังคม ไปเกือบทั่วชมพูทวีป มีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง.

๓. พระอภิธรรมปิฎก ว่าด้วยอภิธรรมหรือปรมัตถธรรม เป็นข้อธรรมอันสูงสุดว่าด้วย รูปจิต เจตสิก และนิพพาน.

อธิบายตามหลักวิชาล้วน ๆ โดยไม่อ้างอิงเหตุการณ์และบุคคลมาช่วยสนับสนุนความรู้ที่เป็นความจริงจากการสังคายนาครั้งที่ ๑ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเรียกว่าพระธรรมวินัย จะปรากฏถ้อยคำเหล่านี้ในพระไตรปิฎกฉบับเถรวาทหลายฉบับด้วยกันจนกระทั่งเกิดการสังคายนาครั้งที่ ๓ เมื่อพ.ศ. ๒๓๕ ที่เมืองปัญจาสีปุตระหรือเมืองปัตนะ(Patna) ในปัจจุบัน เหตุที่มีการสังคายนาเพราะมีนักบวชในศาสนาอื่นปลอมบวชในพระพุทธศาสนาเพราะเห็นแก่ลาภสักการะ.

ความสำคัญของพระไตรปิฎก ในคัมภีร์พระไตรปิฎกนอกจากรวบรวมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว กล่าวถึงบริบทเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นสมัยก่อนหรือหลังพุทธกาล ทำให้เป็นหลักฐานสำคัญที่จะวิเคราะห์สภาพปรากฏการณ์ของวิถีชีวิตของคำสอนนักพรตรวมทั้งแนวคิดของ

ผู้คนในยุคก่อนพุทธกาล และหลังพุทธกาลได้เป็นอย่างดี แม้คำสอนของพระพุทธเจ้าจะมีถึง ๔๘,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ก็ตามแต่เมื่อย่อลงแล้ว สอนเรื่องชีวิตของมนุษย์เพียงเรื่องเดียว พระพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องชีวิตในรูปแบบ ของคำสอนเรื่องขันธ์ ๕ เมื่อเราวิเคราะห์คำสอนเรื่องขันธ์ ๕ และแยกองค์ประกอบของขันธ์ ๕ ให้เห็นเด่นชัดแล้ว ประกอบด้วยรูป เวทนา สัญญา สังขารและ วิญญาณ และเราก็นำองค์ประกอบมาสังเคราะห์ให้เป็นองค์ความรู้ใหม่ให้บูรณาการให้สอดคล้อง กับศาสตร์สมัยใหม่เช่นวิชาจิตวิทยา เป็นต้น

๑.รูปหมายถึงส่วนที่เป็นกายของชีวิต

๒.ส่วนเวทนา เป็นความรู้สึกสุขหรือทุกข์ของจิตมนุษย์,

๓.สัญญาหมายความว่า จิตอาศัยกายของมนุษย์ในส่วนที่เรียกว่า อินทรีย์ ๖ น้อมออกไปรับรู้โลก ในส่วนที่เป็นของภาพของธรรมชาติของสิ่งต่างๆที่ปรากฏในโลกใบนี้ แล้วจิตเก็บอารมณ์เรื่องราว ของสิ่งเหล่านี้เป็นสภาวะธรรมให้นอนเนื่องเป็นอนุสัยในจิตของตน.

๔.สังขาร เป็นอาการของจิตคิดปรุงแต่งอารมณ์ที่ผัสสะอินทรีย์ ๖ ให้เป็นความจริง ต่างๆ นา ๆ

๕.วิญญาณ ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานมีความหมายของ ๒ อย่างคือ

๕.๑.หมายถึงสิ่งที่เชื่อว่ามีอยู่ในกายเมื่อมีชีวิต เมื่อจะตายออกจากกายล่องลอยไปหาที่เกิดใหม่.

๕.๒.ความรู้ เช่นจักขุวิญญาณ คือความรู้ทางตา, โสตวิญญาณคือความรู้ทางหู เป็นขันธ์ ๑ ในขันธ์ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ. เมื่อสังเคราะห์เข้ารวมกันเข้าเป็นองค์ความรู้ใหม่เหลือเพียงแค่ “จิต” เพียงอย่างเดียว. คำว่า “ชีวิต” มนุษย์ ประกอบด้วยกายและจิต

เพราะฉะนั้นคำสอนของพระพุทธเจ้าคือคำสอนเรื่องกายและจิตนั่นเอง. สมัยพุทธกาลและสมัยปัจจุบัน มนุษย์ที่อยู่อาศัยทั่วทุกมุมโลกมีปัญหาแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้เกิดความเครียดในการใช้ชีวิตมากขึ้นเพราะทุกคนต้องทำงานหาเงินมาเลี้ยงชีพของตนและครอบครัว ทำให้มีรายได้ไม่พอกับรายจ่ายของตน เมื่อมีความทุกข์เกิดขึ้นในจิต ทุกคนย่อมคิดหาวิธีการที่จะหลุดพ้นจากความทุกข์ ในโลกสมัยใหม่คนวัยทำงานหลายคนจะหันหน้าระบายความทุกข์จากความเครียดจากการทำงานด้วยไปสู่ทางแห่งความเสื่อมของมนุษย์ด้วยการเที่ยว ดื่ม กิน เพลิดเพลิน ในสถานเริงรมย์ต่างๆ ทำให้เสียค่าใช้จ่ายในชีวิตในสิ่งที่ไม่จำเป็นเกิดหนี้สินเพิ่มขึ้นอีก นอกจากเมื่อใช้ชีวิตดื่มกินตลอดทั้งคืน ก็ขับรถเร็วทำให้เกิดอุบัติเหตุเสียชีวิตและทุพพลภาพกันเป็นจำนวน

มาก นอกจากถูกดำเนินคดีทั้งทางแพ่งและอาญาแล้ว ต้องเสียค่าเสียหายกันเป็นจำนวนมาก ทั้งรักษาตนเองและจ่ายค่าเสียหายให้กับผู้อื่น ระหว่างวิ่งเต้นดำเนินคดีนั้น ต้องเสียเวลาในการประกอบอาชีพและโอกาสในเรื่องของรายได้นำมาจุนเจือเลี้ยงครอบครัว การกระทำความผิดตามกฎหมายนอกจากถูกลงโทษติดคุก แล้ว หากศาลพิจารณาเห็นผู้มีโรคซึมเศร้าจากความเครียดในชีวิต อาจต้องการพบจิตแพทย์ เพื่อรักษาทางยาเพื่อแก้ความเครียดน่าจะเป็นทางออกของผู้มีจิตควบคุมตัวเองไม่ได้ แต่อย่างไรก็จะได้ผล ๑๐๐ % เพราะ การรักษาด้วยยานั้นเหมาะแก่การรักษาสุขภาพทางกายเท่านั้น ส่วนปัญหาทางจิตเพราะความเครียดหรือซึมเศร้านั้น เป็นอาการทางจิต ต้องใช้ธรรมชาติบำบัดดีกว่าการรักษาทางยา เพราะโรคทางจิตนั้นมีลักษณะเป็นนามธรรมเกิดขึ้นกับจิต อาการของทางจิตมีผลต่อชีวิตร่างกายของมนุษย์ของมนุษย์ โดยเฉพาะเมื่อจิตมีกิเลสมีอาการซึมเศร้าย่อมมีผลต่อร่างกายของมนุษย์ ซึ่งเป็นคำสั่งสอนเรื่องกรรมฐาน ปัญหาเกิดจากชีวิตของมนุษย์เกิดจากจิตเป็นพื้นฐาน. อีกเป็นจำนวนมาก เช่นกัน การฝึกกรรมฐานตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่กล่าวไว้ในพระไตรปิฎกน่าจะเป็นทางไปสู่ความสงบระงับของความทุกข์ที่เกิดจากความเครียดหลายท่านคิดแต่เพียงว่าการฝึกกรรมฐานเป็นเรื่องของการนำจิตตนไปสู่ความหลุดพ้นจากความทุกข์ของชีวิตต้องออกบวชเป็นพระซึ่งเป็นเรื่องการเข้าใจผิดอย่างมากเพราะในประวัติศาสตร์ทางพระพุทธศาสนานั้นมีคฤหัสถ์หลายคนบรรลุธรรมเมื่อฟังคำพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าเช่น ยสกุลบุตร, อนาถบิณฑิกเศรษฐี, รวมทั้งนางวิสาขาต่างก็ล้วนบรรลุธรรมขณะเป็นฆราวาสทั้งสิ้น....มิใช่ที่เราใช้วิธีชีวิตทางโลกไม่อาจจะบรรลุธรรมได้เพียงแต่เราพยายามฝึกสมาธิเพื่อให้จิตของเรามีความเข้มแข็ง เมื่อมีผัสสะเกิดขึ้นในสิ่งที่เราชอบหรือไม่ชอบที่ผ่านอินทรีย์ทั้ง ๖ เข้ามาจิตของเราหากเรามีสติสัมปชัญญะใคร่ครวญสิ่งที่มาผัสสะนั้น ทำให้จิตของเราเท่าทันอารมณ์เรื่องราวที่มาผัสสะนั้น ไม่แสดงอาการโต้ตอบเป็นไปในทางทุจริต ทำให้เกิดไม่แสดงออกทางกายกรรมไปในประทุษร้ายกาย ด้วยการชกต่อย ตบตี ใช้อาวุธประทุษร้ายบุคคลเหล่านั้นจนได้รับบาดเจ็บสาหัส หรือถึงแก่ความตาย , วจีกรรม แสดงวจีทุจริตด้วยการแสดงคำพูดที่เป็นการเยาะเย้ย ถากถาง เสียดสี ดูถูก ดูหมิ่น เหยียดหยามเขาเหล่านั้น ให้บุคคลเหล่านั้นโกรธและแสดงอาการโต้ตอบ, และมโนกรรม จิตของมนุษย์มีธรรมชาติเป็นผู้คิดจากสิ่งที่ได้ผัสสะได้เห็นบุคคลอื่นนั้นมีหน้าที่การงานดี มีชีวิตที่สะดวกสบาย มีเงินทองเหลือใช้ เมื่อได้ผัสสะวิถีชีวิตของคนเหล่า ก็เกิดความอยากเป็นเช่นคนอื่นบ้าง เป็นต้น เมื่อมีหน้าที่การงานดีแล้ว เป็นข้าราชการมีหน้าที่การงานดีตามตนต้องการแล้ว มีเงินเดือนไม่ก็น้อย แต่มีโอกาสเข้าสังคมของบุคคลที่มีฐานะร่ำรวยแล้วเพื่อให้คนอื่นยอมรับตนในการใช้ชีวิต ก็ต้องหาเงินมาใช้จ่ายให้เท่าเทียมกับคนอื่น เมื่อเงินที่ได้ไม่เพียงพอในการใช้จ่ายก็จำเป็นต้องแสวงหาวิธีการหาเงินโดยมิชอบเช่นการฉ้อโกงทรัพย์ เป็นต้น สิ่ง

เหล่านี้ก็ล้วนเป็นมโนกรรมที่เกิดขึ้นในจิตของตนทั้งสิ้น ในสมัยพุทธกาลนั้น ยังไม่มีพระไตรปิฎก เพราะยังไม่มีการรวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้าให้เป็นคัมภีร์มีจัดการระบบคำสอนของพระพุทธเจ้าให้เป็นหมวดหมู่แต่อย่างใด หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว มีการกล่าววาทจาจาบัง พระพุทธเจ้า คณะสงฆ์เกรงว่าในกาลต่อไปในวันข้างหน้าอาจปัญหาของการเข้าใจคำสอนของพระพุทธเจ้า อาจมีการตีความคาดเคลื่อนไปจากถ้อยคำของพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า ซึ่งในเวลาต่อมาก็เป็นจริงต่อตามที่พระมหากัสสปะและคณะสงฆ์คาดการณ์ไว้ เกิดพุทธปรัชญาสำนักต่างๆ เกิดขึ้นมากมายถึง ๑๘ สำนักด้วยกัน แต่ละนิกายก็มีคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นของตนเอง บางนิกายมี ๕ ปิฎก บางนิกายมี ๗ ปิฎก แต่พระไตรปิฎกฉบับสมบูรณ์ที่ตกทอดมาถึงยุคสมัยในปัจจุบันนั้น มีเพียงแต่พระไตรปิฎกภาษาบาลีของฝ่ายเถรวาทเท่านั้น ในปัจจุบันคำว่า พระไตรปิฎกจึงมีความหมายถึงคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา คำว่า พระพุทธศาสนา หมายถึง พระพุทธศาสนาเถรวาทที่ใช้ภาษาบาลี, พระพุทธศาสนา มหายานที่ใช้ภาษาจีน และ พระพุทธศาสนาทิเบตใช้ภาษาทิเบต เป็นต้น.

๒. บอกความหมายของจิตวิทยาได้

ความหมายในยุคแรก ๆ อาริสโตเติลใช้คำว่า Psych แปลความหมายว่า The Essence of Life หมายถึงจิต¹ ต่อมาความหมายของจิตวิทยาได้เปลี่ยนแปลงไปเพราะระบบความคิดทางวิทยาศาสตร์ได้เข้ามาอิทธิพลต่อวงการวิชาการเน้นสิ่งไหนรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสได้สิ่งนั้น จึงเป็นสิ่งที่อยู่จริง ความหมายของจิตวิทยาถูกเปลี่ยนนำมาใช้พฤติกรรมของการกระทำว่า จิตวิทยาคือการศึกษาพฤติกรรมทั้งมนุษย์และสัตว์ ที่ซึ่งกระบวนการทำงานของจิต ในศตวรรษที่ ๒๐ แนวคิดจิตวิทยามนุษย์นิยม และจิตวิทยาการรู้คิด และปัญญาได้รับความนิยม เผยแพร่ ทำให้จิตวิทยาที่มีความหมายว่า เป็นวิชาที่ว่าด้วยการศึกษาพฤติกรรมและกระบวนการทำงานของจิตด้วยระเบียบทางวิทยาศาสตร์

ในความเป็นของจิตวิทยานั้น เริ่มแรกในสมัยก่อนยุคประวัติศาสตร์มนุษย์ยังไม่รู้จักคิดจากสิ่งที่ตนได้สัมผัสอินทรีย์ ๖ มนุษย์ใช้ชีวิตไปตามความเชื่อที่ว่าเป็นความจริงของตน แต่เมื่อมนุษย์มีความเจริญรุ่งเรืองมากขึ้นเพราะมนุษย์รวมตัวเป็นกลุ่มเป็นก้อน เป็นหมู่คณะมากขึ้น ทำให้มนุษย์รู้สึกปลอดภัยจากสัตว์โลกประเภทอื่น ๆ และภัยจากธรรมชาติที่เกิดขึ้นโดยไม่ได้คิดคาดฝัน

¹ ดร.อุบลวรรณ ภวากานันท์และคณะ . จิตวิทยาทั่วไป สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรุงเทพมหานคร พิมพ์ครั้งที่ ๗ หน้า ๕

มนุษย์จักคิดจากสิ่งที่รู้ และรู้จักเก็บข้อมูลจากจดจำของตนเอง เมื่อมีข้อมูลมากขึ้นรู้จักเก็บข้อมูลไว้ภาพตามหน้าผา ตามถ้ำ ไม้เป็นความรู้ให้แก่ผู้เดินทางผ่านมาจะได้รู้ว่าบริเวณแถบนี้เต็มไปด้วยสัตว์ร้ายหรือภัยธรรมชาติอย่างไรบ้าง ? ให้แก่มนุษย์ผู้เดินทางผ่านไปมาในดินแดนแถบนั้น ได้ศึกษาหาความรู้จากสิ่งที่ตนคิด

ในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา นั้น แนวความคิดความรู้ของมนุษย์มีพลังไหลถ่ายทอดความรู้จากโลกตะวันออกไปสู่โลกตะวันตก เพราะการทำสงครามเพื่อแสวงหาเมืองขึ้นและทรัพยากรที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ทองคำ และสิ่งมีค่าอื่น ๆ กลับไปสู่บ้านเมืองของตนหรือประเทศชาติของตน และในขณะเดียวกันก็นำนักปราชญ์ราชบัณฑิตจากบ้านเมืองที่ตกเป็นเมืองขึ้นของตน กลับสู่บ้านเมืองที่ปกครองด้วย ตัวอย่างเช่น พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช กษัตริย์แห่งเฮเลนส์ แคว้นมาซิโดเนีย ได้เดินทางมาทำสงครามในชมพูทวีป จนสามารถยึดเมืองตักสิลาได้ และนำนักปราชญ์โยคีจากเมืองตักสิลาในชมพูทวีปกลับไปสู่กรุงเฮเลนส์ด้วย โยคีเหล่านี้เป็นนำความรู้เรื่องวิญญาณ(จิต) ไปเผยแพร่แก่นักปราชญ์ชาวเฮเลนส์ เพราะฉะนั้นชาวตะวันตกน่าจะรู้เรื่องราวของวิญญาณจากโลกตะวันออกจากนักปราชญ์โยคีเหล่านี้ โดยเฉพาะพุทธปรัชญาเรื่อง จิตนิยม นักปรัชญาตะวันตกน่าจะได้รับความรู้จากพุทธปรัชญาแล้วก็นำมาพัฒนาต่อยอดความรู้เป็นวิชาจิตวิทยาขึ้นมา โดยเฉพาะอาริสโตเติล เป็นอาจารย์ของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชได้เขียนตำราทางจิตวิทยาในงานเขียนเรื่องธรรมชาติของชีวิต อาริสโตเติลได้สนใจศึกษาการคงอยู่ และการสร้างชีวิตใหม่ในรุ่นต่างๆ ทางธรรมชาติของพืชและสัตว์ รวมทั้งการกระทำในแต่ละวันของมนุษย์ ตามความคิดของเหตุผล การจำ การพูด การเรียนรู้ อาริสโตเติลแต่งตำราจิตวิทยาเล่มแรกของโลกเกี่ยวกับวิญญาณชื่อ De Anima (Life) เขาเสนอประเด็นว่า วิญญาณคือเหตุแห่งการศึกษาจิตวิทยา ชาวกรีกโบราณเชื่อว่าวิญญาณเป็นวัตถุที่ละเอียด มีพลังแห่งจิต เป็นลมร้อนทำให้มีชีวิตขึ้นมาได้ มนุษย์มีสิ่งลึกลับแฝงอยู่ในกายเป็นตัวคอยกระตุ้น และควบคุมการกระทำต่างๆ ของมนุษย์ สิ่งลึกลับและทรงอำนาจนี้เรียกว่า วิญญาณ แต่คำสอนของนักปรัชญาชาวกรีกเป็นไปในรูปปรัชญามากกว่าวิทยาศาสตร์ โดยใช้ความรู้และความคิดของตนเองเพียงอย่างเดียวมากกว่า ไม่มีการพิสูจน์ทดลองซึ่งเรียกว่า “ Arm Chair Method” แต่อย่างไร ²

ในประมาณปี พ.ศ. ๒๒๔๓ ตรงกับศตวรรษที่ ๑๗ เป็นสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา มีนักวิทยาศาสตร์เกิดขึ้นมากมาย และประสบความสำเร็จในการค้นคว้าและวิจัย ทำให้คนมาสนใจวิธีการของงานทางวิทยาศาสตร์มากยิ่งขึ้นและสร้างความขัดแย้งทางศาสนามากขึ้น

² ดร.อุบลวรรณ ภวากานันท์และคณะ . จิตวิทยาทั่วไป สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรุงเทพมหานคร พิมพ์ครั้งที่ ๗ หน้าที่ ๒

นักวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ คัดค้านการศึกษาหาความรู้แบบอนุমানของอาริสโตเติล เรอเน เดการ์ต เสนอว่าวิญญาณและร่างกาย เป็นสิ่งแยกกันอย่างเด็ดขาด และต่างก็ควบคุมและมีอิทธิพลต่อกัน ทำให้ต้องการมีการพิสูจน์ ทดลองหาประจักษ์พยานมาสนับสนุนความคิดด้วยวิธีแบบอนุมาน ทำให้วิชาจิตวิทยาเริ่มมีเหตุผลมากขึ้นแทนการศึกษาสิ่งลึกลับ

จอห์น ล็อก ได้เสนอว่า จิต คือการที่เรารู้สึกตัว ว่ากำลังทำอะไร คิดอะไร อยู่ จิตจะสร้าง ขึ้นตามวัยเป็นการสะสมประสบการณ์จากการเรียนรู้ โดยความคิดและการเรียนที่ผ่านมา แล้วจะ สัมพันธ์เชื่อมโยงเข้าด้วยกัน เขาจึงเป็นวางรากฐานทฤษฎีสัมพันธ์เชื่อมโยงเข้าด้วยกัน. เป็นต้น ปี ค.ศ. ๑๗๓๘ วอน โวลท์ ได้เขียนหนังสือชื่อ Empirical Psychology อธิบายเรื่องจิตของ มนุษย์ โดยอาศัยการสังเกตว่าวิญญาณอยู่นอกเหนือการสัมผัสใด ๆ มองไม่เห็น พิสูจน์ไม่ได้. นักจิตวิทยาจึงไม่ได้ให้ความสำคัญที่อธิบายเรื่องวิญญาณ หันมาสนใจพฤติกรรมซึ่งสามารถเห็นได้ มาจนถึงปัจจุบัน

ในต้นศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ มีทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์เกิดขึ้นมากมาย แต่ไม่มีใครบอกได้ว่า วิญญาณคืออะไร?. อยู่ที่ไหน?. มีลักษณะอย่างไร ?. ทำให้ความสนใจเรื่องวิญญาณค่อย ๆ หายไป เรื่องจิตเข้ามาแทนที่ เพราะจิตดูเข้าใจง่าย ว่าอยู่ตรงหัวใจ แต่เพราะสามารถรู้สึกหรือ สัมผัสได้ เมื่อเกิดอารมณ์ความคิดต่าง ๆ จิตก็รู้ตัวว่าทำอะไร คิดอะไร รู้สึกอย่างไร ซึ่งเป็น เรื่องของจิตสำนึก คือสติสัมปชัญญะนั่นเอง ความนี้ทำให้เกิดความเชื่อว่า ชีวิตของมนุษย์ ประกอบด้วยกายและจิต จิตวิทยาจึงเริ่มเปลี่ยนตนเองจาก Psychology is a Science of soul มาเป็น Psychology is a Science of Mind.

ในศตวรรษที่ ๑๙-๒๐ เป็นยุคทองของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ มีผู้ศึกษาประเด็นทาง จิตวิทยา เพิ่มประเด็นขึ้นมากมายเช่น เออเนสท์ ฮินริช เวเบอร์ ค้นพบพื้นฐานร่วมกันระหว่าง ความรู้สึกทางสรีระ กับจิตวิทยาฟิสิกส์ เขาคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเร้ากับการ ตอบสนอง วิลเฮล์ม แมกซ์ วุนท์ ผู้ทำให้จิตวิทยา แยกออกมาจากปรัชญา เป็นวิทยาศาสตร์ สมบูรณ์ โดยสร้างห้องจิตวิทยาที่มหาวิทยาลัย Leipzig ทำการทดลองเกี่ยวกับความรู้สึกของ ประสาทสัมผัส ด้วยการใช้จิตพิณภายใน การแยกตัวออกมาจาก เทววิทยา ปรัชญา และ สรีรวิทยาแล้ว จิตวิทยาได้พัฒนาก้าวไกลเกินกว่าจะศึกษาแค่เรื่องจิตวิญญาณเท่านั้น มีการค้นหา ความจริงต่าง ๆ เกี่ยวกับจิตของมนุษย์ด้วยวิธีการต่าง ๆ จนสรุปเป็นทฤษฎี แนวคิด และ ประยุกต์ใช้กันในภาคปฏิบัติในชีวิตส่วนตัว การทำงาน และสังคมได้

ในศตวรรษที่ ๑๙ จอห์น ปี วัตสัน ได้เผยแพร่แนวคิดการศึกษาจิตวิทยาจากพฤติกรรมนิยมที่สามารถทดสอบให้เห็นด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ แนวคิดนี้มีอิทธิพลต่องานวิจัย และประยุกต์ใช้ในรูปแบบต่างๆ ถึง ๕๐ ปีจนลดความสำคัญลง เพราะความเจริญของเทคโนโลยีและประสาทวิทยา

ในศตวรรษที่ ๒๐ มีการค้นพบการทำงานของสมอง ชี้ให้เห็นว่าจิตนั้นเกิดจากการทำงานของสมอง เรียกว่าการรู้คิดและปัญญานั้นเอง พฤติกรรมเป็นผลผลิตของการทำงานสมองหรือจิตเท่านั้น นอกจากนี้ยังมีการใช้ความรู้เหล่านี้ มาสร้างเครื่องมือวิทยาศาสตร์ ต่าง ๆ มาใช้ค้นคว้าความรู้ทางจิตวิทยา หรือการบำบัดรักษาอาการ ทางจิตได้ถูกต้อง แม่นยำทำให้เกิดความสนใจศึกษาค้นคว้า³กระบวนการทางจิตมากขึ้น ที่ส่งพฤติกรรมของมนุษย์ในรูปแบบต่างๆและนิยมแพร่หลายมากขึ้น และนำความรู้นี้ไปใช้กับศาสตร์ต่างๆ มากขึ้น อย่างที่เห็นในปัจจุบัน,⁴

๓.อธิบายแนวคิดจิตวิทยาในพระไตรปิฎกได้

๓.๑ เมื่อวิชาจิตวิทยาสนใจศึกษาเรื่องราวของชีวิตมนุษย์โดยเฉพาะเรื่องจิต ที่สามารถรู้สึกสัมผัสได้ เมื่อเกิดอารมณ์ความคิดต่างๆ เมื่อรู้ตัวว่าทำอะไร คิดอะไร รู้สึกอย่างไร เป็นเรื่องของจิตสำนึก คือสติสัมปชัญญะนั่นเอง และความคิดนี้ทำให้เชื่อว่า ชีวิตของมนุษย์ประกอบด้วยกายและจิตนั่นเอง ซึ่งแนวคิดนี้มาสอดคล้องกับคำสอนของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎกทรงสอนเรื่องชีวิตในรูปแบบของขันธ ๕ ประกอบด้วยรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ และความนำเรื่องขันธ ๕ มาสังเคราะห์ให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ให้รูปหมายถึงกาย ส่วน เวทนาหมายถึงความรู้สึกทุกข์สุข สัญญาหมายถึงการจดจำสิ่งต่างๆ ของจิต ส่วนสังขารหมายถึงการคิดของจิต ส่วนวิญญาณหมายถึงการรับรู้ของของจิต รวมแล้วหมายถึงจิตนั่นเอง ขันธ ๕ หมายถึงชีวิตที่ประกอบด้วยกายและจิต คำสอนเรื่องขันธห้า มีการกล่าวไว้ในพระไตรปิฎกหลายแห่งด้วยกันนั้น จิตวิทยาในพระไตรปิฎก จึงเป็นการศึกษาพระพุทธศาสนาบุรณการกับวิชาจิตวิทยาซึ่งเป็นศาสตร์สมัยใหม่ สามารถเดินทางไปในแนวทางเดียวกันได้

๓.๒ ในวิชาจิตวิทยา มีนักจิตวิทยาสนใจศึกษาปัญหาของความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเร้ากับตอบสนองของจิต ซึ่งสอดคล้องในคำสอนทางพระพุทธศาสนาพระพุทธองค์ทรงสอนเรื่อง

³ Ibidp.2

⁴ Ibid p. 3

อายตนะภายในและภายนอก กล่าวคืออายตนะภายในคืออินทรีย์ ๖ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของร่างกายมนุษย์ สัมผัสอายตนะภายนอกได้แก่รูป เสียงกลิ่นรส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ เรียกว่า “สิ่งเร้ากระตุ้น” ก็ได้ โดยอินทรีย์ ๖ เป็นทวารเชื่อมให้จิตของมนุษย์รับรู้เรื่องราวของสิ่งเร้าภายนอกที่เรียกว่าอายตนะภายนอก เมื่อรับรู้แล้วก็จดจำสิ่งนั้นไว้ในจิต ทำให้เกิดการแสดงออกทางกายที่พอใจบ้างไม่พอใจบ้างเป็นต้น.

๓.๓ จิตตวิทยาเป็นวิทยาศาสตร์ จิตตวิทยาเป็นเริ่มมีการสร้างห้องทดลองเกี่ยวกับความรู้สึกประสาทสัมผัส ด้วยวิธีใช้จิตพิจารณาภายในจิตนั้น โดยใช้ตัวอย่างแห่งการทดลองด้วยวิธีการซ้ำ ๆ หลายครั้งจากกลุ่มตัวอย่างทดลองหลายคนด้วยกัน ในพระพุทธศาสนาเป็นคำสอนตามหลักวิทยาศาสตร์เช่นเดียว เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แจ้งแห่งกฎธรรมชาติของชีวิตมนุษย์ที่เป็นไปในวิถีสงสาร ทรงค้นพบว่า ชีวิตของมนุษย์ประกอบด้วยกายและจิต เมื่อชีวิตมนุษย์ตายไปแล้วไม่ใช่ตายสูญ แต่ยังมีจิตที่ออกจากร่างกายไปจุติไปสู่ภพภูมิใหม่ จากทฤษฎีความรู้เรื่องการเวียนว่ายตายเกิดของมนุษย์ของพระพุทธเจ้า ความรู้เรื่องการเวียนว่ายเกิดนี้ พระอริยสงฆ์ของพระองค์ปฏิบัติด้วยวิธีการของมรรคมืองค์ ๘ เช่นเดียวกันทรงค้นการเวียนว่ายตายได้เช่นเดียวกัน เช่นพระโมคคัลลานะ พระสารีบุตร นางประชาบดีโคตรมี และนางพิมพาโยสรา เป็นต้น

๔.สรุป

วิชาจิตตวิทยาและวิชาพระไตรปิฎกนั้นต่างสนใจศึกษาค้นคว้าเรื่องชีวิตของมนุษย์ที่ประกอบด้วยกายและจิต แม้แต่เดิมนั้นจิตตวิทยาให้ความสนใจเรื่องจิตของมนุษย์แต่เมื่อยังมีเครื่องมือวิทยาศาสตร์จะพิสูจน์ให้เห็นว่าจิตคืออะไร อยู่ที่ส่วนไหนของร่างกาย และมีลักษณะอย่างไรก็ตาม เหมือนคำสอนของพระพุทธเจ้าก็ตาม แต่จุดหมายปลายทางของวิชาจิตตวิทยาและพระไตรปิฎกก็นำชีวิตผู้คนหลุดพ้นจากความทุกข์ในชีวิตทั้งสิ้น โดยเฉพาะจิตตวิทยามุ่งแก้ไขพฤติกรรมไม่ดี ซึ่งเป็นข้อบกพร่องของชีวิตผู้คนในสังคม อันเป็นความทุกข์ของชีวิต เช่นเดียวกับพระพุทธศาสนาที่จะช่วยเหลือผู้คนหลุดพ้นจากความทุกข์ในสังคมปัจจุบัน มีโอกาสของชีวิต และหลุดพ้นจากการเวียนว่ายในวิถีสงสารเช่นเดียวกัน

๕. คำถามท้ายบท

๑. จงบอกประโยชน์ของพระไตรปิฎก?

๒. อธิบายแนวคิดจิตวิทยาในพระไตรปิฎกให้เข้าใจไม่น้อยกว่า ๑ หน้ากระดาษ?

๕. บรรณานุกรม

๑. จีราภา เต็งไตรรัตน์และคณะ. จิตวิทยาทั่วไป สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ครั้งที่ ๗ กรุงเทพมหานคร

๒. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔

๓. สุชีพ ปุณฺณานุภาพ. พระไตรปิฎกฉบับประชาชน โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัยในพระ
บรมราชูปถัมภ์ พิมพ์ครั้งที่ ๑๗ กรุงเทพมหานคร : ๘๒๐ หน้า.

บทที่๒.จิตและเจตสิกในพระไตรปิฎก

แนวคิดสำคัญ

จิตอาศัยกายรับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับโลก จิตมีธรรมชาติเป็นผู้รู้ ผู้คิด ผู้สั่งสมความรู้และนึกคิด ส่วนเจตสิกเป็นอารมณ์ที่ขึ้นกับจิตและเป็นไปในจิตอันเป็นธรรมชาติของมนุษย์ทุกคน

จุดประสงค์การเรียนรู้

จุดปลายทางการเรียนรู้

มีความรู้มีความเข้าใจถึงพัฒนาการของพระไตรปิฎกและความหมายของจิตและเจตสิกได้ พร้อมทั้งสามารถสามารถใช้ เหตุและผลในการแสวงหาความรู้เรื่องจิตและเจตสิกได้

จุดประสงค์นำทาง

๑. บทนำ

๒ อธิบายความหมายของจิตในพระไตรปิฎกได้

๓ อธิบายความหมายของเจตสิกในพระไตรปิฎกได้

๔ อธิบายความแตกต่างของจิตและเจตสิกในพระไตรปิฎกได้

๕ อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับเจตสิกในพระไตรปิฎกได้

๖ สรุป

๗ คำถามท้ายบท

๘. บรรณานุกรม

๑ บทนำ

ในพระไตรปิฎกสอนอยู่เรื่องเดียวคือชีวิตที่ประกอบด้วยกายและจิต กายและจิตต่างอิสระจากกัน แต่เป็นปัจจัยให้เกิดชีวิตมนุษย์ดำรงอยู่ชั่วขณะหนึ่ง และถูกสมมติชื่อขึ้นมาเพื่อสะดวกใน

การจดจำบุคลิกของมนุษย์แต่ละคน จิตมนุษย์อาศัยร่างกายแสดงสัญชาตญาณความต้องการของจิต และมีเจตสิกเป็นอารมณ์ เกิดขึ้นจากจิตเมื่อผัสสะสิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดความนึกคิดต้องการออกมา

๒. ความหมายของจิตในพระไตรปิฎก

พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์ในทางพระพุทธศาสนารวบรวมของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับวิถีความเป็นไปของชีวิตมนุษย์ในวัฏฏะสงสาร พระพุทธองค์ทรงแสดงเรื่องราวชีวิตในรูปแบบคำสอนเรื่องชั้น ๕ เมื่อสังเคราะห์ความรู้เรื่องชั้น ๕ แจกแจงให้ทันสมัยสอดคล้องกับศาสตร์สมัยใหม่ เหลือเพียงเรื่องกายและจิต เป็นองค์ประกอบของชีวิตที่สำคัญและเป็นปัจจัยซึ่งกันและกันจะขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่ได้ ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๔๒ คำว่า “จิต” เป็นคำนามหมายถึง “ใจ, สิ่งที่น่าที่รู้, คิด, และนึก ลักษณะนามว่า “ดวง” ตามพจนานุกรมพุทธศาสตร์ให้นิยามว่า “จิตคือธรรมชาติที่รู้อารมณ์, สภาพที่นึกคิด, ความคิด, ใจ

๑.๑. ปัญหาต้องวิเคราะห์ว่า “จิต” คืออะไร, มีลักษณะธรรมชาติอย่างไร,

ปัญหาว่าจิตคืออะไรในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๕ ธรรมบทจิตวรรคที่ ๓ กล่าวว่า “นักปราชญ์ยอมทำจิตที่ดิ้นรน กลับกลอกรักษาได้โดยยาก ห้ามได้โดยยาก ให้ตรง ดังช่างศรดัดลูกศรให้ตรง ฉะนั้น จิตนี้อันพระโยคาวจรยกขึ้นแล้วจากอาลัย คือเบญจกาม คุณเพียงดั่งน้ำ ชัดไปในวิปัสสนากรรมฐานเพียงดั่งบก เพื่อจะละบัวมาร ย่อมดิ้นรน ดุจปลาอันชาวประมง ยกขึ้นแล้ว จากที่อยู่คือ น้ำโยนไปแล้วบนบก ดิ้นรนอยู่ ฉะนั้น การฝึกฝนจิตที่ข่มได้ยาก อันเร็ว มีปรกติตกไปในอารมณ์ อันบุคคลพึงใคร่อย่างไร เป็นความดี เพราะว่าจิตที่บุคคล ฝึกดีแล้วนำสุขมาให้ นักปราชญ์พึงรักษาจิตที่เห็นได้แสนยาก ละเอียดอ่อนมีปรกติตกไปตามความใคร่ เพราะว่าจิตที่บุคคล คุมครองแล้วนำสุขมาให้ “ชนเหล่าใดจักสำรวมจิตอันไปในที่ไกล ดวงเดียวเที่ยวไป “หาสรีระมิได้ มีถ้าเป็นที่อยู่อาศัย” ชนเหล่านั้นจะพ้นจากเครื่องผูกแห่งมาร ปัญญายอมไม่บริบูรณ์แก่บุคคลผู้มีจิตไม่ตั้งมั่น ไม่รู้แจ่มแจ้งซึ่งพระสัทธรรมมีความเลื่อมใสอันเลื่อนลอย ภัยยอมไม่มีแก่พระชินาสพ ผู้มีจิตอันราคะไม่รัวร์ ผู้มีใจอันโทสะไม่ตามกระทบแล้ว ผู้มีบุญและบาปอันละได้แล้ว ผู้ที่นอนอยู่ กุลบุตรทรบกายนี้ว่า เปรียบด้วยหม้อแล้ว พึงกันจิตนี้ให้เปรียบเหมือนนคร พึงรบบมารด้วยอาวุธคือ ปัญญา อนึ่ง พึงรักษาตรุมวิปัสสนา ที่ตนชนะแล้ว และไม่พึงหวังไย กายนี้อันบุคคลทิ้งแล้วมีวิญญาณปราศแล้ว ไม่นานหนอจักนอนทับแผ่นดิน ประดุจท่อนไม้ไม่มีประโยชน์จรหัวใจเห็นหัวใจ ก็หรือคน มีเวรเห็นคนผู้คู่เวรกันพึงทำความฉิบหาย และความทุกข์ใดให้ จิตที่บุคคลตั้งไว้ผิดพึงทำบุคคลนั้นให้เลวยิ่งกว่าความฉิบหายและความทุกข์นั้นมารดาบิดาไม่พึงทำเหตุนั้นได้หรือแม่ญาติ เหล่าอื่นก็ไม่

พึงทำเหตุ นั้นได้ จิตที่บุคคลตั้งไว้ชอบแล้วพึงทำให้ประเสริฐกว่าเหตุ นั้น ฯ⁵” มีข้อความใน พระไตรปิฎกต้องพิจารณาว่า “ชนเหล่าใดจักสำรวมจิตอันไปในที่ไกล ดวงเดียวเที่ยวไป “หาสรีระ มิได้ มีถ้าเป็นที่อยู่อาศัย” จากข้อความนี้เราสามารถวิเคราะห์ความหมายของจิตได้ดังนี้ ๑. หา สรีระมิได้ ดวงเดียว เที่ยวไปไกล มีถ้าเป็นที่อยู่อาศัย

จากธรรมบทจิตตวรรคที่ ๓ เราวิเคราะห์ความหมายของคำว่า “จิต” ได้ดังนี้

๑.๑.๑ จิตคือหาสรีระมิได้ หมายความว่าจิตเป็นสิ่งที่ไม่มีสรีระหรือไม่รูปร่างเหมือนรูปเรียก อีกอย่างหนึ่ง “นามธรรม” เป็นองค์ประกอบของชีวิตที่อาศัยอยู่ในร่างกายของมนุษย์ จิตเรา สัมผัสไม่ได้เว้นแต่ดูจากกิริยาท่าทาง, คำพูด, ความคิดที่เรียกว่าเจตนา เมื่อไม่มีรูปร่างจึงไม่กินที่ เหมือนร่างกาย จิตมีลักษณะเกิดดับตลอดเวลา จิตอาศัยร่างกายเป็นสะพานรับรู้เรื่องราวของ โลกเช่นปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ เท่าที่มีภูเขาไฟระเบิด, น้ำท่วม พายุ ฟ้าคะนอง ไฟป่า เป็นต้น

๑.๑.๒. จิตอันไปในที่ไกล เมื่อจิตเป็นองค์ประกอบชีวิตที่ทำให้มนุษย์ดำรงชีวิตตนอยู่ได้ชั่ว ระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น ส่วนมากไม่เกิน ๑๐๐ ปี มนุษย์ก็สิ้นชีวิตลงไปร่างกายเสื่อมสลายลงไปคืนสู่ ธรรมชาติไป ส่วนจิตมนุษย์แม้จะมีการเกิดดับตลอดเวลาก็ตาม แต่หาได้เสื่อมสลายสูญไป เช่นเดียวกับร่างกายไม่ จิตและอาสวะกิเลส ต้องไปจุติจิตในภพภูมิต่าง ๆ ตามกำลังกิเลสที่สะสม ในจิตของตน.

๑.๑.๓. ดวงเดียวเที่ยวไป จิตมีลักษณะเป็นดวง ๆ ที่ความเกิด-ดับตลอดเวลา เดินทางไปสู่ ภูมิต่าง ๆ อาศัยอยู่ด้วยเหตุปัจจัย เมื่อหมดเหตุปัจจัยแล้ว ก็เดินทางไปสู่ภูมิใหม่ เรื่อยไป ตามกรรมที่สั่งสมไว้ในจิตของตน.

๑.๑.๔. มีถ้าเป็นที่อยู่อาศัย เมื่อจิตกับกายเป็นส่วนประกอบรวมตัวกันเป็นชีวิตมนุษย์ เมื่อจิตเป็นสิ่งที่ไม่มีรูปร่าง อาศัยอยู่ในร่างกายมนุษย์ ภายในร่างกายของที่มีลักษณะเป็นถ้ำอยู่ที่ กะโหลกศีรษะที่มีลักษณะกลวงเป็นถ้ำใช้บรรจุส่วนสมองซึ่งเป็นส่วนรวมของเส้นประสาททั่ว ร่างกาย จิตจึงอาศัยอยู่ในบริเวณส่วนกะโหลกนี้ เมื่อจิตเป็นนายกายเป็นบ่าว จิตมีความรักโลก

⁵ พระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๕ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ ๑๗ ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ-ธรรมบท-อุทาน-อิติวตตะ-สุตตนิบาต คาถาธรรมบท จิตตวรรคที่จาก

<http://www.84000.org/tipitaka/attha/v.php?B=25&A=366&Z=394>วันที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๕๘ เวลา ๒๐.๑๐ น.

โอรสหลงอันเป็นสมบัติของจิตที่ผัสสะอารมณ์โลกย่อมเกิดความอยาก...จิตก็ใช้กายไปแสวงหา
ความรู้ใช้ตาแสวงหาสิ่งที่ตนอยากได้.

๑.๒.๒.ธรรมชาติของจิต ปัญหาที่ต้องวิเคราะห์ต่อไปว่า ธรรมชาติของจิตของปัจเจกบุคคล มี
ลักษณะอย่างไร ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ ของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)⁶
ให้ความหมายของธรรมชาติของจิตมีลักษณะ คือ ธรรมชาติที่รู้อารมณ์ , สภาพนึกคิด, ความคิด,ใจ
ซึ่งเราสามารถวิเคราะห์ได้ดังนี้

๑.๒.๑. ธรรมชาติที่รับรู้อารมณ์ ที่เรียกว่า วิญญาณ คำนี้ตามพจนานุกรมฉบับ
ราชบัณฑิตยสถานแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ

๑.สิ่งที่มีอยู่ในร่างกายเมื่อยังมีชีวิตอยู่ และเมื่อตายไปวิญญาณจะออกจากร่างไปหาที่อยู่
ใหม่กล่าวโดยสรุปวิญญาณคือจิตมีลักษณะไม่มีรูปร่างต้องอาศัยกายที่ลักษณะเป็นถ้าเป็นที่อยู่
อาศัย เมื่อตายไปจิตจะไปจุติจิตสุภภูมิใหม่

๒.ส่วนวิญญาณหมายถึงการรับรู้และอาศัยกายออกไปรู้อารมณ์ซึ่งอยู่ภายนอกตัวมนุษย์
ส่วนของร่างกายที่จิตใช้เป็นสะพานหรือทวารออกไปรับรู้อารมณ์เหล่านี้ นั่นคืออายตนะภายใน
หรืออินทรีย์ ๖ ของร่างกายมนุษย์อันได้แก่ หู ตา จมูก ลิ้น กาย และใจของมนุษย์ สภาวะรู้อารมณ์
ของมนุษย์เกิดขึ้น

-เมื่อจิตน้อมออกไปผัสสะอารมณ์ของรูปทางประสาทตา เรียกว่าจักขุวิญญาณ เกิดความรู้
อารมณ์ขึ้น แต่เมื่อจิตเป็นสิ่งไม่มีรูปร่าง สิ่งที่จิตน้อมรับเข้ามาสู่จิตผ่านตาของมนุษย์นั้น ได้แก่
สภาวะของอารมณ์ที่เป็นเรื่องราวของภาพที่มนุษย์เห็นเท่านั้น ไม่สามารถน้อมรับวัตถุต่างๆ ผ่าน
ตาเข้ามาสู่จิตได้

-จิตน้อมออกไปผัสสะอารมณ์ของเสียงทางประสาทหูเรียกว่า“โฆษวิญญาณ”เกิดความรู้
ของอารมณ์เสียงเกิดขึ้น แต่เมื่อจิตเป็นสิ่งไม่มีรูปร่าง สิ่งที่จิตน้อมรับเข้ามาสู่จิตผ่านหูของมนุษย์นั้น
ได้แก่สภาวะอารมณ์ที่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับเสียงที่มนุษย์ได้ทางประสาทหูเท่านั้นไม่สามารถน้อม
รับวัตถุต่างๆ ทำให้เกิดเสียงเข้ามาสู่จิตได้ ฯลฯ เป็นต้น

๑.๒.๒.ธรรมชาติที่มีสภาพคิด จิตเมื่อรู้อารมณ์ใดแล้ว (ปรุงแต่งหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า
จินตนาการ) แล้วย่อนำอารมณ์ที่รู้มานึกคิดจากสิ่งที่รู้ว่าเป็นอะไรก็ได้ หรือให้หมายถึงอะไรก็ได้
กล่าวโดยสรุป เมื่อจิตของมนุษย์รู้อะไรก็นำสิ่งนั้นมาคิด ให้เกิดความรู้ความเข้าใจในความรู้ที่นั้น

⁶ <http://www.geocities.ws/tmchote/tpd-mcu/buddict/dish43.html>

แล้วความอยากแล้วนำมาสู่การประพฤติทางกายกรรม วาจากรรม และมโนกรรมของมนุษย์ เช่นเมื่อมนุษย์ผัสสะสิ่งใดที่เป็นอามิสสุข มนุษย์เกิด ความอยาก ก็ย่อมแสวงหาด้วยการนำความรู้ที่ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตของตน ประโยชน์นั้นมีทั้งประโยชน์ภายในและภายนอกชีวิตของมนุษย์เอง

๓. ธรรมชาติของจิตเก็บสิ่งสมความรู้ ที่เรียกว่า “สัญญา” ธรรมชาติของจิตเมื่อรับรู้สิ่งต่างๆ แล้ว สิ่งที่จิตรับรู้แล้วยังคงอยู่ในจิตของมนุษย์ การยังอยู่ในจิตของอารมณ์สิ่งถูกรับรู้ เรียกว่า “อนุสัย” คำว่าอนุสัยตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานหมายถึง กิเลสที่ฝังเป็นสันดานเรียนว่า โลภะ โทสะและโมหะ เป็นต้น นักวิชาการบางท่านบอกว่าอยู่ในจิตใต้สำนึกของมนุษย์ เป็นที่สะสมพฤติกรรมของจิตหลายอย่างเช่น แรงจูงใจทำให้แสดงพฤติกรรมบางอย่างของมนุษย์, ชอบเก็บผัสสะต่างๆ ที่ผ่านเข้ามาทางอายตนะภายใน ชอบเก็บกายกรรมที่แสดงออกทางกายมาไว้ วาจากรรมการแสดงออกทางวาจาของไว้และเก็บมโนกรรมสิ่งสมไว้ในจิตในบางครั้งเก็บประสบการณ์ทางผัสสะที่ดีเรียกว่า “กุศลกรรม” หากเก็บประสบการณ์ที่ไม่ดี เรียกว่า อุกุศลกรรม” เป็นต้น

๔. ธรรมชาติของจิตมีความนึกคิด จิตมนุษย์ของมนุษย์มีกิจกรรมทางจิตหรือทางปัญญารวมถึงกระบวนการคิด ในแง่กรอบการคิดหมายถึง กระบวนการรับรู้, การรับรู้ความรู้สึก, ความมีจิตสำนึก และจินตนาการ⁷ เมื่อมนุษย์มีความรู้เก็บไว้ในจิตแล้ว ความเหล่านั้นจะมีประโยชน์ต่อชีวิตเมื่อมนุษย์เจ้าของความรู้ นำมาคิดจินตนาการ ทำให้ตนเข้าใจสภาวะโลกตามความเป็นจริง แตกต่างกันตามความคิดหาเหตุผลของตนและแปลความหมายของผัสสะตามความเข้าใจของตน เพื่อเชื่อมกับความเป้าหมายของชีวิตที่ตนปรารถนา และนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิต

กล่าวโดยสรุป จิตมีลักษณะเป็นสิ่งมีลักษณะเป็นสิ่งไม่มีรูปร่าง อาศัยอยู่ในบริเวณกะโหลกศีรษะ ที่เป็นส่วนรวมประสาท ท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏ มีลักษณะ เป็นผู้รู้ ผู้คิด ผู้เก็บอารมณ์ต่างๆ และนำสิ่งที่รู้เก็บไว้ในจิตนี้ มานึกจินตนาการต่อยอดให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตของตน

๓. ความหมายของเจตสิกในพระไตรปิฎก

ชีวิตของมนุษย์ประกอบด้วยกายและจิต ชีวิตของมนุษย์สัมพันธ์กับวัตถุภายนอกไม่ว่าจะเป็นรูป รส กลิ่น เสียง โผฏฐัพพะ และธรรมมารมย์อยู่เสมอ กล่าวคือ เมื่อจิตมนุษย์ได้น้อมผ่านทวารทั้ง ๖ หรืออินทรียทั้ง ๖ ออกไปรับรู้เรื่องราวของสิ่งต่าง ๆ ภายนอกชีวิตของตนแล้ว เกิด

⁷ <https://th.wikipedia.org/wiki/ความคิด> จาก Webster's II New College Dictionary, Webster Staff, Webster, Houghton Mifflin Company, Edition: 2, illustrated, revised Published by Houghton Mifflin Harcourt, 1999, ISBN 0-395-96214-5, 9780395962145, pg. 1147 เมื่อวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘ เวลา ๑๗.๐๑ น.

อาการต่าง ๆ ของจิต ที่เรียกว่าเจตสิก ตัวอย่างเช่น เมื่อเราถูกคนอื่นกล่าวด้วยคำพูดของอื่น เยาะเย้ยถากถางในสิ่งที่ไม่จริง เมื่อจิตของเรารับรู้คำพูดนั้นผ่านหูแล้ว ก็จะเกิดอาการของจิต เป็นไปต่างๆ จิตคิดไม่พอใจในอารมณ์ของคำพูดที่เยาะเย้ยถากถางนั้น จิตของผู้นั้นจะมีความ โกรธเพราะบันดาลโทษะ เมื่อระงับความโกรธไม่ได้ก็เข้าไปทำร้ายให้ผู้อื่นที่กล่าวถ้อยคำเยาะเย้ย ถากถางนั้น ความโกรธเป็นอาการอย่างหนึ่ง เกิดขึ้นพร้อมกับจิตที่ได้ผัสสะสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

-เมื่อเราเห็นภาพของรถยนต์กระบะรุ่นใหม่เป็น เมื่อจิตก็น้อมรับอารมณ์ของภาพของ รถยนต์นั้นมาไว้ในจิตของตน เมื่อรับรู้แล้วจิตของตนก็เกิดอาการด้วยความพอใจ การที่จิต พอใจนั้น เป็นเจตสิกที่เกิดขึ้นพร้อมกับจิตนั้น แต่ก็คิดต่อไปว่า จะทำอย่างไรจะได้ซื้อรถกระบะนั้น มาครอบครองเป็นเจ้าของรถยนต์คันนั้น อารมณ์อยากได้เป็นนามธรรมประกอบขึ้นกับจิตของ ตนเอง อารมณ์อยากได้นี้เป็นเจตสิกที่เกิดขึ้นกับจิตของมนุษย์

ปัญหาว่าเจตสิกคืออะไร

-ตามพจนานุกรม ฉบับประมวลธรรมของพระหมคุณาภรณ์ (ปอ. ปยุตโต) ให้ความหมายว่า เจตสิกคือธรรมที่ประกอบกับจิต, สภาวะธรรมที่เกิดดับพร้อมกับจิตมีอารมณ์และวัตถุที่อาศัย เดียวกับจิต, อาการและคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิต

-ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ให้คำนิยามว่า เจตสิกคืออารมณ์ เกิดขึ้นกับใจ ความเป็นไปในจิตเช่นสุขหรือทุกข์เกิดขึ้นในจิต

-ส่วนคำว่าอารมณ์ ให้คำนิยามว่า สิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตโดยผ่านตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เช่นรูปเป็นอารมณ์ของตา เสียงเป็นอารมณ์ของหู รสเป็นอารมณ์ของลิ้น เครื่องยึดถือเป็นจริง เป็นจิงเช่น เรื่องนี้อ่าเอามาเป็นอารมณ์เสียเลย. ความรู้ทางใจที่เปลี่ยนแปลงไปตามสิ่งเร้า เช่น อารมณ์รัก, อารมณ์โกรธ, อารมณ์ดี, อารมณ์ร้าย เป็นต้น ,แปลว่า อหยาศัย ปรกตินิสัย เช่น อารมณ์ขัน, อารมณ์เหยือกเย็น, อารมณ์ ร้อน เป็นต้น, ความรู้สึก เช่น อารมณ์ค้าง, ใส่อารมณ์, ความรู้ซึ่งมักใช้ในทางกามารมณ์เช่นอารมณ์เปลี่ยว, เกิดอารมณ์เป็นต้น

ตัวอย่างเช่น นายก. จับได้แฟนที่อยู่ด้วยกันมา ๒๐ ปี นอกใจ เมื่อมาง้อขอคืนดีกลับถูก นาง ข. ปฏิเสธไม่คืนดีด้วย เมื่อจิตของนาย ก. ผัสสะกับความรู้การไม่ยอมคืนดีด้วยทำให้จิตของ นายก.เปลี่ยนไปตามสิ่งเร้าคือการถูกปฏิเสธไม่คืนดีด้วย ทำให้เกิดจิตเกิดบันดาลโทษะ อาการที่ จิตบันดาลโทษะเป็นสิ่งที่เกิดกับนาย ก. อารมณ์โทษะเป็นเจตสิกเป็นอารมณ์เกิดกับจิตของนายก.

๔ อธิบายความแตกต่างของจิตและเจตสิกในพระไตรปิฎกได้

ชีวิตของมนุษย์ประกอบด้วยและจิต จิตและกายเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน จิตเป็นสิ่งไม่มีรูปร่าง อาศัยอยู่ในร่างกายนี้ เมื่อจิตรับรู้สิ่งใดย่อมเกิดความรู้สึกขึ้น ความรู้สึกเป็นอารมณ์เกิดขึ้นกับจิต ที่เรียกว่า “เจตสิก” จิตจึงเป็นนามธรรมที่ไม่มีรูปร่าง ความรู้สึกของย่อมเป็นสิ่งไม่มีรูปร่างไปด้วย กล่าวโดยสรุป จิตและเจตสิกเป็นสิ่งไม่มีรูปร่าง ด้วยกันทั้งสองฝ่าย แต่เจตสิกเป็นอาการของจิตที่แสดงออกมาเมื่อผัสสะสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เปรียบเหมือนสุนัขและเงาสุนัขที่อยู่ในน้ำ แม้จะเหมือนกัน แต่ไม่ใช่สิ่งเดียว เมื่อสุนัขไม่ได้ไปใกล้ น้ำเงาย่อมหายไปเช่นเดียวกับจิตไม่ผัสสะสิ่งใด ความรู้สึกสุขหรือย่อมไม่เกิดขึ้น

๕ อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับเจตสิกในพระไตรปิฎกได้

ชีวิตของมนุษย์ประกอบด้วยกายและจิต ชีวิตของมนุษย์สัมพันธ์กับปัจจัยภายนอกชีวิตคือ วัตถุสิ่งของต่างๆ บ้านเรือน รถยนต์ คนรัก งานของตลอดเวลา ในชีวิตของมนุษย์ มีจิตอาศัยร่างกายที่เรียกว่าอินทรีย์ ๖ นั้น เป็นสะพานเชื่อมสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นวัตถุเหล่านั้น เมื่อจิตผัสสะกับสิ่งเหล่านั้นก็เกิดความรู้กับสิ่งเหล่านั้นขึ้นมา ก็เกิดอารมณ์ขึ้นกับจิตที่เรียกว่าเจตสิกตัวอย่างเช่น

นาย ก.พ่อของนาย ข. กินเหล้าขมใจประชดชีวิตเพราะ น้อยใจลูกชายวัย ๑๕ ปี ชอบขี่รถจักรยานยนต์ท่อเสียงดัง ทำให้ตนไม่พอใจ บอกบ่อยครั้งแต่ไม่เคยฟัง ลูกชายก็ชอบออกไปเที่ยวแว่นรถจักรยานยนต์ ที่ตนตั้งใจซื้อให้ นำไปแต่งจนท่อนั้นเสียง จนเจ้าหน้าที่ตำรวจยึดไว้ในวันนั้นตนก็บอกอีกแต่ลูกชายไม่สนใจ ตนน้อยใจ จนลูกชายนำท่อรถมาทาบต่อหน้าจึงลงจากเสาไฟฟ้าโดยดี อาการน้อยใจเป็นอาการของจิตของนาย ก. จึงเป็นเจตสิกที่เกิดขึ้นกับจิตของนาย ก. เกิดขึ้นเมื่อจิตของนาย ก. ได้ผัสสะผ่านตาในรถจักรยานยนต์ที่ตนซื้อให้ลูกชาย ที่ลูกชายนำไปแต่งท่อเสียงดังขณะขับขี่และห้ามก็ไม่ฟัง.

-นาย ค.ดันสามล้อมาชนรถเก๋งของนาย ง. แล้วเขียนสารภาพผิดยอมรับว่าตนประมาทพร้อมแสดงความรับผิดชอบ ด้วยให้เบอร์ติดต่อกลับไป แสดงให้เห็นว่านาย ค. เป็นมีจิตสำนึกดีมากเพราะรับผิดชอบในสิ่งที่ตนทำ ทั้งที่ทำเฉยก็ได้เพราะมีใครเห็น นาย ง. เจ้าของรถเก๋งมาเจอถึงยนต์ของตนจะเป็นรอย แต่เห็นโน้ตแล้วไม่โกรธ ไม่คิดเอาเรื่อง ไม่คิดเงิน. การเขียนสารภาพผิดเพราะตนประมาทแสดงความรับผิดชอบ การยอมรับผิดเป็นอาการของจิตจึงเป็นเจตสิกอย่างหนึ่ง

-นาย จ. แม่ของตัวเองเพราะความเครียดสะสมจากการที่จิตของตนผัสสะของตนที่จิตรับรู้จากพ่อแม่ปฏิเสธไม่ยอมรับแฟนสาวชาวเวียดนามของตัวเองจากมารดาและพี่น้องของตน ประกอบกับดื่มสุราและติดยาบ้า ความเครียดเป็นอาการของจิต เพราะจิตได้สะสมการไม่ยอมรับการตอบสนองจากสิ่งเร้าคือพ่อแม่ยอมรับในตัวแฟนของตน. เมื่อความเครียดเป็นอาการของจิต จึงเป็นเจตสิกอย่างหนึ่งที่กล่าวไว้ในพระไตรปิฎก

ความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับเจตสิกในพระไตรปิฎก เกิดขึ้นเมื่อจิตของมนุษย์ได้ผัสสะสิ่งเร้าภายนอกชีวิตของตน ผ่านอินทรีย์ ๖ ซึ่งเป็นส่วนประกอบของชีวิตตน เมื่อจิตกระทบกับสิ่งเร้า เช่นวัตถุหรือรูป ได้แก่ รถยนต์ พระพุทธรูป ภูเขา แม่น้ำ สถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา รูปภาพต่าง ๆ โทรศัพท์มือถือ มนุษย์ เป็นต้น เสียงได้แก่ เสียงรถยนต์มอเตอร์ไซด์, เสียงเพลงของนักร้องเพลงไทย, เพลงสากล, เพลงลูกทุ่ง เป็นต้น กลิ่นที่จิตผัสสะรู้จุมุกของมนุษย์ ได้แก่ น้ำหอมยี่ห้อต่างๆ กลิ่นตัว กลิ่นน้ำเน่าเสียจากโรงงาน, กลิ่นสารเคมี เป็นต้น เมื่อจิตน้อมออกไปรับรู้แล้วน้อมรับผ่านอินทรีย์ ๖ เข้าสู่จิตเก็บสังสมไว้ในจิตของตน เกิดการคิดเชื่อว่าเป็นจริงยอมเกิดไม่พอใจจากสิ่งเร้าจากภายนอกก็ได้ หรือพอใจจากสิ่งเร้านั้นก็ได้ ความพอใจหรือไม่พอใจเป็นอาการของจิตที่เรียกว่าเจตสิกนั้น เป็นต้น .

๔. สรูป จิตเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดชีวิต หากไม่มีจิตชีวิตก็ไม่อาจดำรงต่อไป จิตอาศัยร่างกายของมนุษย์รับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับสิ่งเร้า เมื่อรับรู้แล้วทำให้จิตมีอาการต่างๆ ตามสิ่งเร้านั้น

๕. คำถามท้ายบท

๑. จิตคืออะไร มีธรรมชาติอย่างไร?

๒.เจตสิกคืออะไร มีธรรมชาติอย่างไร?

๓. จิตและเจตสิกมีความสัมพันธ์กันอย่างไร?

๖.บรรณานุกรม

๑. จิราภา เต็งไตรรัตน์และคณะ. จิตวิทยาทั่วไป สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ครั้งที่ ๗ กรุงเทพมหานคร

๒.พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔

๓.สุชีพ ปุญญานุภาพ. พระไตรปิฎกฉบับประชาชน โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระ
บรมราชูปถัมภ์ พิมพ์ครั้งที่ ๑๗ กรุงเทพมหานคร : ๘๒๐ หน้า.

บทที่๓.การเปรียบเทียบจิตและเจตสิกในจิตวิทยากับพระไตรปิฎก

แนวคิดสำคัญ

วิชาจิตวิทยาและพระไตรปิฎกต่างสนใจศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ และกระบวนการของจิต การศึกษาเปรียบเทียบเป็นการบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ทำให้เราเข้าใจแนวคิดทั้งสองศาสตร์ยิ่งขึ้นไป.

จุดประสงค์การเรียนรู้

จุดประสงค์ปลายทาง มีความรู้ความเข้าใจถึงจิตและเจตสิกในการแสวงหาความรู้และคุณธรรม

๑. บอกจิตของมนุษย์ในจิตวิทยาได้
๒. บอกเจตสิกของมนุษย์ในจิตวิทยาได้
๓. บอกความสัมพันธ์ของจิตและเจตสิกของมนุษย์ในจิตวิทยาได้
- ๔.สรุป
๕. คำถามท้ายบท
๖. บรรณานุกรม

๑. บทนำ

วิชาจิตวิทยาเป็นสาขาวิชาหนึ่งที่แยกออกมาจากวิชาปรัชญา เพราะเป็นส่วนหนึ่งของวิชาปรัชญา และเทววิทยา เมื่อมนุษย์เจริญขึ้น รู้จักคิดจดจำประสบการณ์ของชีวิตด้วยภาพเขียนไว้ในที่ต่างๆ ตามถ้ำตามหน้าผา และพัฒนาเป็นตัวอักษรขึ้นมาเพื่อบันทึกเรื่องราวต่างๆ จุดเริ่มต้นของวิชาจิตวิทยาอยู่ที่งานเขียนของอาริสโตเติลได้เขียนงานเรื่องธรรมชาติของชีวิต เกี่ยวกับการคงอยู่และการสร้างชีวิตใหม่ในรุ่นต่างๆ ทางธรรมชาติของพืชและสัตว์ และการกระทำในแต่ละวันของมนุษย์ตามเหตุผล (การคิด) การจำ (สัญญา) การพูด (การสื่อสารมาจากความนึกคิด) การเรียนรู้ (วิญญาณ) หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือจิตวิทยาเล่มแรกของโลก เขาเสนอว่าวิญญาณคือเหตุแห่งการศึกษา⁸ จากถ้อยคำของหนังสือของอาริสโตเติลนั้น ทำให้เราวิเคราะห์ได้ ในโลกตะวันตกสนใจเรื่องชีวิตเช่นเดียวกัน องค์ประกอบชีวิตนอกจากร่างกายแล้วยังมีวิญญาณอีกด้วย และนักปรัชญาตะวันตกก็ยอมรับว่า มนุษย์นั้นมีวิญญาณเป็นสิ่งลึกลับแฝงอยู่ในร่างกาย เป็นตัวคอยกระตุ้นและควบคุมการกระทำต่าง ๆ ของมนุษย์⁹ อยู่เสมอ ในยุคต่อมาวิทยาศาสตร์เจริญก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น ความรู้และความจริงทางวิทยาศาสตร์ต้องผ่านการทดลองหลายครั้งจนแน่ใจว่าเป็นความจริงได้. แต่ก็ไม่มีใครอธิบายได้ว่าวิญญาณคืออะไร อยู่ที่ไหนและมีลักษณะอย่างไร¹⁰ คำว่าวิญญาณจึงไม่มีนักวิทยาศาสตร์คนใดให้สนใจ คำว่าจิตจึงเข้ามาแทนที่เพราะสามารถรู้สึกและสัมผัสได้เมื่อเกิดอารมณ์ความนึกคิดต่างๆ ซึ่งเราจะต้องศึกษารายละเอียดต่อไป

๒. ปัญหาว่าจิตคืออะไร และมีธรรมชาติ

ตามแนวคิดของอาริสโตเติล ว่ามนุษย์มีสิ่งลึกลับแฝงอยู่ในร่างกาย เป็นตัวคอยกระตุ้นและควบคุมการกระทำต่าง ๆ ของมนุษย์ เรียกว่า วิญญาณ เมื่อวิเคราะห์คำว่าวิญญาณแล้วในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายว่า

(๑). วิญญาณเป็นคำนามเป็นสิ่งที่เชื่อกันว่า มีอยู่ในกายเมื่อมีชีวิตอยู่ในกายเมื่อมีชีวิต เมื่อตายจะออกจากร่างล่องลอยไปหาที่เกิดใหม่

⁸ ๑. อุบลวรรณภา ภาวนานันท์และคณะ. จิตวิทยาทั่วไป สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ครั้งที่ ๗ กรุงเทพมหานคร : หน้าที่ ๒

⁹ Ibid ๒

¹⁰ Ibidm

(๒).เป็นคำนาม ความรับรู้เช่นจักขุวิญญาณ คือความรู้ทางตา ไสตวิญญาณคือความรู้ทางหู เป็นขั้น ๕ คือรูปเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

(๓) คำนามโดยปริยายหมายถึงจิตใจ เช่น วิญญาณนักร้อง มีวิญญาณศิลปิน

ตามคำนิยามของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ นั้นคำว่า “วิญญาณ” ในทัศนะของอริสโตเติลโดยปริยายหมายถึง “จิต” นั่นเอง เมื่อวิญญาณตามทัศนะของอริสโตเติลกล่าวว่ามีสิ่งลึกลับแฝงอยู่ในร่างกายเป็นตัวคอยกระตุ้น และควบคุมการกระทำต่างๆ ของมนุษย์ เราจึงกล่าวได้ว่า จิตหรือวิญญาณ ตามทัศนะจิตวิทยาคือสิ่งที่ไม่มีรูปร่าง จึงแฝงอยู่ในร่างกายของมนุษย์ได้ ส่วนจะแฝงในส่วนไหนของร่างกาย จะมีลักษณะเป็นดวง, ท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏยังไม่อาจอนุมานความรู้ให้เป็นความจริงได้

ธรรมชาติของจิต ตามทัศนะของอริสโตเติลซึ่งเป็นผู้แต่งหนังสือจิตวิทยาเล่มแรกของโลก เมื่อจิตวิญญาณไม่ใช่สิ่งที่มีรูปร่างแล้วจึงแฝงอยู่ร่างกายได้ แต่ไม่ได้กล่าวว่าธรรมชาติของจิตเป็นอย่างไร เมื่อพิจารณาจากการกระทำของมนุษย์ในแต่ละวัน โดยเทียบเคียงกับธรรมชาติของจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาทได้ดังนี้

๑.ธรรมชาติของจิตเป็นผู้คิด ตามทัศนะจิตวิทยาตามแนวคิดของอริสโตเติล ไม่ได้กล่าวโดยตรงว่าธรรมชาติของวิญญาณเป็นอย่างไร เพียงแต่เขากล่าวว่าธรรมชาติของชีวิตของมนุษย์มีการกระทำในแต่ละวันของมนุษย์ด้วยเหตุผล ซึ่งวิเคราะห์หมายความว่าความทัศนะดังกล่าวได้ว่าการกระทำของมนุษย์ก่อนจะทำการใดๆ ย่อมใช้ความคิดหาเหตุผลก่อนลงมือทำ โดยคิดจากสิ่งที่รู้ เป็นต้น

๒.ธรรมชาติของจิตเป็นผู้สัญญา ในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น ธรรมชาติของจิตเป็นผู้จำคือมีสัญญาไว้ในจิตของตน เมื่อจิตของมนุษย์มีธรรมชาติเป็นผู้รู้ย่อมโน้มจิตออกไปผ่านอินทรีย์๖ ได้แก่ตา หู จมูก เป็นต้น ไปผัสสะปัจจัยภายนอกที่เรียกว่า วัตถุต่างๆ เสียงต่าง ๆ เป็น ย่อมโน้มสิ่งนั้นเข้ามาไว้ในจิตของตนในลักษณะห่อหุ้มจิตไว้อย่างหนาแน่น เมื่อเจอสสสะใหม่ในสิ่งเดียวกันย่อมเกิดการระลึกได้หมายรู้ที่ผ่านมานั้น. เพราะฉะนั้นธรรมชาติจิตของมนุษย์ย่อมกระทำในแต่ละวันด้วยการจำ ธรรมชาติของจิตในพระไตรปิฎกและจิตวิทยาจึงสอดคล้องต้องกัน.

๓.ธรรมชาติของจิต เป็นผู้นึกคิดหรือจินตนาการ แม้ในวิชาจิตวิทยาจะไม่ได้กล่าวไว้โดยตรงว่าธรรมชาติของจิตเป็นผู้นึกคิดหรือจินตนาการโดยตรง เพียงกล่าวไว้ว่าเพราะฉะนั้นธรรมชาติจิต

ของมนุษย์ย่อมกระทำในแต่ละวันด้วยการพูด เราวิเคราะห์ได้ว่า การกระทำในแต่ละวันของมนุษย์ ด้วยการพูด โดยปกติมนุษย์จะมีการสื่อสารด้วยการพูด การสื่อสารย่อมนึกคิดจากจินตนาการของตนเอง จากความรู้ที่สั่งสมอยู่ในจิตของตนเอง จึงอนุมานได้ว่า การพูดเป็นการสื่อสารจากนึกคิดจากจินตนาการจากความรู้ที่มีอยู่ในตน ดังนั้นธรรมชาติของจิตในทัศนะของจิตวิทยาตามแนวความคิดอริสโตเติลนั้น อนุมานได้ว่าธรรมชาติจิตเป็นผู้นึกคิดจินตนาการเช่นเดียวกับพุทธปรัชญาเถรวาท

๔.ธรรมชาติของจิตเป็นผู้รู้ ตามแนวความคิดของอริสโตเติลกล่าวว่าการกระทำในแต่ละวันของมนุษย์ตามการเรียนรู้ เมื่อวิเคราะห์ข้อความตามแนวความคิดของอริสโตเติลดังกล่าว นั้นจิตของมนุษย์รับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับผ่านอินทรีย์ทั้ง ๖ และน้อมรับความรู้ไว้ในจิตของตน เมื่อชีวิตมนุษย์ต้องกระทำการเรียนรู้ในแต่ละวัน ปัญหาต้องวิเคราะห์ว่ามนุษย์ใช้อะไรเรียนรู้ เราวิเคราะห์ได้ต้องใช้จิตเรียนรู้ผ่านอินทรีย์ ๖ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของร่างกาย เพราะจิตสามารถรู้สึกหรือสัมผัสได้โดยการเรียนรู้ว่าทำอะไร คิดอะไร รู้สึกอย่างไร เมื่อเห็นสิ่งใดย่อมคิดจากสิ่งนั้นก็รู้สึกจากสิ่งนั้น เป็นต้น.

๒.ความหมายเจตสิกในจิตวิทยา

บทนำ มนุษย์ทุกคนมักหลงตนเองเสมอว่าตนเองเป็นฉลาด มีเหตุผลในการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่เสมอ แต่ก็ทำได้ในระดับหนึ่งอันเรียกว่า ระดับปุถุชน หรือคนสามัญธรรมดาทั่วไป แม้มนุษย์จะชื่อว่าฉลาดกว่าสัตว์ทั่วไป แต่มนุษย์ก็เป็นสัตว์รู้สึกหรือรู้สึกหนาว เมื่อกายของตนได้สัมผัสอุณหภูมิของฤดูกาลต่าง ๆ รู้รักชอบมนุษย์ด้วยเมื่อรู้สึกพึงพอใจในการคบค้าสมาคมกับบุคคลใดในสังคม ชอบแสดงออกในรูปแบบต่างๆ เรามักพบว่า มนุษย์มักใช้อารมณ์ก่อนที่รู้สึกตัว เช่น เมื่อมนุษย์รับรู้สิ่งใดผ่านผัสสะสิ่งเร้าที่อยู่ภายนอกตัวของตนเอง เกิดความคิดไม่พอใจ ก็จะแสดงอารมณ์ออกมาที่เรียกว่าอาการต่าง ๆ ของจิตตนเพื่อให้ผู้อื่นได้รับรู้ปัญหาที่เกิดขึ้น. ในชีวิตประจำวันมนุษย์เกี่ยวข้องกับสิ่งเร้าภายนอกทุกสิ่ง จิตของมนุษย์จึงมีความรู้สึกและอารมณ์ตลอดเวลา ตัวอย่างเช่น ความรื่นเริง ความเสียใจ ความตื่นเต้น ความผิดหวัง ความรัก ความโกรธ ความกลัว ความผิดหวัง ความซึมเศร้า และอารมณ์อื่น ๆ อีกมากมาย เป็นความรู้สึกที่ชีวิตของมนุษย์ทุกคนต้องประสบพบเห็นกันอยู่ทุกวัน

หากมนุษย์ไม่มีประสบการณ์จากสิ่งเร้าเป็นปัจจัยภายนอกชีวิตของมนุษย์แล้ว ชีวิตมนุษย์มีอารมณ์ของความจำเจซ้ำซากอยู่อย่างนั้น ความรู้สึกจะเพิ่มสีสันของชีวิต

คำว่าเจตสิกคืออะไร ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ให้คำนิยามว่า เจตสิกคืออารมณ์ที่เกิดกับจิต, ความเป็นไปในจิต เช่นสุขหรือทุกข์เกิดในจิต

จากคำนิยามดังกล่าวเราวิเคราะห์คำว่าเจตสิกและอารมณ์เป็นคำที่มีความหมายอย่างเดียวกัน จึงแทนกันได้ ในที่นี้ขอใช้คำว่าอารมณ์แทนคำว่าเจตสิก คำว่า “อารมณ์” คืออะไร ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ให้คำนิยามว่าอารมณ์ ให้คำนิยามว่า สิ่งที่ยึดห่วงจิตโดยผ่านตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เช่นรูปเป็นอารมณ์ของตา เสียงเป็นอารมณ์ของหู รสเป็นอารมณ์ของลิ้น เครื่องยึดถือเป็นจริงเป็นจังเช่น เรื่องนี่ยาเอามาเป็นอารมณ์เสียเลย. ความรู้ทางใจที่เปลี่ยนแปลงไปตามสิ่งเร้า เช่นอารมณ์รัก, อารมณ์โกรธ, อารมณ์ดี, อารมณ์ร้าย เป็นต้น , แปลว่า อหยาศัย ปรกตินิสัย เช่น อารมณ์ขัน, อารมณ์เหยือกเย็น, อารมณ์ ร้อน เป็นต้น, ความรู้สึก เช่น อารมณ์ค้าง, ใส่อารมณ์, ความรู้ซึ่งมักใช้ในทางกามารมณ์เช่นอารมณ์เปลี่ยว, เกิดอารมณ์ เป็นต้น

จากคำนิยามดังกล่าวข้างต้นเราวิเคราะห์ได้ว่า อารมณ์คือ

๑. สิ่งที่ยึดห่วงจิตผ่านตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ คำว่า ยึดห่วง มาจาก ๒ คำคือยึด และห่วง ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้คำนิยามว่า “ยึด” หมายถึงเป็นคำกริยา

(๑.๑) จับไว้ให้แน่นเช่นยึดราวบันไดไว้ให้ดี, ถือเอาไว้ เช่นยึดธรรมะเป็นที่พึ่ง, เหนี่ยว, รั้ง เช่นเพื่อนยึดไว้เป็นประกันเลยมาไม่ทัน

(๑.๒) เป็นคำกริยาเข้าครอบครอง เช่นยึดพื้นที่, ใช้อำนาจกฎหมายริบเอาสิ่งใดสิ่งหนึ่งมา เช่นยึดใบขับขี่, ยึดทรัพย์ ส่วนคำว่า “ห่วง” มีความหมายว่าเป็นคำกริยาแปลว่า ดึงไว้แต่น้อย ๆ, เหนี่ยวไว้, ทำให้ช้า, เช่นห่วงเรื่องไว้ ห่วงเวลาไว้, ห่วงตัวไว้ คำว่า “ยึดห่วง” จึงหมายถึงถือเอาไว้ทำให้ช้าลง หมายความว่าเมื่อจิตของมนุษย์ผัสสะกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งผ่านตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เช่นรูปปรถยนต์ผ่านตา เสียงรถยนต์กำลังวิ่งผ่านหู, ได้กลิ่นท่อไอเสียรถยนต์ผ่านจมูก, กลิ่นท่อไอเสียผ่านลิ้นเข้าไปในปาก, กลิ่นน้ำท่อไอเสียผ่านกายทำให้เหนียวเนอะนะ, กลิ่นน้ำมันท่อไอเสียผ่านอินทรีย์ ๖ เข้าสู่จิต จิตเกิดอาการไม่พอใจ เป็นต้น. การยึดห่วงของรถยนต์ทำให้ถือเอาไว้ทำให้ความสนใจสิ่งอื่น ๆ ลดลง เป็นต้น

๒. เครื่องยึดว่าเป็นจริงเป็นจัง กล่าวคือเมื่อจิตของตนได้ผัสสะสิ่งใดสิ่งหนึ่ง(เครื่อง) เช่นรถยนต์ ยึดรถยนต์นี้เป็นของตนอย่างจริงจังจนคนอื่นไปแตะหรือสัมผัสไม่ได้ เป็นต้น.

๓. ความรู้สึกทางใจที่เปลี่ยนแปลงไปตามสิ่งเร้า เช่น อารมณ์รัก, อารมณ์โกรธ, อารมณ์ดี, อารมณ์ร้าย เป็นต้น คำว่าสิ่งเร้าตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้คำนิยามไว้ว่า เร้า

หมายถึงเป็นคำกริยาหมายถึงกระตุ้นเตือนเช่นเร้าอารมณ์, ปลุกใจเข้าพูดเร้าใจ, ที่กระตุ้นเตือน เช่นสิ่งเร้า เป็นต้น โดยปกติชีวิตของมนุษย์สัมพันธ์กับสิ่งภายนอกตลอดเวลา สิ่งเหล่านี้จึงเป็นสิ่งที่กระตุ้นเตือนให้เราแสวงหาสิ่งภายนอกมาครอบครองที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม จึงถือเป็นสิ่งเร้าเพราะคอยกระตุ้นจิตของเราตลอดเวลา ตัวอย่างเช่น ได้ของวันเกิดอารมณ์จากเงียบเหงา ซึมเศร้า ก็เปลี่ยนไปตามสิ่งเร้าคือของขวัญนั้น อารมณ์ก็ตื่นก็ขึ้นมาสดชื่นแจ่มใส

๔. อธิษาศัย ประกตินิสัย เช่น อารมณ์ขัน, อารมณ์เหยือกเย็น, อารมณ์ร้อน เป็นต้น, กล่าวคือเมื่อจิตสัมผัสเสียงคำพูดตกลงขบขันผ่านหูเข้ามาสู่จิตเกิดอารมณ์ขัน, หรือเมื่อจิตสัมผัสอารมณ์ร้าย ๆ ผ่านตา ผ่านหู เข้าสู่จิต จิตก็มีสติสัมปชัญญะไม่กลัว อารมณ์จึงสงบเหยือกเย็น เป็นต้น

๕. ความรู้สึก เช่น อารมณ์ค้าง, ใส่อารมณ์, กล่าวคือ เมื่อมีคนพูดเยาะเย้ยถากถางผ่านคนอื่น จิตรู้ผ่านหูก็ยึดในอารมณ์แต่ไม่แสดงโกรธ ออกมา เรียกว่าอารมณ์ค้าง ส่วนคำว่าใส่อารมณ์ กล่าวคือ เมื่อมีคนใช้คำพูดเยาะเย้ยถากถางแต่แสดงอาการโต้ตอบอย่างรุนแรงด้วยคำพูด และแสดงอาการโกรธออกมาทางท่าทางพร้อมจะเข้าต่อสู้ด้วย อย่างนี้เรียกว่า ใส่อารมณ์ เป็นต้น

๖. ความรู้ซึ่งมักใช้ในทางกามารมณ์เช่น อารมณ์เปลี่ยว, เกิดอารมณ์เป็นต้น กล่าวคืออยู่คนเดียวไม่มีใครอยู่ด้วย ต้องการสัมผัสบุคคลทางกาย ทางวาจาเรียกว่า อารมณ์เปลี่ยว, เมื่อผัสสะสิ่งสวยงามไม่ว่าบุคคลหรือสิ่งของผ่านตา หู เกิดอารมณ์ต้องการเป็นเจ้าของ เป็นต้น.

กล่าวให้เข้าใจได้โดยง่าย ชีวิตของมนุษย์ประกอบด้วยกายและจิต จิตของมนุษย์ใช้ร่างกายส่วนที่เรียกว่าอินทรีย์ ๖ เป็นทวารน้อมจิตออกไปรับสิ่งเร้าภายนอกตัวมนุษย์ เมื่อกระทบแล้วน้อมรับเครื่องเหล่านั้นมาสั่งสมห่อหุ้มไว้ในจิตของตน จิตคิดพอใจหรือไม่พอใจในอารมณ์นั้น อารมณ์พอใจไม่พอใจ เป็นอาการต่าง ๆ จิต ตามคำนิยามของพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน เจตสิกหมายถึงอารมณ์ที่เกิดขึ้นกับจิต, อาการของจิต เพราะฉะนั้นอารมณ์ในจิตวิทยาคือเจตสิกในพระไตรปิฎกนั่นเอง

๓. การเปรียบเทียบจิตและเจตสิกในจิตวิทยากับพระไตรปิฎก

๑. วิชาจิตวิทยาและวิชาพระไตรปิฎกเป็นวิชาความรู้ของมนุษย์หรือมีบ่อเกิดมาจากประสบการณ์ของมนุษย์ทั้งสิ้นด้วยกันทั้งสองวิชา วิชาจิตวิทยาเขียนขึ้นโดยอาริสโตเติล เป็นเขียนจิตวิทยาเรื่องธรรมชาติของชีวิตในพืชและสัตว์ เป็นวิชาจิตวิทยาเล่มแรกของโลก โดยอาริสโตเติลเชื่อว่า ชีวิตของสัตว์ประกอบด้วยและวิญญาณ อาริสโตเติลให้ความสำคัญกับพฤติกรรมของ

การกระทำมนุษย์ที่ได้ทำในแต่ละวันของมนุษย์ด้วยเหตุผล การจำ การคิด และการเรียนรู้ เป็นต้น หนังสือเล่มนี้เขียนตามแนวปรัชญาตามคามนึกคิดของผู้เขียนเอง ส่วนวิชาพระไตรปิฎกเป็นตำราหรือคัมภีร์ที่รวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นเรื่องของชีวิตมนุษย์ทั้งหมด ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ทรงตรัสรู้แจ้งในกฎธรรมชาติของชีวิตมนุษย์ว่าด้วยความเป็นไปของมนุษย์ ต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ มนุษย์มีกรรมเป็นของตนเองที่ห่อหุ้มจิตของตนไว้ ทำให้จิตของมนุษย์เมื่อสิ้นชีวิตลงไปเพราะเหตุปัจจัยต่างๆ ภายตายไปแล้วสูญสิ้น แต่จิตมิได้สูญสิ้นไปตามร่างกาย แต่ไปจุติในภพภูมิใหม่ ชีวิตประกอบด้วยกายและจิตทั้งสองศาสตร์ยอมรับว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่จริงและให้ความสำคัญกายและจิตเป็นสำคัญ.

๒. แนวปรัชญา วิชาจิตวิทยาเริ่มแรกมีต้นกำเนิดจากการแต่งตำราวิชาการของอาริสโตเติล ซึ่งเป็นการเขียนแนวคิดเชิงปรัชญาใช้ความรู้ความคิดของตนเองเพียงอย่าง มากกว่าการพิสูจน์ทดลองตามวิธีการแบบวิทยาศาสตร์ วิธีการนี้ที่เรียกว่า Arm Chair Method เป็นต้น ส่วนคำสอนของพระพุทธเจ้ามิใช่ปรัชญาแต่วิทยาศาสตร์ เพราะมีกระบวนการทางวิทยาศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้องได้แก่ ทรงทดสอบธรรมะที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้เป็น ๔๙ วันก่อนที่จะแสดงธรรมให้ปัญจวัคคีย์ทั้งห้าที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี เป็นต้น.

๓. จิตคืออะไร? เมื่อจิตวิทยาและพระไตรปิฎกต่างยอมรับว่าชีวิตของมนุษย์ประกอบด้วยกายและจิต จิตจึงเป็นสิ่งที่อยู่จริงตามทัศนะของทั้งสองศาสตร์ ปัญหาว่าจิตของวิชาจิตวิทยาและพระไตรปิฎกเป็นอย่างไร? ในจิตวิทยายอมรับในชีวิตของมนุษย์มีวิญญาณเป็นสิ่งลึกลับแฝงอยู่ในกายและเป็นตัวคอยกระตุ้นและควบคุมการกระทำสิ่งต่างๆ ของมนุษย์ สิ่งลึกลับต่อนานักจิตวิทยาเรียกว่า จิต จากแนวความคิดอาริสโตเติลดังกล่าวแสดงให้เห็นจิตมีอยู่จริง ยอมรับว่าจิตเป็นสิ่งไม่มีรูปร่างเพราะเป็นสิ่งที่แฝงอยู่ในร่างกายหากมีรูปร่างสิ่งนั้นก็มิใช่วิญญาณ สอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าว่าในพระไตรปิฎกว่าจิตเป็นอรูปรคือสิ่งที่ไม่มีรูปร่าง เช่นเดียวกัน ส่วนจิตอยู่ส่วนไหนของร่างกายมนุษย์ ในพระไตรปิฎกกล่าวว่า จิตมีถ้าเป็นคูกาเป็นที่อยู่อาศัยส่วนจิตวิทยาของอาริสโตเติลไม่ได้กล่าวไว้แต่อย่างใดว่าอยู่ส่วนไหนของร่างกายมนุษย์ ส่วนชีวิตหลักความตายไปแล้ว วิชาพระไตรปิฎกได้กล่าวว่า จิตท่องเที่ยวไปไกลในสังสารวัฏ ในตำราจิตวิทยาของอาริสโตเติลไม่ได้กล่าวถึงเรื่องวิญญาณหรือจิตไปเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ เช่นเดียวกับพระไตรปิฎก

ส่วนธรรมชาติของจิตนั้น เมื่อวิเคราะห์จากอาการของจิตที่กล่าวไว้ในขันธ์ ๕ นั้น

๑. เวทนา เป็นขั้น ๑ ในขั้น ตามที่กล่าวไว้ในพระไตรปิฎก ต่อมานักวิชาการทางพระพุทธศาสนาได้มีการขยายเนื้อให้เข้าใจมากยิ่งขึ้น ปรากฏตามหลักฐานที่กล่าวไว้ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ของพระธรรมปิฎกกว่าเวทนา แปลว่าความรู้สึก¹¹ และในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ให้คำนิยามว่า ความรู้สึกความรู้สึกทุกข์ รู้สึกสุข เป็นหนึ่งในขั้น ๕ เช่นเดียวกัน ส่วนจิตวิทยาของอาริสโตเติลกล่าวว่า การกระทำในแต่ละวันของมนุษย์มาจากการเรียนรู้ หมายความว่าความการกระทำของมนุษย์ในแต่ละวันมาจากการเรียนรู้ในความรู้สึกทุกข์หรือสุข เช่นกัน...จากเหตุผลที่ได้กล่าวมาข้างต้น ดังนั้นธรรมชาติของจิตในพระไตรปิฎกและ จิตวิทยาที่จิตมีธรรมชาติเป็นเวทนาเหมือนกัน มีความรู้สึก ที่เป็นทุกข์บ้าง เป็นสุขบ้าง เป็นต้น.

๒. สัญญา เป็นขั้น ๑ ในขั้น ๕ ในพระไตรปิฎก และมีการอธิบายขยายความตามที่กล่าวไว้ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ของพระธรรมปิฎก แปลว่าแปลว่าการกำหนดหมาย, ความจำได้ หมายถึงรูปร่าง เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ, และอารมณ์เกิดขึ้นกับใจว่า เขียว ดำ แดง ดังเบา เสียงคน เสียงแมว เสียงละมั่ง กลิ่นทุเรียน รสมะพร้าว เป็นต้น ส่วนคำว่าจำได้ คือรู้จักอารมณ์นั้นว่า เป็นอย่างนั้น ๆ ในเมื่อไปพบอีก¹² แต่ในตำราจิตวิทยาของอาริสโตเติลกล่าวไว้เพียงสั้นว่า การจำ

ดังนั้นธรรมชาติของจิตในวิชาจิตและพระไตรปิฎกมีความเห็นสอดคล้องต้องกันว่า ธรรมชาติของจิตเป็นผู้จำสิ่งต่างๆ ที่จิตได้ผัสสะและน้อมรับเรื่องราวที่ผัสสะนั้นมาเก็บไว้ในจิตของตน. ตัวอย่างเช่น

-เมื่อเราจิตของเราน้อมออกไปรับภาพของรถยนต์รุ่นใหม่ยี่ห้อที่ตนชอบรุ่นล่าสุด ก็น้อมรับภาพรถยนต์นั้นมาไว้ในจิตของตน ห่อหุ้มจิตของตนอยู่อย่างนั้นติดตามชีวิตไปทุกคนหนทุกแห่งไม่ว่าจะเดินทางไปมาก็ตาม เมื่อมองรถยนต์รุ่นเดียวกันอีกครั้งหนึ่ง ก็จำได้ว่าใช่หรือไม่ใช่รุ่นที่ตน

-นาย ก. เจอคนรักเก่าที่เคยชื่นชอบมาหลายปีแล้ว เลิกกันไป วันเวลาผ่านไปถึง ๒๐ ปี มาเจอกันอีก แม้สภาพร่างกายอ้วนถ้วนไม่สวยเหมือนเดิมแต่เค้าโครงของใบหน้ายังเหมือนแม้กาลเวลาผ่านไปหลายปีก็ยังจดจำได้

11 พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์

12 พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์ พิมพ์ครั้งที่ ๑๗ กรุงเทพมหานคร : หน้าที่ ๒๖๙

๓. สังขาร เป็นขั้น ๑ ในขั้น ๕ ที่กล่าวไว้ในพระไตรปิฎก และนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนานั้น ได้ให้คำนิยามตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ให้ความหมายว่าเป็นคำนาม แปลว่าการคิด ขั้น ๑ ในขั้นห้า. ในวิชาจิตวิทยาเรื่องธรรมชาติชีวิตของอาริสโตเติล ว่าการกระทำในแต่ละวันของมนุษย์นั้นด้วยเหตุผลจากการคิดนั้น กล่าวคือ เมื่อจิตของมนุษย์น้อมออกไปผ่านอินทรีย์ ๖ ผัสสะกับเรื่องราวใด จิตก็น้อมเรื่องราวเหล่านั้นมาสั่งสมไว้ในจิตห่อหุ้มจิตไว้ และนำเรื่องราวเหล่านั้นมาคิด พิจารณา มาวิเคราะห์ เช่น นาย ก ให้เงินขอทาน คิดพิจารณาว่าเป็นขอทานจริง จึงให้ไปด้วยความพอใจของตน. การคิดจึงเป็นอาการของจิต หรือธรรมชาติของจิตอย่างหนึ่ง. กล่าวโดยสรุปธรรมชาติของจิตในวิชาจิตวิทยาและพระไตรปิฎกเป็นผู้คิด

๔. วิญญาณ คำนิยามตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ให้ความหมายว่าเป็นคำนามเป็นสิ่งที่เชื่อกันว่ามีอยู่ในกายเมื่อมีชีวิต เมื่อตายจะออกจากร่างล่องลอยไปหาที่เกิดใหม่ (๒) เป็นคำนามแปลว่าความรู้ เช่น จักขุวิญญาณ คือความรู้ทางตา โสตวิญญาณ คือความรู้ทางหู เป็นขั้น ๑ ในขั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ (๓) โดยปริยายหมายถึงจิตใจเช่น มีวิญญาณนักร้อง มีวิญญาณศิลปิน.

จากคำนิยามดังกล่าววิเคราะห์ได้ว่า วิญญาณมี ๒ ความหมายคือ ๑. ในความรู้ในเมื่อกายยังชีวิตอยู่ เช่น การรับรู้ทางตา, การรับรู้ทางหู, การรับรู้ทางจมูก ๒. วิญญาณหมายถึงจิตออกจากร่างเมื่อตายไปหาที่เกิดใหม่ เป็นต้น ส่วนในจิตวิทยาอาริสโตเติลไม่ได้กล่าวไว้ในเรื่องนี้โดยตรงแต่เขากล่าวไว้ในหนังสือธรรมชาติของชีวิตว่า การกระทำในแต่ละวันของมนุษย์กระทำตามการรับรู้ (การเรียนรู้) จากแนวคิดของมนุษย์เรียนรู้สิ่งใดต้องรับรู้สิ่งนั้น ดังนั้น ธรรมชาติของจิตมนุษย์นั้น ในพระไตรปิฎกและจิตวิทยาจึงสอดคล้องต้องกันว่าเป็นผู้รู้ ส่วนที่แตกต่างกันคือจิตหรือวิญญาณในพระไตรปิฎกมีความหมายถึงจิตออกจากร่างกาย ไปการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏด้วย. ส่วนในจิตวิทยาของอาริสโตเติลไม่ได้กล่าวถึงเรื่องนี้แต่อย่างใด.

๓. การเปรียบเทียบเจตสิกในพระไตรปิฎกและจิตวิทยา

ในพุทธปรัชญาเถรวาทยอมรับว่าเจตสิกเป็นความจริงอย่างหนึ่งในอภิปรัชญา นอกเหนือจาก รูป จิต เจตสิก และนิพพาน ปัญหาว่า “เจตสิก” คืออะไร คำว่า เจตสิกกล่าวไว้ในพระไตรปิฎกหลายแห่งด้วยกัน เช่น ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๙ **พระสุตตันตปิฎกเล่มที่ ๑ [ฉบับมหาจุฬาฯ] ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค** ข้อ. [๔๘๕] เกวัฏฐะ ก็อาเทศนาปาฏิหาริย์เป็นอย่างไร คือ

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ทายจิต ทายเจตสิก ทายความวิตกวิจารณ์ของสัตว์อื่นของบุคคลอื่นได้ว่า จิตของท่าน เป็นอย่างนี้ เป็นไปโดยอาการอย่างนี้ เป็นต้น เพราะเหตุนี้ ผู้ใดผู้หนึ่งที่มีศรัทธาเลื่อมใส เห็นภิกษุนั้นทายจิต ทายเจตสิก ทายความวิตกวิจารณ์ของสัตว์อื่นของบุคคลอื่นได้ว่า จิตของท่าน เป็นอย่างนี้ เป็นไป โดยอาการอย่างนี้ เป็นต้น ผู้นั้นจะบอกแก่บุคคลผู้ที่ยังไม่มีศรัทธายังไม่เลื่อมใสว่า ‘นำอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ สมณะมีฤทธิ์มากมีอำนาจมากเหลือเกิน ข้าพเจ้า เพิ่งเคยเห็นท่านนี้ที่ทายจิต ทายเจตสิก ทายความวิตกวิจารณ์ของสัตว์อื่นของบุคคลอื่นได้ว่า จิตของท่าน เป็นอย่างนี้ เป็นไปโดยอาการอย่างนี้ เป็นต้น’ เมื่อเป็นเช่นนั้น ผู้ที่ยังไม่มีศรัทธายังไม่เลื่อมใส จะพูดกับผู้มีศรัทธาเลื่อมใสว่า ‘ท่าน มีวิชาประเภทหนึ่งเรียกว่า มณิกา^๑ ภิกษุรูปนั้นทายจิต ทายเจตสิก ทายความวิตกวิจารณ์ของสัตว์อื่นของบุคคลอื่นได้ว่า จิตของท่านเป็นอย่างนี้ เป็นไปโดยอาการอย่างนี้ เป็นต้น เพราะมีวิชานั้น’

ปัญหาว่า เจตสิกคืออะไร ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ของพระธรรมปิฎกให้คำนิยามว่า ธรรมที่ประกอบกับจิต, อาการหรือคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิต เช่น ความโลภ ความโกรธ ความหลง, ศรัทธา เมตตา สติ ปัญญา เป็นต้น.....ส่วนเจตสิกไม่มีในจิตวิทยา แต่คำว่าเจตสิกคืออะไร ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ให้คำนิยามว่า เจตสิก คืออารมณ์ที่เกิดกับจิต, ความเป็นไปในจิต เช่นสุขหรือทุกข์เกิดในจิต ดังนั้น เจตสิกหมายถึงคำว่า อารมณ์นั่นเอง คำว่าอารมณ์มีใช้ในจิตวิทยาดังนั้น อารมณ์หมายถึงอะไร มีธรรมชาติอย่างไร เมื่อศึกษาจากพระไตรปิฎก คำว่า “อารมณ์” คืออะไร ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ให้คำนิยามว่าอารมณ์ ให้คำนิยามว่า สิ่งที่ยึดหน่วงจิตโดยผ่านตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เช่นรูปเป็นอารมณ์ของตา เสียงเป็นอารมณ์ของหู รสเป็นอารมณ์ของลิ้น เครื่องยึดถือเป็นจริงเป็นจังเช่น เรื่องนี้อ่าเอามาเป็นอารมณ์เสียเลย. ความรู้ทางใจที่เปลี่ยนแปลงไปตามสิ่งเร้า เช่น อารมณ์รัก, อารมณ์โกรธ, อารมณ์ดี, อารมณ์ร้าย เป็นต้น , แปลว่า อัธยาศัย ปรกตินิสัย เช่น อารมณ์ขัน, อารมณ์เหยือกเย็น, อารมณ์ ร้อน เป็นต้น, ความรู้สึก เช่น อารมณ์ค้าง, ใส่อารมณ์, ความรู้ซึ่งมักใช้ในทางกามารมณ์เช่นอารมณ์เปลี่ยว, เกิดอารมณ์ เป็นต้น

จากคำนิยามดังกล่าวข้างต้นเราวิเคราะห์ได้ว่า อารมณ์คือ

๑. สิ่งที่ยึดหน่วงจิตผ่านตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ คำว่า ยึดหน่วง มาจาก ๒ คำคือยึด และหน่วง ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้คำนิยามว่า “ยึด” หมายถึงเป็นคำกริยา

(๑.๑) จับไว้ให้แน่นเช่นยึดราวบันไดไว้ให้ดี, ถือเอาไว้ เช่นยึดธรรมะเป็นที่พึ่ง, เหนี่ยว, รั้ง เช่นเพื่อนยึดไว้เป็นประกันเลยมาไม่ทัน

(๑.๒) เป็นคำกริยาเข้าครอบครอง เช่นยึดพื้นที่, ใช้อำนาจกฎหมายริบเอาสิ่งใดสิ่งหนึ่งมา เช่นยึดใบขับขี่, ยึดทรัพย์สิน ส่วนคำว่า “หน่วง” มีความหมายว่าเป็นคำกริยาแปลว่า ดึงไว้แต่น้อย ๆ, เหนี่ยวไว้, ทำให้ช้า, เช่นหน่วงเรื่องไว้, หน่วงเวลาไว้, หน่วงตัวไว้ คำว่า “ยึดหน่วง” จึงหมายถึง ถือเอาไว้ทำให้ช้าลง หมายความว่าเมื่อจิตของมนุษย์ผัสสะกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งผ่านตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เช่นรูปปรารถนาคือผ่านตา เสียงรยยนต์กำลังวิ่งผ่านหู, ได้กลิ่นท่อไอเสียรยยนต์ผ่านจมูก, กลิ่นท่อไอเสียผ่านลิ้นเข้าไปในปาก, กลิ่นน้ำท่อไอเสียผ่านกายทำให้เหนียวเนอะเนะ, กลิ่นน้ำมันท่อไอเสียผ่านอินทรีย์ ๖ เข้าสู่จิต จิตเกิดอาการไม่พอใจเป็นต้น. การยึดหน่วงของรยยนต์ทำให้ ถือเอาไว้ทำให้ความสนใจสิ่งอื่น ๆ ลดลง เป็นต้น

๒. เครื่องยึดว่าเป็นจริงเป็นจัง กล่าวคือเมื่อจิตของตนได้ผัสสะสิ่งใดสิ่งหนึ่ง(เครื่อง) เช่น รยยนต์ ยึดรยยนต์นี้เป็นของตนอย่างจริงจังจนคนอื่นไปแตะหรือสัมผัสไม่ได้เป็นต้น.

๓. ความรู้สึกทางใจที่เปลี่ยนแปลงไปตามสิ่งเร้า เช่น อารมณ์รัก, อารมณ์โกรธ, อารมณ์ดี, อารมณ์ร้าย เป็นต้น คำว่าสิ่งเร้าตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้คำนิยามไว้ว่า เร้า หมายถึงเป็นคำกริยาหมายถึงกระตุ้นเตือนเช่นเร้าอารมณ์, ปลุกใจเข้าพูดเร้าใจ, ที่กระตุ้นเตือน เช่นสิ่งเร้า เป็นต้น โดยปกติชีวิตของมนุษย์สัมพันธ์กับสิ่งภายนอกตลอดเวลา สิ่งเหล่านี้จึงเป็น สิ่งที่กระตุ้นเตือนให้เราแสวงหาสิ่งภายนอกมาครอบครองที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม จึงถือเป็นเรื่องเร้าเพราะคอยกระตุ้นจิตของเราตลอดเวลา ตัวอย่างเช่น ได้ของวันเกิดอารมณ์จากเงียบเหงา ซิมเศร้า ก็เปลี่ยนไปตามสิ่งเร้าคือของขวัญนั้น อารมณ์ก็ตื่นก็ขึ้นมาสดชื่นแจ่มใส

๔. อธิษาศัย ปรกตินิสัย เช่น อารมณ์ขัน, อารมณ์เหยือกเย็น, อารมณ์ร้อนเป็นต้น, กล่าวคือเมื่อจิตสัมผัสเสียงคำพูดตลกขบขันผ่านหูเข้ามาสู่จิตเกิดอารมณ์ขัน, หรือเมื่อจิตสัมผัส อารมณ์ร้าย ๆ ผ่านตา ผ่านหู เข้าสู่จิต จิตก็มีสติสัมปชัญญะไม่กลัว อารมณ์จึงสงบเหยือกเย็น เป็นต้น

๕. ความรู้สึก เช่น อารมณ์ค้าง, ใส่อารมณ์, กล่าวคือ เมื่อมีคนพูดเยาะเย้ยถากถางผ่านคนอื่น จิตรู้ผ่านหูก็ยึดในอารมณ์แต่ไม่แสดงโกรธ ออกมา เรียกว่าอารมณ์ค้าง ส่วนคำว่าใส่อารมณ์ กล่าวคือ เมื่อมีคนใช้คำพูดเยาะเย้ยถากถางแต่แสดงอาการโต้ตอบอย่างรุนแรงด้วยคำพูด และแสดงอาการโกรธออกมาทางท่าทางพร้อมจะเข้าต่อสู้ด้วย อย่างนี้เรียกว่า ใส่อารมณ์ เป็นต้น

๖. ความรู้ซึ่งมักใช้ในทางกามารมณ์เช่น อารมณ์เปลี่ยว, เกิดอารมณ์เป็นต้น กล่าวคืออยู่คนเดียวไม่มีใครอยู่ด้วย ต้องการสัมผัสบุคคลทางกาย ทางวาจาเรียกว่า อารมณ์เปลี่ยว, เมื่อผัสสะสิ่งสวยงามไม่ว่าบุคคลหรือสิ่งของผ่านตา หู เกิดอารมณ์ต้องการเป็นเจ้าของ เป็นต้น.

เมื่อเราเปรียบเทียบเจตสิกในพระไตรปิฎกและอารมณ์หรือเจตสิกในพระไตรปิฎกแล้ว เราพบทั้งสองศาสตร์มีแนวความคิดไม่แตกต่างกันแต่อย่างใด เพราะในพระพุทธศาสนาศึกษาใน แนววิทยาศาสตร์เช่นเดียวกัน

๔.สรุป เจตสิกในพระไตรปิฎกคืออารมณ์ในจิตวิทยานั้นเอง ซึ่งเป็นอาการต่าง ๆ ของจิต หรือเป็นธรรมประกอบกับจิตนั้น อารมณ์เรานี้เมื่อขึ้นแล้วนำไปสู่พฤติกรรม การแสดงออกทางกาย ทางวาจาและทางใจนั่นเอง ของการกระทำของมนุษย์นั่นเอง

๕. คำถามท้ายบท

๕.๑ จิตในพระไตรปิฎกคืออะไร?

๕.๒ ความหมายของคำว่า “อารมณ์ในจิตวิทยามีความหมายกับคำว่าเจตสิกใน พระไตรปิฎกหรือไม่เพียงใด จงอธิบาย ?

๖. บรรณานุกรม

๖.๑. จิราภา เต็งไตรรัตน์และคณะ. จิตวิทยาทั่วไป สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ครั้งที่ ๗ กรุงเทพมหานคร

๖.๒.พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔

๖.๓.สุชีพ ปุณฺณานุภาพ. พระไตรปิฎกฉบับประชาชน โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัยใน พระบรมราชูปถัมภ์ พิมพ์ครั้งที่ ๑๗ กรุงเทพมหานคร : ๘๒๐ หน้า.

บทที่ ๔. พฤติกรรมตามแนวจิต ๖

แนวคิดสำคัญ

พฤติกรรมของมนุษย์ เป็นการกระทำ หรือการกระทำที่แสดงออกทางกล้ามเนื้อทางกาย ความคิด และความรู้สึก เพื่อตอบสนองสิ่งเร้า ส่วนจิต เป็นพฤติกรรม กิริยาหรืออาการ อันปรกติ อยู่ในสันดาน แนวโน้มของจิต ที่ประพฤติไปด้านใดด้านหนึ่ง.

จุดประสงค์การเรียนรู้

จุดปลายทางการเรียนรู้

มีความรู้มีความเข้าใจถึงพัฒนาการของพฤติกรรมตามแนวคิดของจิตวิทยาในพระไตรปิฎก
ได้

จุดประสงค์นำทาง

๑. อธิบายความหมายของจิต ๖ ในพระไตรปิฎกได้
๒. อธิบายความหมายของพฤติกรรมในจิตวิทยาได้
๓. อธิบายความหมายของพฤติกรรมของจิตวิทยาตามแนวจิต ๖ ในพระไตรปิฎกได้
- ๔.สรุป

๕.คำถามท้ายบท

๖. บรรณานุกรม

บทนำ

มนุษย์ทุกคนที่เกิดขึ้นมาในโลก ชีวิตประกอบด้วยกายและจิต จิตอาศัยกายส่วนที่เรียกว่า อินทรีย์ ๖ ออกไปรับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับโลกของมนุษย์เพื่อนำมาคิดพิจารณาใคร่ครวญว่าเราควรจะทำอย่างไรในโลกนี้มีความสุข แล้วจิตโน้มเก็บบารมีเรื่องราวที่รับรู้ขึ้นมา ทุกคนเกิดขึ้นมา

ในโลกหากรับรู้แล้ว คิดชอบเหมือนกันยิ่งจะมีปัญหา เพราะแนวโน้มของแต่ละคนความชอบในชีวิตไม่เหมือนกัน

๑. ความหมายของจริตในพระไตรปิฎก คำว่า “จริต” มีกล่าวไว้หลายแห่งด้วยกันในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๑ พระวินัยปิฎกเล่มที่ ๑ ฉบับมหาจุฬา ฯ มหาวิภังค์ภาค ๑ เรื่องเวรัญชพราหมณ์¹³ ข้อ ๑๓. เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนินปราศจากความเศร้าหมอง อ่อนเหมาะแก่การงาน ตั้งมั่นไม่หวั่นไหวอย่างนี้ เรานั้นได้น้อมจิตไปเพื่อจตุปาตญาณ เห็นหมู่สัตว์ กำลังไปจติ กำลังอุปบัติทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง งามและไม่งาม เกิดดีและไม่ดีด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ เรารู้ชัดถึงหมู่สัตว์ ผู้เป็นไปตามกรรมว่า สัตว์ที่ประกอบด้วยกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต กล่าวร้ายพระอริยะมีความเห็นผิด และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นผิด พวกเขาหลังจากตายแล้ว จะไปบังเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก แต่หมู่สัตว์ที่ประกอบด้วยจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ไม่กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นชอบ ชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบ พวกเขาหลังจากตายแล้วจะไปบังเกิดในโลกสวรรค์.

เมื่อศึกษาจากพุทธพจน์แล้ว ปัญหาเป็นคำถามว่า “จริต” คืออะไร

๑.๑. พระธรรมปิฎก ให้คำนิยามว่า จริตหมายถึงความประพฤติ, พินินิสัย, หรือพื้นเพของจิตของคนทั้งหลายที่หนักไปด้านใดด้านหนึ่ง แตกต่างกันไปคือ

๑. รากะจริต ผู้มีรากะเป็นความประพฤติปกติ (หนักไปทางรักสวयरักงาม, มักดีใจ)
๒. โทสะจริต ผู้มีโทสะเป็นความประพฤติปกติ (หนักไปทางใจร้อนขี้หงุดหงิด)
๓. โมหะจริต ผู้มีโมหะเป็นความประพฤติปกติ (หนักไปทางหลงงมงาย)
๔. สัทธาจริต ผู้มีศรัทธาเป็นความประพฤติปกติ (หนักไปทางน้อมใจเชื่อ)
๕. พุทธจริต ผู้มีความรู้เป็นความประพฤติปกติ (หนักไปทางคิดพิจารณา)
๖. วิตกจริต ผู้มีวิตกเป็นความประพฤติปกติ (หนักไปทางคิดจับจดฟุ้งซ่านสวयरักงาม)¹⁴

¹³ โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑ หน้า : ๖

¹⁴ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์ พิมพ์ครั้งที่ ๑๗ กรุงเทพมหานคร : หน้าที่ ๓๒.

๒.ตามพจนานุกรมแปล ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ให้ความหมายว่า ความประพฤติ กิริยาหรืออาการ เช่น พุทธจริต เสียจริต วิกลจริต บางที่ใช้ในทางไม่ดี เช่น ดัดจริต มีจริต จริตจะก้ำกึ่งว่า ความประพฤติปรกติ, ความประพฤตินักไปทางใดทาง อันเป็นปรกติหนึ่งอยู่ในสันดาน, แนวโน้มของจิตใจมี ๖ อย่างคือราคะจริต, โทสะจริต, โมหะจริต, สัทธาจริต, โมหะจริต, พุทธจริต,¹⁵

๑.๒ พจนานุกรมแปล ไทย-ไทย อ.เปลื้อง ณ นครให้คำนิยามคำว่า “จริต” หมายถึงการไป, ทางเดิน, การดำเนิน, การทำ, การประพฤติ, กิริยา หมายถึงพื้นเพของจิตซึ่งเกิดจากจิตได้รับการอบรมเสพคุ้นมาเป็นเวลาช้านานกับอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ผู้ใดมีจริตอย่างใดเมื่อใช้ความคิดก็จะโน้มเอียงไปตามจริตของเขา มีอยู่ ๖ ประเภท

จากคำนิยามดังกล่าววิเคราะห์ได้ว่า จริต หมายถึง พื้นเพของจิตที่ได้อบรมของคน ที่ได้อบรมมา, เสพคุ้นมาเป็นเวลายาวนานกับอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อใช้ความคิดบุคคลของเขาจะโน้มไปทางใดทางหนึ่ง. เราแยกเป็นประเด็นวิเคราะห์ได้ดังนี้

๑.จิตของมนุษย์ ตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าชีวิตของมนุษย์ประกอบด้วยกายและจิต กายและจิตเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน ทำให้ชีวิตของมนุษย์ดำรงอยู่ได้ หากขาดปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งไปชีวิตของมนุษย์ต้องถึงแก่ความตาย จิตอาศัยร่างกายของมนุษย์ส่วนที่เป็นอินทรีย์ ๖ เป็นทวารน้อมตัวออกไปรับสิ่งรู้สิ่งที่หน่วงจิตของตนให้สนใจ ทำซ้ำซากอยู่อย่างนั้นเป็นประจำ เช่น โทรศัพท์มือถือยี่ห้อต่างๆ เมื่อรับรู้แล้วน้อมเอาเรื่องราวเกี่ยวกับโทรศัพท์มือถือรุ่นนั้นมาไว้ในจิตของตน แม้จะมีโทรศัพท์มือถือรุ่นอื่นก็ไม่สนใจให้ความสำคัญเพราะไม่คุ้นเคยในใช้โปรแกรมต่างๆ เป็นต้น. อาหารการกินที่คุ้นเคยเช่นผัดกะเพราไก่ไข่ดาวเป็นอาหารที่รับเป็นประจำจนคุ้นเคย เป็นประจำ รับประทานอาหารรสชาติไม่คุ้นเคย ไม่อร่อย เป็นต้น

เป็นเพราะจิตของมนุษย์ มีธรรมชาติเป็นผู้รู้ เรื่องราวต่างๆ เมื่อจิตรับรู้เรื่องราวต่างๆ ก็บสั่งสมเรื่องราวไว้ในจิตของตนห่อหุ้มไว้ในจิตของตน.

¹⁵พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ <http://www.royin.go.th/dictionary/> จริต เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๕๔ เวลา ๑๔.๐๘น.

๒. เสพคุ้นเคยมายาวนานในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง เมื่อมนุษย์รับรู้อารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง แล้วความชอบในอารมณ์นั้น ย่อมใช้สิ่งนั้นเป็นประจำ เช่นชอบอาหารไทยย่อมรับประทานอาหารนั้นเป็นประจำ เมื่อชอบดื่มน้ำเปล่ายี่ห้อใดย่อมดื่มน้ำเปล่ายี่ห้อนั้นเป็นประจำ ชอบไปที่เที่ยวสถานที่ใดย่อมเที่ยวสถานเชิงธรรมที่ตนชอบอยู่เป็นประจำทุกวัน ชอบใส่เสื้อผ้ายี่ห้อใด ใส่แล้วมั่นใจ ก็ย่อมซื้อเสื้อผ้ายี่ห้อนั้นเป็นประจำ ชอบทำอะไรซ้ำ ๆ ย่อมจิตย่อมมีแนวโน้มหนักไปในทางให้เห็นจริง อุปนิสัย หรือบุคลิกของคนๆ นั้น.

๓. แนวโน้มบ่งบอกจิต เมื่อมนุษย์ทำอะไรซ้ำๆ เป็นประจำเพราะจิตชื่นชอบในสิ่งนั้น ทำให้เรารู้คนนั้นมีแนวโน้มของจิตไปในทางใด ตัวอย่างเช่น

๓.๑ คนมีราคะจริต หมายถึงบุคคลมีความกำหนัด ยินดีในกาม ความติดใจ หรือความข่มใจติดอยู่ในอารมณ์ คำว่า กำหนัด ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ แปลว่า (๑) ความใคร่ในกามคุณ, คำว่ากามคุณ แปลว่า สิ่งน่าปรารถนามี ๕ ประการคือรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส, ความปรารถนาในเมถุน คำว่าเมถุน หมายถึงการร่วมสังวาส เป็นต้น คำว่า “ใคร่” หมายถึง อยาก, ต้องการ, ปรารถนา, ใฝ่ ส่วนคำว่า “ความ” หมายถึงอาการ เพราะฉะนั้น ความใคร่หมายถึงอาการอยาก ดังนั้นคนมีราคะจริตหมายถึงบุคคลมีจิตที่มีแนวโน้มแสดงอาการอยากในสิ่งปรารถนา ๕ ประการคือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ความปรารถนาในเมถุน (การร่วมสังวาสหรือประเวณี)

ตามคำนิยามดังกล่าวราคะจริต เป็นอาการของของจิตมนุษย์ที่ยินดีแนวโน้มหนักไปในสิ่งปรารถนา ๕ ประการ ตัวอย่าง เช่น มีจิตยินดีโน้มหนักไปทางรักสวยงาม พบข้อบกพร่องตนเอง จมูกไม่โด่ง หาเงินมาศรัทธากรรมจุมูกให้โด่งขึ้น รูปร่างอ้วนเกินไปใส่เสื้อผ้า พยายามลดน้ำหนักตัวให้ผอมให้บุคคลดีกว่าเดิม. แนวโน้มของจิตของบุคคลมีราคะจริตจะให้ความสนใจตนเองมากกว่าคนอื่น

๒. โทสะจริต คำว่าโทสะ คืออะไร ตาม พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ให้คำนิยามว่า ความโกรธ, ความฉุนเฉียว ส่วนคำนิยามของพระธรรมปิฎก ให้คำนิยามว่า โทสะจริตหมายถึงคนมีพื้นนิสัยโทสะ หงุดหงิด โกรธง่าย ผู้มีโทสะเป็นความประพฤติปกติ (หนักไปทางใจร้อนขี้หงุดหงิด) กล่าวคือ เมื่อจิตบุคคลของบุคคลได้รับรู้สิ่งใดไม่น่าพอใจในจิตของตนอยู่แล้ว ย่อมเกิดโทสะจริต ตัวอย่าง เช่น

-นายหนุ่มวินมอเตอรืไซค์จ๋อชิงข่มขืนนางดาวภรรยาเสียชีวิตต่อหน้าลูก 2 คน สาเหตุเพราะ หงุดหงิด โมโหง่าย ถูกนางดาวภรรยาโพสต์เฟซบุ๊กตำราเรื่องเจ้าชู้จึงมีปากเสียงกับภรรยาอย่างรุนแรง เป็นบ่อยครั้ง มาหลายปีจึงบันดาลโทสะยิงนางดาวภรรยาเสียชีวิตลง

จากอุทาหรณ์ เมื่อนายหนุ่มผัสสะสิ่งใดที่ตนชอบคือถูกต่อว่าเจ้าชู้ ทำให้มีโทสะ หงุดหงิด โกรธง่าย และทะเลาะกับภรรยาในเรื่อยบ่อยครั้งถือว่านายหนุ่มเป็นบุคคลมีแนวโน้มของจริตเป็น โทสะจริต.

- นายก.โพสต์ข้อความว่าตนได้ทำร้ายเด็กลูกเลี้ยงชีวิตเสียชีวิตเหตุที่โมโห ปัสสาวะรดที่นอน โดยแม่ของเด็กร่วมกระที่บทำร้ายด้วย และไม่กลัวนรกด้วย ตามอุทาหรณ์นี้ แสดงนาย ก. เป็น แนวโน้มของอารมณ์เป็นโทสะจริต เพราะเมื่อจิตผัสสะสิ่งใดที่ตนไม่ชอบ เป็นคนหงุดหงิดง่าย จึง เป็นคนมีจิตแนวโน้มจริตไปทางโทสะจริต ,

๓. โมหะจริต ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ให้คำนิยามโมหะจริต ว่า ความหลง, ความเขลา, ความโง่.¹⁶ ส่วนคำนิยามของพระธรรมปิฎก ให้คำนิยามว่า โทสะจริต หมายถึงคนมีพินินสัยโมหะ โง่เขลา งมงาย ผู้มีโมหะเป็นความหลง ความไม่รู้ตามเป็นจริง อวิชา.¹⁷ ผู้มีโมหะเป็นความประพฤติกติ (หนักไปทางเหงาซีมงมาย) ตัวอย่างเช่น

-นายจ. และนางน.พากันมาเช่าบ้านอาศัยในชุมชนแห่งหนึ่งช่วงระหว่างอาศัยทั้ง 2 อ่างตัว เป็นร่างทรง และรับทำบายศรีสู่ขวัญ และพยายามพูดจาหวานล่อมชาวบ้าน นาง ข. นาง ง. นาง จ. ให้มาเป็นลูกศิษย์พวกตนทั้ง 3 หลงเชื่อถูกคนทั้ง 2 พูดจาหวานล่อมชักชวนว่าหากมีทรัพย์สิน ให้นำมาให้จะทำพิธีเพื่อให้มีโชคลาภเพิ่มขึ้น ทั้ง 3 หลงเชื่อนำเงินและทรัพย์สินมามอบให้ทั้ง 2 ไป ทำพิธี ปรากฏว่าทั้ง 2 เมื่อได้ทรัพย์สินไปแล้ว ก็นำไปไว้ใต้พระพุทธรูป โดยอ้างว่าจะทำพิธีปลุก เสกและนัดให้พวกตนทั้ง 3 มารับทรัพย์สินคืนในวันหลังจนถึงวันมารับทรัพย์สิน พวกตนมาหาทั้ง 2 ที่บ้านเช่าพบว่า บ้านปิดประตูเงียบสอบถามพบว่า ทั้ง 2 เก็บทรัพย์สินหนีออกบ้านไปแล้ว

¹⁶ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ <http://www.royin.go.th/dictionary/ศัพท์อาจริต> เมื่อวันที่ ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๕๔

¹⁷ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์ พิมพ์ครั้งที่ ๑๗ กรุงเทพมหานคร : หน้าที่ ๒๐๒

ตามอุทธรณ์การที่นาง ข. นาง จ. และนาง ง. มอบทรัพย์สินให้ผู้อื่นทำพิธีเพื่อมีโชคลาภเพิ่มขึ้นเป็นคนมีจิตในลักษณะโมหจริต มีแนวโน้มของความโง่เขลาเชื่อคำพูดของคนอื่นได้ง่ายขาดการพิจารณา ทั้งสามคน จึงจิตลักษณะโมหะจริต

นาย ด. เจ้าของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดแห่งแอบอ้างว่าเป็นเจ้าหญิงเมืองแก้ว หลอกเอาเงินคนอื่นมาเปิดสำนักปฏิบัติธรรมอ้างว่าสามารถแก้กรรมได้ ทำให้นาง ว. หลงเชื่อส่งเงินมาให้สูญเงินไป ๒๐ ล้านบาท

ตามอุทธรณ์ นาง ว. ส่งเงินบริจาคมาแก้กรรมของตนได้ เป็นคนมีลักษณะโมหจริต มีแนวโน้มเชื่อคำพูดของคนอื่นง่าย จิตจึงเป็นโมหจริต เป็นต้น.

๔. สัทธาจริต ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔ ให้คำนิยามว่า เป็นคำนาม ความประพฤติที่พินนีสัยหนักไปในทางมีจิตซากซึ่ง ซึ่่นบาน น้อมเส้อมใส่ง่าย เป็นจริต๑ในจริต ๖¹⁸ ส่วนคำนิยมของพระธรรมปิฎก ให้คำนิยามว่า พินนีสัยในศรัทธา เชื่อง่าย เป็นความประพฤติปกติ (หนักไปทางน้อมใจเชื่อ)

-นายจ. และนางน.พากันมาเช่าบ้านอาศัยในชุมชนแห่งหนึ่ง ในช่วงระหว่างอาศัยอยู่ทั้ง ๒ อ้างตัวเป็นร่างทรง และรับทำบายศรีสู่ขวัญ และพยายามพูดจาหว่านล้อมชาวบ้าน นาง ข. นาง ง. นาง จ. ให้มาเป็นลูกศิษย์พวกตนทั้ง ๓ หลงเชื่อถูกคนทั้ง ๒ พูดจาหว่านล้อมชักชวนว่าหากมีทรัพย์สินให้นำมาให้จะทำพิธีเพื่อให้มีโชคลาภเพิ่มขึ้นทั้ง ๓ หลงเชื่อนำเงินและทรัพย์สินมามอบให้ทั้ง ๒ ไปทำพิธี ปรากฏว่าทั้ง ๒ เมื่อได้ทรัพย์สินไปแล้ว ก็นำไปไว้ใต้พระพุทธรูป โดยอ้างว่าจะทำพิธีปลุกเสกและนัดให้พวกตนทั้ง ๓ มารับทรัพย์สินคืนในวันหลังจนถึงวันมารับทรัพย์สิน พวกตนมาหาทั้ง ๒ ที่บ้านเช่าพบว่า บ้านปิดประตูเงียบสอบถามพบว่า ทั้ง ๒ เก็บทรัพย์สินหนีออกบ้านไปแล้ว

ตามอุทธรณ์การที่นาง ข. นาง จ. และนาง ง. มอบทรัพย์สินให้ผู้อื่นทำพิธีเพื่อมีโชคลาภเพิ่มขึ้นเป็นคนมีจิตในลักษณะสัทธาจริต มีแนวโน้มของจิตเชื่อคำพูดของคนอื่นได้ง่ายขาดการพิจารณา ทั้งสามคน จึงจิตลักษณะสัทธาจริต เป็นต้น

18 พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ <http://www.royin.go.th/dictionary/สัทธาจริต> เมื่อวันที่ ๑๖ พฤษภาคม

๕. พุทธิจริต ตามพจนานุกรมของอ.เปลื้อง ณ.นคร ให้คำนิยามว่า เป็นคำนาม ชื่อประเภทของจริตแบบหนึ่ง คนมีพุทธิจริตชอบคิดอ่าน ชอบให้ความรู้ ชอบวิจารณ์ด้วยเหตุผล. เป็นจริต๑ใน จริต ๖ ¹⁹ ส่วนคำนิยามของพระธรรมปิฎก ให้คำนิยามคำว่า พื้นที่หนักในความรู้ มักใช้ความคิด ผู้มีความรู้เป็นความประพฤติปกติ (หนักไปทางคิดพิจารณา) ตัวอย่างเช่น นาย ก.มีฐานะยากจน จึงต่อสู้ชีวิตด้วยทำงานไปด้วยเรียนไปด้วย พิจารณาว่า ยามลำบากมองเห็นคนอื่นลำบากกว่าโดยเฉพาะยายที่มีอาชีพเชี่ยวชาญขายไปขาย

ตามอุทาหรณ์ นาย ก. เป็นคนใช้จิตพิจารณาชีวิตตลอดเวลาและหาทางแก้ไขตลอดเวลา ถือว่าเป็นคนรู้จักคิดพิจารณา เป็นคนมีพุทธิจริต เป็นต้น

-นางสาว ก. เกิดมามีฐานะยากจน ดิ้นรนหาเงินมาเลี้ยงครอบครัว จึงคิดพิจารณาตัดสินใจออกจากโรงเรียน มาขายผักเป็นเด็กเสิร์ฟในร้านอาหารเดือนละ ๕๐๐ บาท เก็บเงินเก็บทองหาเลี้ยงครอบครัว..

เมื่อมีเงินออมมองเห็นทาง จึงคิดพิจารณาซื้อรถกระบะเก๋าราคา ๔-๕ หมื่น เข้าวินสองจ้างคนขับ แต่คนขับเบิกเงินไม่ยอมมาขับ บางวันแก้งป่วย จึงพิจารณาแก้ปัญหาขับรถสองแถวเอง เพื่อแบ่งเบาภาระสามี จนกระทั่งอู่ท้องเลี้ยงลูกอยู่บ้าน เร่ขายมะพร้าว อ้อย-ซื้อข้าว-มันส่งโรงสี ทำอยู่ ๒-๓ ปีเหนื่อยจึงเลิก มีเงินเก็บอยู่บ้าง ตัดสินใจขายรถยนต์ก่อนมาซื้อ ๖ ล้อ รับจ้างซื้อมันสำปะหลัง -ข้าวเปลือกส่งโรงสี ๓ แห่งได้เงินเป็นเที่ยวไม่คุ้มค่าเหนื่อยจึงเลิก

ย่างเข้าปี ๒๕๔๒ ไม่รู้จะทำอะไรพิจารณาเปิดร้านขายลาบ นึกได้ว่าสมัยเป็นลูกจ้าง แอบเห็นนายจ้างขายลาบ ก้อย ต้ม จึงหยิบยืมญาติพี่น้องผ่อนตีก ๒ ชั้นครึ่งในตัวเมือง ขายดิบขายดีตีใจทุกระดับชั้น จนผ่อนตีกหมด พิจารณากู้แบงก์ซื้อที่ขยายกิจการ เมื่อค้าขาย ๑๑ กิจการดี จึงฝากเงินเดินบัญชีกับธนาคาร ๓ แห่งขอกู้เงินมาซื้อที่ ๒ ไร่ตรงข้ามร้านลาบเดิมเพื่อสร้างตึก ลูกค้าเยอะ คับแคบจึงชวนคนมาลงทุน ตึก ๓ ชั้น ๘ คูหาจนประสบความสำเร็จมาจนถึงทุกวันนี้ “เคยทุกข์ยากมาก่อน ไม่เคยเห็นเงินล้านก็ให้เห็น เหนื่อยแค่ไหนก็เพื่อลูก คิดดีทำดีไม่ฉ้อโกงใคร บวกความขยันและอดออม ไม่ท้อไม่มีความรู้และประสบการณ์มาก่อน ก็ช่วยให้ลูกหลายมีงานทำ.

19 พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ <http://www.royin.go.th/dictionary/ศัพท์จริต> เมื่อวันที่ ๑๖ พฤษภาคม

ตามอุทาหรณ์นางสาว ก. เป็นคนมีพุทธจริตเพราะรู้จักคิด ชอบวิพากษ์วิจารณ์ พิจารณาโอกาสของชีวิตที่จะก้าวไปข้างหน้าอย่างไร พิจารณาหาเหตุและผลอยู่เสมอ. ทำให้ประสบความสำเร็จในการใช้ชีวิต.

๖. วิตกจริต ตามพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ของพระธรรมปิฎก หน้า ๒๒๙ ให้คำนิยามว่า พันนีสัยหนักในทางตริก, มีวิตกเป็นปรกติ, มีปรกตินึกพล่าน หรือคิดจับจดฟุ้งซ่าน²⁰ ผู้มีวิตกเป็นความประพฤติกติ (หนักไปทางคิดจับจดฟุ้งซ่านสวयरังงาม)²¹ ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔ ให้คำนิยามว่า ความเป็นความทุกข์กังวล เช่น เขาเกิดวิตกจริตว่าจะตื่นไม่ทันสอบ, ความประพฤติที่มีพันนีสัยหนักไปในทางคิดฟุ้งซ่าน เป็นต้น คำว่าฟุ้งซ่าน หมายถึงไม่สงบ สายไป, พล่านไป เป็นต้น. เมื่อจิตน้อมออกไปรับรู้สิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น ไปฆ่าคนอื่น, ขโมยของคนอื่น, คิดว่าแฟนนอกใจ ทำให้เกิดความฟุ้งซ่านในจิต จิตมีอาการสายไปมา หรือพล่านไปมา ไม่สงบระงับเพราะกลัวตำรวจจับ เป็นต้น.

๒. อธิบายความหมายของพฤติกรรมในจิตวิทยาได้

ชีวิตของมนุษย์มีเรื่องราวเกิดขึ้นมากมาย หลากอย่าง ตัวอย่างของการ การระลึกชาติของบุคคลต่างๆ ทั่วโลกเด็กชาวอเมริกันจำอดีตชาติได้ว่าเคยเป็นนักรบในสงครามและเสียชีวิตเพราะถูกเครื่องบินรบญี่ปุ่นยิงตก เด็กชายเจมส์มักเล่าเรื่องตัวเองและเครื่องบินรบ เขามักสนใจเรื่องบินรบมากเป็นพิเศษ โดยเฉพาะเครื่องบินรบสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒. นอกจากนี้ยังมีเรื่องราวอีกมากมายเกี่ยวกับมนุษย์ เพลโตกล่าวว่า จิตวิญญาณเป็นของพระเจ้า กายเป็นของปีศาจ อาริสโตเติลเชื่อว่าจิตอยู่ที่หัวใจมิใช่อยู่ที่สมอง นักปรัชญาสมัยนั้น จึงศึกษาเรื่องราวของจิตแยกออกจากกายสิ้นเชิง แต่ไม่ประสบความสำเร็จมีปัญหาให้เกิดความสงสัยมากมาย นายแพทย์ฮิปโปเครติสของกรีกประมาณปี พ.ศ. ๑๕๓ ให้ความเห็นที่จิตและกายและจิตไม่สามารถแยกออกจากกันได้ไม่ว่าอะไรจะเกิดขึ้นจิตก็มีอิทธิพลต่อกายและไม่ว่าอะไรจะเกิดขึ้นกับกายก็มีผลต่อจิตเช่นเดียวกัน²²

นักจิตวิทยาเริ่มศึกษาเรื่องราวของจิตแบบเหมารวมความจริง และข้อมูลนักวิทยาศาสตร์สังเกตเกี่ยวกับจิต แต่วิธีการดังกล่าวไม่ช่วยให้เราเข้าใจสภาวะจิตได้ดีเพียงพอ จึงมีการเอา

²⁰ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์ พิมพ์ครั้งที่ ๑๗ กรุงเทพมหานคร : หน้าที่ ๒๒๙.

²¹ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์ พิมพ์ครั้งที่ ๑๗ กรุงเทพมหานคร : หน้าที่ ๓๒.

²² คันสนีย์ ดันตวิฑิต และคณะ. จิตวิทยาทั่วไป สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ครั้งที่ ๗ กรุงเทพมหานคร : หน้าที่ ๓๓.

วิธีการทางวิทยาศาสตร์มาใช้ทดลองดูเพื่อศึกษาเรื่องราวของจิต สนใจว่าจิตมีผลต่อร่างกายอย่างไร ไม่มีใครพบเห็นจิตตลอดเวลาที่ค้นคว้า แต่สิ่งที่พบคือพฤติกรรมของมนุษย์และสัตว์เท่านั้น

ปัญหาจึงเกิดขึ้นเป็นคำถามว่าพฤติกรรมของมนุษย์คืออะไร ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถานให้คำนิยามว่า พฤติกรรมคือการกระทำหรืออาการที่แสดงอาการที่แสดงออกทางกล้ามเนื้อ ความคิด และความรู้สึกเพื่อตอบสนองสิ่งเร้า²³ คำว่าพฤติกรรม แปลเป็นภาษาอังกฤษว่า behavior เมื่อนำไปแปลเป็นภาษาไทยได้ความหมายว่า [ก.] (เครื่อง) เดิน, ความประพฤติ, คุณสมบัติ, ทำตัวให้ดี, ปฏิบัติตัว, พฤติการณ์, แสดงคุณสมบัติ, แสดงอาการ, อาการ²⁴

ตามความหมายดังกล่าวมุ่งวิเคราะห์หรืออธิบายความหมายอะไรว่า ไม่ว่าจะอะไรจะเกิดขึ้นจิตก็มีอิทธิพลต่อกายและไม่ว่าอะไรจะเกิดขึ้นกับกายก็มีผลต่อจิตเช่นเดียวกัน เมื่อความหมายของพฤติกรรมมีผู้ตีความไว้หลากหลายความหมาย.แต่ในที่นี้ขอวิเคราะห์ในความหมายถึงพฤติกรรมหรือการปฏิบัติของมนุษย์, อาการของมนุษย์ เป็นต้น กล่าวคือ เมื่อมนุษย์มักแสดงพฤติกรรมให้คนอื่นรับรู้ด้วยอินทรีย์ ๖ ตลอดเวลา ได้แก่การยืน การเดิน การนั่ง การนอน ทางวาจาได้แก่ การสนทนา การร้องเพลง การสวดมนต์ ทางใจแสดงออกมาทางกายได้แก่ ตีใจแสดงออกมาทางใบหน้าของตน เสียใจก็จะร้องไห้ด้วยเสียงอันดัง แต่พฤติกรรมบางอย่างที่เป็นคิดอยู่ในใจของมนุษย์ไม่อาจทราบได้เพราะพฤติกรรมที่แสดงออกมาภายนอกไม่ได้แสดงออกมาจากใจของตน.

พฤติกรรมของมนุษย์แบ่งออกเป็น ๒ อย่างคือ

๑. มนุษย์แสดงพฤติกรรมออกมาตามสัญชาตญาณ คำว่า “สัญชาตญาณ” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ มีความหมายว่า ความรู้ที่มีมาแต่กำเนิดของคนและสัตว์ทำให้มีความรู้สึกและกระทำเองได้โดยไม่ต้องมีใครสั่งสอนเช่นสัญชาตญาณในการป้องกันตัว สัญชาตญาณในการรวมหมู่

²³ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ <http://www.royin.go.th/dictionary/พฤติกรรม> เมื่อวันที่ ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๖๐

²⁴ อ.สอ เสถบุตร. พจนานุกรมแปลอังกฤษ-ไทย <http://dictionary.sanook.com/search/behaviour> วันที่ ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๖๐

๒. มนุษย์แสดงออกมาตามสิ่งเร้า

คำว่า “สิ่งเร้า” ตามพจนานุกรมแปลไทย-อังกฤษ NECTEC’s Lexitron Dictionary ให้ความหมายว่า สิ่งล่อใจ, สิ่งจูงใจกล่าวคือ เมื่อจิตของมนุษย์รับรู้สิ่งเร้าอันใดอันหนึ่ง ก็จะแสดงพฤติกรรมที่เรียกว่า “ความอยาก” ออกมา เพราะความขาดแคลนทั้งกายและจิตใจ ความขาดแคลนทางกาย เพราะร่างกายของมนุษย์ทำงานตลอดเวลา ย่อมใช้พลังงานไปมาก ย่อมต้องอยากอาหารมาชดเชยพลังงานที่ขาดหายไป ส่วนสิ่งขาดแคลนทางใจ เป็นสิ่งเร้าให้มนุษย์เกิดความทะยานอยาก เพราะ สิ่งสมมติในสังคมเป็นแรงผลักดัน มนุษย์มีความอยากทะเยอทะยานในการแสวงหาการยอมรับจากสังคม เป็นความต้องการทางจิตใจ เป็นความอยากใคร่ดี เช่น นักศึกษาเข้าเรียนในมหาวิทยาลัยเพื่อรับปริญญาบัตรเป็นเกณฑ์มาตรฐานความรู้ของตนเพื่อหางานในหน้าที่การงานที่ดี ยศสูง เงินเดือนสูง มีรถยนต์ราคาแพง อยู่ในสังคมที่ดีที่มีเกียรติเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป ความต้องการทางใจไม่มีที่สิ้นสุดขึ้นอยู่กับความต้องการของแต่ละคนไม่เท่ากัน ถ้าหากไม่มีการตอบสนองย่อมเกิดความทุกข์เพราะไม่พอใจมีปมด้อย บุคคลรู้จักพอทางด้านจิตใจ ไม่เป็นทุกข์เลย สามารถปรับตัวเองแล้ว เบนเป้าหมายไปสู่ทิศทางอื่นได้เป็นต้น. ตัวอย่างเช่น

๕ การวิเคราะห์ลักษณะพฤติกรรมของมนุษย์ ลักษณะที่เป็นเครื่องสังเกตจิตของคนทั้งหลายในโลก มีอยู่ ๕ ประการ คือ

๕.๑.พฤติกรรมเคลื่อนไหวร่างกาย ได้แก่ อิริยาบถต่างๆ ใน การเดิน การยืน การนั่ง และการนอน และอาการเคลื่อนไหวของร่างกายในทำกิจกรรมต่างๆ

๕.๒.พฤติกรรมการทำงาน ในกิจกรรมต่าง ๆ ก็จะได้แก่ ลักษณะการทำงาน

๕.๓.พฤติกรรมของการบริโภคอาหาร และอาหารที่บุคคลคนบริโภคอาหาร

๕.๔.พฤติกรรมของแนวคิดของการใช้ชีวิต ได้แก่ การดู การฟัง การดม การกิน การใช้ เครื่องสำอาง เสื้อผ้าที่สวมใส่ในการแต่งตัว

๕.๕.พฤติกรรมทางศีลธรรม สงบเรียบร้อยอันดีงามของสังคมได้ ความประพฤติดี ความประพฤติชั่ว อันเกิดจากกิเลสที่มีอยู่ในตัวของแต่ละคน

๕.๑.อิริยาบถ การเคลื่อนไหวไปมาของร่างกาย อิริยาบถหลักมีอยู่ ๔ อย่างคือ ยืน เดิน นั่ง นอน ส่วนอาการที่เคลื่อนไหวทำกิจการงานต่างๆ นอกจากนี้เป็นอิริยาบถย่อย การสังเกตอิริยาบถ

ต้อง ดูอิริยาบถตามปกติ เช่น การยืนต้องดูขณะยืนปกติ ไม่ใช่ตอนยืนร้องเพลงหรือยืนสอนหนังสือ การเดินต้องดูตอนเดินปกติไม่ใช่ในขณะที่เดินออกกำลังกายเป็น การนอนก็ดูตอนนอนปกติ ไม่ใช่ตอนนอนคุ้ยเพราะอากาศหนาว ด้วยการสังเกตอย่างนี้เราจึงจะเห็นเป็นไปตามความเป็นจริง

๑. การเดิน การเดินคือการเคลื่อนไหวร่างกาย ไปตามอารมณ์ที่เกิดขึ้นจิตของคนนั้น

๑.๑ รากะจิริต การเคลื่อนไหวของร่างกายคนมีรากะจิริต มีอาการนุ่มนวลละมุนละไม พอดี พองาม การเคลื่อนไหวร่างกายจะไม่เดินเร็วไม่ช้าเกินไป เมื่อวางเท้าลงเคลื่อนไหวก็วางอย่างสม่ำเสมอ เมื่อยกเท้าขึ้นเคลื่อนไหวก็จะยกขึ้นอย่างรวดเร็วถ้าสังเกตรอยเท้าต้องสังเกตตอน ที่เดินเท้าเปล่าบนพื้นทรายละเอียดที่ชุ่มๆ จะเห็นว่ามียอยเท้ากระโหย่ง รอยเท้าว่าแหงเป็นแห่ง เพราะวางเท้าเบา ไม่ค่อยจะมีมูลดินกระจายรอบๆ รอยเท้า

๑.๒ โทสจิริต การเคลื่อนไหวร่างกายด้วยอาการฉับไว การวางเท้าเหมือนจิกปลายเท้า เดินเร็วลงเท้าหนักวางเท้าเร็วและยกเท้าเร็วเพราะเป็นคนรีบเร่งอยู่เสมอ รอยเท้าปรากฏว่าปลายเท้า จิกลงดินหรือทรายจะถูกขุดลงทางปลายเท้าลึกมาก มีมูลดินกระจายมาทางปลายเท้ามาก

๑.๓ โมหจิริต การเคลื่อนไหวร่างกายเฉไฉไม่แน่นอน ลักษณะการเดินอาการสะเปะสะปะ เดินเร็วบ้างช้าบ้างสลับกันไปทอดเท้าลงเหมือนคนข่มตัว และเมื่อยกเท้าขึ้นเหมือนคนข่มตัวเช่นกัน รอยเท้าจะปรากฏว่าจิกลงทั้งปลายเท้าและสันเท้า เส้นรอยเท้าที่ติดกับพื้นดินเลอะเลือน เพราะคนโมหจิริตเวลาวางเท้า เท้าจะสั้นรัว เมื่อดูอาการที่เดินไปนั้นจะเห็นว่า คดไม่ตรงทาง คือ เซ ซ้ายเซขวา สลับกันไป

(๒) การยืนการนั่ง

๒.๑ คนมีจิริตแนวโน้มไปทางรากะจิริต เลือกที่ยืนเลือกที่นั่ง ถ้าไปกันเป็นกลุ่มและสถานที่นั้น เลือกยืนเลือกนั่งได้ตามสะดวก มักเลือกยืนเลือกนั่งในที่เหนือลม ทางที่มีแสงสว่าง และทางที่สามารถทอดสายตาได้ไกลพอสมควร อาการที่ยืนและนั่งละมุนละไมน่าดูน่าชม แขนทั้งสองมักปล่อยลงข้างลำตัว

๒.๒ โทสจิริต ยามยืนหรือนั่ง มีกิริยาอาการกระด้างไม่น่าดู ชอบใช้มือไหล่หลัง ค้ำสะเอวหรือรัดคอ ที่ยืนที่นั่งไม่ค่อยเลือก ก้าวเท้าไปตกจ้วงหะยีนที่ตรงไหนก็ยืนได้ จะขรุขระเปราะเปื้อนบ้างก็ไม่ถือสา

๒.๓ โมหจิริต เมื่อยืนหรือนั่งก็มีอาการบ่งเซ่อ มีลักษณะเหม่อลอย ง่วงๆ ซึมๆ

(๒) การนอน การเคลื่อนไหวของการนอน

๓.๑ ราคะจริต การเคลื่อนไหวการเข้านอนไม่เป็นคนรีบ ค่อยๆ นอนให้เรียบร้อยก่อน แล้วจึงค่อยเอนตัวลงนอน มีการวางอวัยวะต่างๆ น้อยใหญ่ให้เรียบร้อย นอนด้วยอาการน่าดู เมื่อถูกปลุกให้ลุกขึ้นก็ไม่รีบผลุนผลันลุกขึ้น แต่จะค่อยๆ ลุกด้วยอาการปกติ

๓.๒ โทสะจริต มีอาการรีบร้อนเข้านอน เหมือนกับหนีใครมานอน การจัดที่นอนก็จัดแบบส่งๆ ไป ตามแต่จะได้อะไร ไม่คำนึงถึงความสวยงาม หรือความเป็นระเบียบเรียบร้อยแต่อย่างใด สักแต่ว่าตนเอง ชุกหัวนอนเป็นอันใช้ได้ แล้วก็ล้มตัวลงนอนแผ่หลาตามสบาย ไม่สนใจว่าจะเกะกะขวางทาง หรือใครจะมาว่าอย่างไรไม่คำนึงถึง เมื่อถูกปลุกให้ลุก ก็รีบลุกขึ้นอย่างผลุนผลัน มีอาการดุเดือดๆ หน้าตาบูดบึ้ง ตาแดงขมิง คล้ายกับโกรธใครมาเป็นเวลาแรมปี ในขณะที่นั้นถ้ามีใครมาถามอะไร จะให้คำตอบด้วยเสียงกระโชก โสกฮาก เหมือนกับมีความเดือดดาลอยู่ในใจ

๓.๓ โมหะจริต ลักษณะการนอนไม่น่าดู มีอาการค่อนข้างน่าเกลียด นอนวางมือเกะกะโดยไม่รู้ตัว การจัดปูที่นอนไม่ค่อยเรียบร้อย ไม่เป็นระเบียบ สักแต่ว่านอนได้ก็นอนไปทั้งอย่างนั้น ส่วนมากมักชอบนอนคว่ำหน้า เมื่อถูกปลุกให้ลุก จะลุกขึ้นอย่างเชื่องช้า มีอาการเซื่องซึมง่วงเหงาหาวนอน แสดงอาการ บิดไปบิดมาน่ารำคาญ บางครั้งก็พาลล้มตัวลงนอนกลับไปอีก โดยไม่สนใจใยดีกับสิ่งใดใดในโลกทั้งสิ้น

๓. กิจจะการทำงาน

๓.๑ ราคะจริต ตามปกติทั่วไปจะมีความตั้งอกตั้งใจในการทำงาน ทำงานได้อย่างเรียบร้อย ประณีต มีความละเอียดรอบคอบ ละเอียดอ่อน เช่น การกวาดวัด คนราคะจริตจับไม้กวาดอย่างเรียบร้อย ไม่รีบร้อน ไม่กวาดคู้ดินคู้ทรายให้กระจัดกระจาย กวาดได้สะอาดเรียบร้อยงามตา เหมือนเอาเสื้อปูหรือเอาดอกไม้มาปูลาดฉะนั้น

๓.๒ โทสะจริต โดยธรรมชาติเป็นผู้มีหลักการ เคารพกฎเกณฑ์ มีระเบียบวินัยสูง ไม่ว่าจะเรื่องงานหรือ เรื่องอื่นๆ ตามธรรมดา เมื่อจะทำการงานสิ่งใด มักทำไปด้วยความรีบร้อน ฉับไว ได้ผลสำเร็จ แต่ค่อนข้างไม่เรียบร้อยสวยงาม เช่น เมื่อปิดกวาดที่อยู่อาศัยก็ตั้งใจปิดกวาดอย่างเข้มแข็ง กวาดอย่างรวดเร็ว หากเห็นข้าวของสิ่งใดขวางหน้า หากคว้าด้วยมือไม่ทันใจใช้เท้าเขี่ยก็มีมือกำไม้กวาดแน่น ท่าทางขึงขัง เหมือนกำลังกำอาวุธจะทำการสู้รบ กวาดไปอย่างรีบร้อน สะอาดเป็นหย่อมๆ บางครั้งทำให้ฝุ่นละออง พุ้งอยู่ทั่วไป

๓.๓ โมหจริต ปกติจะไม่ค่อยชอบทำอะไร ถ้าไม่ถูกใครหรือสิ่งใดมาบังคับ ก็สามารถนั่งเฉยๆ ได้ เป็นวันๆ เมื่อจำเป็นจะต้องคิดหรือทำอะไร รู้สึกว่ายากไปหมด รู้สึกเกินความสามารถ พลังกายพลังใจ ไม่ค่อยมี ทำอะไรก็จะรู้สึกเบื่อก่อนที่งานนั้นจะสำเร็จ ตามธรรมดาเมื่อจะทำกิจสิ่งใด มักทำด้วยอาการหยาบเหมือนกับไม่เต็มใจทำ ไม่มีความถึถ้วน หมักหมมคั่งค้าง เอาดีอะไรไม่ค่อยได้ เช่น เมื่อปิดกวาดที่อยู่อาศัย มือที่จับไม้กวาดจะกำอย่างหลวมๆ กวาดไปตามแต่จะได้อะไร กวาดๆ หยุดๆ ไม่สะอาดเรียบร้อย ทำให้มูลฝอยกระจายกระจาย ไม่ถึถ้วนในการปิดกวาด ตามธรรมดาคนทั่วไปเวลากวาด เขาจะเริ่มกวาดจากมุมที่ใกล้ประตูก่อน แล้วค่อยกวาดเรื่อยมาจนถึงประตู จึงตัดผงไปทิ้ง หรือกวาดจากทางเหนือลมไปหาใต้ลม แต่คนโมหจริต กลับเริ่มกวาดจากบริเวณ ใกล้ประตูก่อน แล้วจึงไปกวาดที่ไกลๆ และค่อยกวาดย้อนกลับเรื่อยมาที่บริเวณใกล้ประตูอีก หรืออาจกวาดทวนลมจนฝุ่นผงฟุ้งตลบ พุดง่าย ๆ คือ ทำงานไม่เป็น ไม่มีปฏิภาณ

๔. โภชนะ ลักษณะการบริโภคอาหาร

๔.๑. รากะจริต ตามธรรมดาย่อมชอบใจอาหารอันละมุนละไม มีรสอร่อยหวานมัน เมื่อทำการบริโภค ก็ทำคำข้าวให้กลมกล่อมพอดีคำ ไม่เล็กเกินไปหรือใหญ่เกินไป เป็นนักชิมรส ชอบลิ้มรสแปลกๆ บริโภคไปด้วยอาการไม่รีบร้อน ได้อาหารที่ถูกปากแม้เพียงอย่างเดียวเท่านั้น ก็รู้สึกมีความสุขพึงพอใจเป็นอย่างมาก

๔.๒. โทสจริต ตามธรรมดาย่อมชอบใจอาหารอันหยาบ ซึ่งมีรสจัด เช่น เปรี้ยวจัด เค็มจัด ขมจัด ผาดจัด เมื่อทำการบริโภคก็ทำคำข้าวโตจนคับปาก ไม่ใช่เป็นนักชิมรส บริโภคไปด้วยอาการอันรีบร้อน รวดเร็ว ประสบอาหารที่ไม่ถูกปากถึงใจแม้เพียงอย่างเดียวเท่านั้น ก็มีอาการหงุดหงิดขัดเคืองใจ อาจจะพาลโกรธใครต่อใครในขณะนั้นขึ้นมาก็ได้

๔.๓. โมหจริต ตามธรรมดาย่อมมีความชอบใจในรสอาหารไม่แน่นอน เพราะเป็นคนเชื่อเซอะ ไม่เป็นตัวของตัวเอง เมื่อทำการบริโภคก็ทำคำข้าวเล็กๆ ไม่กลมกล่อม บริโภคด้วยอาการมูมมาม เมล็ดข้าวตกเรียราดเกลื่อนกลาดกระจายไป ปากคอเลอะเทอะไม่น่าดู จิตใจฟุ้งซ่าน คือ บริโภคไปอย่างคนใจลอย คนทั้งหลายเห็นเข้าแล้วมักนึกตำหนิในใจ

๖. พฤติกรรมการสังเกตดู

๖.๑. พฤติกรรมของคนมีรากะจริต จะให้ความสำคัญกับสิ่งสวยงามจะหยุดสนใจ หรือได้ฟังเสียงไพเราะ ดมกลิ่นน้ำหอม ลิ้มรสอาหารที่ตนถูกใจ ได้สัมผัสสิ่งของเครื่องใช้ละเอียดอ่อนสวยงามตรงกับรสนิยมของตัวเองแม้จะเป็นสิ่งเพียงเล็กน้อย เขามีความสนใจอย่างลึกซึ้ง เกิดความรู้สึกพอใจ ประหลาดใจอย่างเหลือเกิน มีอาการราวกับไม่เคยพบเห็นสิ่งเหล่านี้มาก่อน เมื่อสิ่งเหล่านั้นผ่านไปแล้วก็ยังไม่ยอมปล่อยวางยังตามดูภาพ ตามฟังเสียง หรือเมื่อจำเป็นต้องจากก็ไป

ด้วยความอาลัยอาวรณ์อย่างลึกซึ้งบ้างที่ถึงกับต้องหันหลังกลับมาองแล้วมองอีกด้วยความเสียดายก็มี

๖.๒ โทสจريت ตามธรรมดาเมื่อได้เห็นรูปที่ไม่สวยงาม ไม่เป็นที่ต้องตาต้องใจแห่งตน หรือได้ฟังเสียง ที่ไม่ค่อยไพเราะ ได้กลิ่นที่ไม่หอม ได้รสที่ไม่ถูกใจ ได้สัมผัสที่หยาบ ซึ่งไม่ต้องกับรสนิยมของตัว แม้จะเป็นเพียงเล็กน้อยธรรมดา ผู้มีโทสจريتแล้วกลับรู้สึกหงุดหงิดใจและมีอาการเหมือนคนบ้าตีเคียดซึ่งปราศจากเหตุผล ไม่อยากดู ไม่อยากฟัง ไม่อยากแตะต้อง ถ้ามีข้อบกพร่องประกอบอยู่บ้างแม้เพียงนิดหน่อยในสิ่งเหล่านั้น ก็จะยกเอามาเป็นสาเหตุให้เกิดความขัดเคืองใจ ไม่นึกถึงความดีแม้มีอยู่มากมาย เมื่อสิ่งเหล่านั้นผ่านเลยไปก็ไม่รู้สึกเสียดาย เมื่อตนจำเป็นต้องจากหรือหลีกเลี่ยงไปก็ใคร่ที่จะพ้นออกไปอย่างเดียว ไม่มีการแลเหลียว คิดห่วงหน้าพะวงหลัง หรืออาลัยอาวรณ์ในสิ่งเหล่านั้นแม้สักนิดก็ไม่มี

๖.๓ โมหจريت เมื่อได้เห็นรูปภาพอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ว่ารูปนั้นจะสวยงามหรือไม่สวยงาม ก็ตามมักจะไม่มีความรู้สึก คิดเห็นต่อรูปนั้นแต่อย่างใดที่เป็นอย่างนั้นเพราะว่าโดยเนื้อแท้แล้วตนเองก็เป็นคนเฉยๆ ซึมๆ ไม่ค่อยรู้ ไม่ค่อยสนใจอะไรกับใครเขา ต่อเมื่อมีผู้อื่นให้ความเห็นหรือออกเสียงหนุนข้างใดขึ้นมา จึงจะมีความเห็นคล้อยตามเขาไป เป็นบุคคลที่ตกอยู่ในลักษณะที่เรียกว่า มีบุคคลอื่นเป็นปัจจัย คนอื่นใครเขาว่าดีก็พลอยว่าดีไปกับเขาด้วย คนอื่นเขาออกปากชมก็พลอยชมกับเขาด้วย ถ้าคนอื่นเขาออกปากติก็พลอยติกับเขาด้วย แม้ในอารมณ์อื่นๆ คือ การได้ยิน ได้กลิ่น ได้ลิ้มรส และได้สัมผัส ผู้เป็นโมหจريت ก็เป็นไปในทำนองเดียวกันนี้ กล่าวคือ มีผู้อื่นเป็นปัจจัยทั้งสิ้น ต้องอาศัยผู้อื่นทุกอย่าง

๗.พฤติกรรมตามหลักธรรม คำว่าธรรมหมายถึงความประพฤติธรรมทั้งฝ่ายกุศลและอกุศลที่เป็นฝ่ายกิเลสด้วยรวมความว่า วิธีพฤติกรรมความเป็นไปตามกิเลสและคุณธรรมที่มีอยู่ในขันธสันดานของจิตบุคคลนั้นๆ

๑.ราคะจريت พฤติกรรมประกอบด้วยอกุศลธรรม เป็นคนเจ้าเล่ห์ เป็นคนโอ้อวด เป็นคนถือตัว เป็นคนมีความปรารถนาลามก ความเป็นใหญ่ ต้องการให้คนทั้งหลายสรรเสริญในคุณงามความดีของตนจนเกินประมาณ เป็นคนไม่มีความสันโดษ ไม่มีความพอใจในเครื่องอุปโภคบริโภคเป็นคนมีแรงอน เป็นคนโลเล ชอบประดิษฐ์ประดอยเครื่องนุ่งห่มและเครื่องประดับ กับทั้งมีความพิถีพิถันเป็นพิเศษในเรื่องความสวยความงาม

๒.โทสจريت มีพฤติกรรมเป็นผู้มีจิตใจต่ำ เป็นคนโกรธง่าย มักโกรธ เป็นคนผูกโกรธผูกอาฆาต เป็นคนมักลบหลู่คุณท่าน คือเป็นคนเนรคุณ เป็นคนอวดดี มักตีตนเสมอท่านอยู่เสมอ ไม่

เห็นความสำคัญของใคร เป็นคนมีใจน่าซึ้ง มักริษยาในคุณสมบัติของผู้อื่นที่ดีกว่าตนหรือเสมอต
เป็นคนตระหนี่ถี่เหนียว มักเอาไรต์เอาเปรียบผู้อื่นอย่างน่าเกลียด

๓. โมหจริต จะมีพฤติกรรมเป็นคนมีจิตใจว่างเหงาหาวนอน หดหู่ ท้อถอย ปราศจากความ
เข้มแข็งซึ่งเป็นเหตุให้กิจการต่างๆ ที่ตั้งใจทำสำเร็จได้โดยยาก และสำเร็จได้ช้ากว่าเวลาอันควร
หรือไม่สำเร็จ เป็นคนที่มีมักมีความรำคาญเกิดขึ้นในใจบ่อยๆ เช่น เมื่อมีการประชุมเพื่อปรึกษาหารือ
ในกิจการ ซึ่งจำต้องใช้ปัญญาพิจารณาหาเหตุผล คนโมหจริตผู้มีจิตใจที่ไม่ค่อยจะสนใจในสิ่งทั้งปวง
มักเกิดความรำคาญ รู้สึกว่าเป็นการทรมานในการที่จะแสดงหรือฟังความคิดเห็นนั้นๆ ทั้งนี้ ก็
เพราะว่า มีโมหะเข้ามาบดบังปัญญา วิจิกิจจา เป็นคนมีความลึกลับเสงสัย ตัดสินใจอะไรไม่ได้ในทุกๆ
กรณี มีความรู้สึกสนใจไปเสียทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่ปรารถนาที่จะเป็นผู้นำ แต่ปรารถนาที่จะเป็นผู้
ตามในกิจการทั้งหมด เป็นคนยึดมั่นถือมั่นโดยปราศจากเหตุผล หมายความว่า เป็นคนโง่เขลา เบา
ปัญญา หากเกิดความเชื่อมั่นในสิ่งใดแล้ว ก็เชื่ออย่างเต็มหัวใจ ไม่ยอมคลายทิฐิ เช่น ถูกยุยงให้
เกลียดใคร แม้มารู้ภายหลังว่าผู้ที่ตนเกลียดนั้นเป็นคนดี เป็นผู้บริสุทธิ์ ก็ยังคงมีความเกลียดชังอยู่
อย่างเดิม ทุปปฏินิสสุคติตา เป็นคนเปลี่ยนความเห็นอันชั่วร้ายได้โดยยาก หมายความว่า เป็นคนดื้อ
รั้นมาก ถ้าเกิดมีฉันทิฐิขึ้นมาในใจให้เห็นผิดคิดไปว่า บุญทานไม่มี นรกสวรรค์ไม่มี นิพพานไม่มี
เป็นต้น ต่อให้มีนักปราชญ์ผู้มีปัญญา ผ่องแผ้ว สักหมื่นคนแสนคน มาเฝ้าตักเตือนสั่งสอนให้
คลายทิฐินั้นเสีย ก็เป็นการยากอย่างยิ่งที่จะอบรมสั่งสอนให้คนโมหจริตปลดเปลื้องความเห็นอัน
ชั่วร้ายออกไปจากใจ

๔. วิตกจริต พฤติกรรมเป็นคนมักพูดพร่ำชอบรำพันถึงเรื่องไม่เป็นเรื่องในสิ่งที่ผ่าน เป็นคน
ชอบคลุกคลีกับหมู่คณะ เห็นคนทั้งหลายเขารวมกลุ่มกันอยู่ที่ไหน ก็มักจะพลอยเข้าไปรวมกลุ่มกับ
เขาด้วยแม้จะถูกเขาพูดจาล้อเลียนสบประมาทอย่างไร ก็มีใส่ใจไม่ถือสาหาความ เป็นคนมีความคิด
เฉื่อยชาในการประกอบกุศลกรรม ความคิดริเริ่มอย่างแรงกล้า ในการที่จะทำบุญบริจาคทาน รักษา
ศีล และเจริญภาวนา ย่อมไม่เกิดมีในบุคคลประเภทวิตกจริตเป็นคนจับจด ทำอะไรไม่เป็นขึ้นเป็น
อัน ชอบพลุกพ่วนไปทางโน้น ทางนี้เปลี่ยนงานเรื่อยไปไม่มีที่สิ้นสุด เป็นคนเข้าลักษณะที่เรียกว่า
กลางคืนเป็นคว้น คือ ชอบคิดว่าตนจะทำอย่างนั้นอย่างนี้ คิดหาวิธีการคิดวางโครงการแบบสร้าง
วิมานในอากาศอย่างใหญ่โตมหฬาร คล้ายกับว่าตนจะเป็นเจ้าโลกในความคิดฝัน เป็นคนเข้า
ลักษณะที่เรียกว่า กลางวันเป็นโหลง คือ กลางคืนคิดพ่วนว่าจะทำโน่นทำนี่ พอตกมาถึงกลางวันก็
เริ่มทำกิจที่ตนคิดไว้ั้นอย่างอดุลลุด ซึ่งสิ่งที่ทำนั้นอาจจะประหลาดพิสดาร ไม่เหมือนกับที่มนุษย์
ธรรมดาเขาทำกันเรียกว่า “กลางวันเป็นโหลง” มุ่งหน้ากระทำไปโดยมิได้คำนึงถึงผลได้ผลเสีย หรือ
ความผิดความถูกแต่อย่างใด เป็นคนเจ้าความคิด มักคิดพ่วนพ่วนไปในเรื่องอะไรต่อมิอะไรต่างๆ

มากมาย จิตใจไม่ค่อยมีโอกาสที่จะสงบนิ่งลงได้เลย บุคคลผู้เป็นสัทธาจริตยอมเป็นผู้ประกอบไปด้วยกุศลธรรม ธรรมอันดีซึ่งซ่อนอยู่ในดวงใจของเขา ดังต่อไปนี้ เป็นคนยอมเสียสละ ไม่มีความกังวลห่วงใยในสิ่งทั้งปวง เป็นคนมีศรัทธาอันแรงกล้า ปราศจากสิ่งที่ได้พบเห็นพระอริยเจ้าทั้งหลาย อย่างยิ่งยวด เป็นคนมีความปรารถนาที่จะได้สดับรับฟังพระธรรมเทศนาอันมีเนื้อความเกี่ยวข้องกับพระนิพพาน ซึ่งเป็นเรื่องที่โน้มน้าวใจตนให้หลุดพ้นจากกองทุกข์ในห้วงวัฏฏสงสารเป็นคนที่มากไปด้วยความปริตาปรามิทยเป็นอย่างยิ่ง ในเมื่อได้มีโอกาสพบเห็นพระอริยเจ้าและได้สดับรับฟังพระสัทธรรม-เทศนาแล้ว เป็นคนไม่อึดอัด ไม่มีนิสัยพูดพล่อย พร่ำแต่อวดคุณงามความดีของตัวเอง เป็นคนไม่มีเล่ห์ ไม่มีมายาเป็นคนที่มีความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย หรือในท่านผู้มีพระคุณ เช่น มารดา บิดา ครูบาอาจารย์อย่างแท้จริง

๕. พุทธิจริต พุทธิกรรมเป็นผู้มีพุทธิจริตยอมมีความเป็นไปตามความดีความเลวซึ่งซ่อนอยู่ในส่วนลึกแห่งดวงใจของเขา เป็นคนว่านอนสอนง่ายยอมรับฟังคำแนะนำสั่งสอนที่มีประโยชน์ด้วยดี เป็นคนมีปัญญา เลือคบเอาแต่คนดีเป็นเพื่อน ไม่ปรารถนาที่จะคบคนพาลคนเลว หากว่าเป็นคนดีแล้วก็ยอมรับเอาเป็นมิตรของตนได้ในทันทีโดยไม่มีการเลือกชั้นวรรณะ เป็นคนมีปัญญารู้จักประมาณในการบริโภคไม่มีความประมาท ไม่อยากเป็นใหญ่จนเกิดทุกข์ภัยแก่ตัว เป็นคนระวังตัวประกอบด้วยสติสัมปชัญญะในทุกสถานและทุกเวลา เป็นคนไม่มีความเกียจคร้าน หมั่นประกอบความเพียร มีจิตใจตั้งอยู่เป็นนิตย์ในกิจที่ดีงาม มักเกิดความสังเวชใจ เกิดความเบื่อหน่ายในกิจการที่ตนจะต้องท่องเที่ยวไปในวัฏสงสาร เห็นทุกข์โทษภัยในการที่ตนจะต้องประสบกับความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ไปโดยไม่มีวันสิ้นสุด ปราศจากสิ่งที่พ้นจากกองทุกข์จึงหมั่นประกอบความเพียรโดยเหมาะสมควร คือ หมั่นสร้างสมอบรมคุณงามความดีให้เกิดมีขึ้นกับตนโดยการให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา เพื่อให้ได้ประสบคติที่ดีงามในภพชาติเบื้องหน้าต่อไปจนกว่าจะเข้าถึงพระนิพพานปราศจากทุกข์โดยประการทั้งปวง

๕.๖ ความเสมอกันในพุทธิกรรมของมนุษย์ตามบุคลิก คือ **ราคจริต** กับ **สัทธาจริต**

โทสจริต กับ **พุทธิจริต**

โมหจริต กับ **วิตกจริต**

ราคจริต กับ **สัทธาจริต** ที่จัดว่ามีความเสมอภาคกันนั้น คือ ราคะเป็นหัวหน้าในฝ่ายกุศลสัทธาที่เป็นหัวหน้าเหมือนกัน แต่เป็นหัวหน้าทางฝ่ายกุศล

ราคะยอมแสวงหาในทางกามคุณ สัทธาก็แสวงหาเหมือนกัน แต่แสวงหาบุญ คือ กุศลกรรม มีทาน ศีล ภาวนา เป็นต้น

ราคะติดใจในสิ่งที่ไร้สาระไร้ประโยชน์นั้นใด สัทธาที่เลื่อมใสในสิ่งที่ไร้สาระเป็นประโยชน์นั้น

โทสจริต กับ **พุทธิจริต** (หรือปัญญาจริต) ที่จัดว่ามีความเสมอภาคกันนั้น คือ โทสะมีการเบื่อหน่าย แต่เป็นการเบื่อหน่ายในสิ่งที่ไม่ชอบ ถ้าสิ่งใดยังชอบอยู่ก็ไม่เบื่อหน่าย ส่วนปัญญา มีการเบื่อหน่าย เหมือนกัน คือ เบื่อหน่ายในสังขารธรรมทั้งปวง ไม่ใช่เลือกเบื่อหน่ายบ้าง ไม่เบื่อหน่ายบ้าง เหมือนอย่างโทสะ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า โทสจริต เบื่อหน่ายด้วยอำนาจแห่งโมหะ ซึ่งเป็นทางให้ ถึงอบาย ส่วนพุทธิจิตนั้นก็เบื่อหน่ายเหมือนกัน แต่ว่าเบื่อหน่ายด้วยอำนาจแห่งปัญญาซึ่งเป็นทาง ให้ถึงสวรรค์ ตลอดจนถึงพระนิพพานก็ได้ นี่เป็นประการหนึ่ง

อีกประการหนึ่ง โทสะเป็นธรรมที่เกิดเร็ว ดุจไฟไหม้ฟางลุกโพล่งขึ้นในทันใด ฝ่ายปัญญาก็เป็นธรรม ที่เกิดเร็วเหมือนโทสะ คือ เกิดสว่างจรัสแจ่มขึ้นมาในทันใดนั้นเหมือนกัน

โมหจริต กับ **วิตกจริต** ที่จัดว่ามีความเสมอภาคกันนั้น คือ โมหะมีอาการสงสัย ลังเลใจอยู่ ส่วนวิตก ก็คิดแล้วคิดอีก อันเป็นอาการที่คล้ายกับลังเลไม่แน่ใจเช่นเดียวกัน

อีกประการหนึ่ง โมหะมีอาการฟุ้งซ่านไปในอารมณ์ต่างๆ ส่วนวิตกก็คิดอย่างนี้ อย่างนั้น หรืออย่าง โน้น อันเป็นอาการคิดฟุ้งไปเช่นเดียวกัน ดังนี้จึงว่ามีความเสมอภาคกัน

บรรณานุกรม

๑. จิราภา เต็งไตรรัตน์และคณะ. จิตวิทยาทั่วไป สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ครั้งที่ ๗ กรุงเทพมหานคร

๒. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔

๓. สุชีพ ปุญญานุภาพ. พระไตรปิฎกฉบับประชาชน โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ พิมพ์ครั้งที่ ๑๗ กรุงเทพมหานคร : ๘๒๐ หน้า.

บทที่ ๕. การพัฒนาจิตให้เหมาะกับกรรมฐาน

แนวคิดสำคัญ

มนุษย์ทุกคนมีจิต แนวโน้มของพฤติกรรมที่แสดงออกมาไม่เหมือนตามบุคลิกของความอยากของมนุษย์แต่ละคนไม่เหมือนกัน เพราะวัตถุกิเลสเป็นสิ่งเร้าทำให้เกิดความอยากไม่มีวัน

สิ้นสุด การพัฒนาจิตด้วยกรรมฐานที่เหมาะสมกับตน ให้รู้จักพอมนุษย์จะไม่เกิดความทุกข์ และมีความสุขได้

จุดประสงค์การเรียนรู้

จุดปลายทางการเรียนรู้

มีความรู้มีความเข้าใจถึงพัฒนาการจิตด้วยกรรมฐานได้

จุดประสงค์นำทาง

๑. อธิบายความหมายของการพัฒนาจิต๖ ในพระไตรปิฎกได้

๒. อธิบายความหมายของกรรมฐานในพระไตรปิฎกได้

๓. อธิบายความหมายของการพัฒนาจิตด้วยกรรมฐานในพระไตรปิฎกได้

๔.สรุป

๕.คำถามท้ายบท

๖. บรรณานุกรม

บทนำ

มนุษย์เป็นสัตว์ที่ชอบรวมกันเป็นกลุ่มเป็นชมรมด้วยมีวัตถุประสงค์อย่างเดียวกัน ชอบแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน เมื่อมนุษย์อยู่รวมกันย่อมกำหนดหน้าที่ของตนมีต่อสังคมทำให้เกิดความแตกต่างของวิถีชีวิตของแต่ละคนในสังคมทุกคนต้องการความสุข ความสะดวกสบายในการใช้ชีวิต มีหน้าที่การงานทำที่ดี มีเงินเดือนสูง เป็นที่ยอมรับของคนในสังคม แต่ความทะเยอทะยานของมนุษย์ไม่มีวันสิ้นสุด มีบ้านหลังเดียวไม่พอ ต้องมีหลายหลัง มีรถยนต์คันเดียวไม่พอ ต้องมีหลายคัน เพื่อแสดงฐานะทางสังคมของตนว่าดีกว่าคนอื่นอย่างไร นอกจากนี้หน้าตาไม่ดี มีใช้ความบกพร่องของร่างกายแต่อย่างไรก็ศัลยกรรมให้ตนเองดูดีกว่าหลายครั้งเหมือนคนเสพติดศัลยกรรมจนกว่าตนจะพอใจในชีวิต สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เกิดความทะเยอทะยานอยากไม่สิ้นสุดของมนุษย์ทั้งสิ้น การไม่พอใจในสิ่งตนมีอยู่เป็นความทุกข์อย่างหนึ่งของชีวิต มนุษย์จึงแสวงหาสิ่งที่ดีกว่าทั้งสิ้น การเห็นสิ่งเร้าแต่ไม่สนองความอยากของตนได้ ไม่ว่าจะจิตของตนอยากครอบครองเป็นเจ้าของ, อยากเป็นบุคคลฐานะตำแหน่งต่างๆ อยากมีความร่ำรวยมีเงินทองมากเป็นเศรษฐี แต่ก็

อยากมีมากกว่าคนอื่น ๆ เข้าอีก นอกจากนี้จิตของคนก็แสดงอัตตาตัวที่เข้าถึงยากเพราะไม่รู้ อารมณ์มีความรู้สึกอย่างไร มีความเยอยิ่งถือตัว เป็นคนที่เข้าถึงยากเกินไปจนขาดความเป็น มนุษย์สมบูรณ์แบบเพื่อที่จะรับมือสิ่งต่างๆ ที่ถ้าโถมเข้าโดยเฉพาะคำวิพากษ์วิจารณ์ของมนุษย์ด้วย เองที่มีโนภาพอารมณ์ที่ตนผัสสะไปต่าง ๆ ได้จึงเป็นความทุกข์อย่างหนึ่งของชีวิตมนุษย์ทุกคน เพราะถูกปฏิเสธไม่ให้เข้าร่วมในสังคมนั้น

เพราะฉะนั้นการพัฒนาคนให้มีศักยภาพที่ปรับตัวเองให้เข้ากับสังคม เข้าใจความแตกต่าง ระหว่างมนุษย์ด้วยเอง วิธีการพัฒนาก็เป็นเรื่องที่สำคัญไม่มีสิ่งใดสมบูรณ์แบบ วิธีพัฒนาศักยภาพ คนเช่นเดียวกันบางวิธีอาจเหมาะสำหรับอีกคนหนึ่ง แต่ก็ไม่เหมาะกับอีกคนหนึ่งเช่นเดียวกัน การ พัฒนาจิตคนต้องให้เหมาะกับกรรมฐานจึงเป็นเรื่องที่สำคัญเช่นกันซึ่งเราจะได้ศึกษาใน รายละเอียดต่อไป

๑. อธิบายความหมายของการพัฒนาจิต ๖ ในพระไตรปิฎกได้

มนุษย์โลกจำนวนหลายพันล้านคน แต่ละคนมีบุคลิก อุปนิสัยไม่เหมือนกันมีความแตกต่างกันในความสนใจและความอยากของแต่ละคน มนุษย์จึงมีกิจกรรมต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมายสนอง ความต้องการของตนและดำเนินการอยู่ตลอดเวลา มนุษย์มีคุณสมบัติพิเศษเพราะมีส่วนประกอบ ของร่างกายที่เรียกว่า อินทรีย์๖ เป็นประสาทรับรู้อารมณ์เรื่องราวของปรากฏการณ์ของโลกและ พฤติกรรมของมนุษย์ แต่ละคนมีพฤติกรรมที่สังเกตเห็นได้และเห็นไม่ได้หลายอย่างพร้อมกันใน เวลาเดียวกัน เป็นขบวนการทางสรีระของมนุษย์ที่มีความซับซ้อนและเข้าใจยากเพราะเจตนาของ มนุษย์เป็นความรู้สึกที่อยู่ภายในจิตของมนุษย์ที่แท้จริงไม่ได้แสดงออกมา บางครั้งไม่ได้แสดง ความรู้สึกที่แท้จริงออกมาว่าคิดอะไร ตนต้องการอะไรให้คนอื่นรับทราบ เราจึงรู้ไม่ได้ว่าเขา ต้องการอะไร แต่ก็ไม่ใช่ปัญหาที่เราจะไม่เข้าใจคน บางครั้งก็ยึดเอาผลของการกระทำที่เด่นชัด เป็นเครื่องชี้เจตนาของผู้กระทำก็ได้ ตัวอย่าง นาย ก. เดินไปตามท้องถนนมีจุดประสงค์ความ ต้องการทางจิตของตนไปไหน ไปทำอะไรไม่มีใครรู้ได้ แต่เราเอาผลของจุดหมายปลายทางมาเป็นแสดง เจตนาก็ได้ เป็นต้น

๒. อธิบายความหมายของกรรมฐานในพระไตรปิฎกได้

ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ให้คำนิยามว่า ธรรมเนียมหมายถึง ที่ตั้งแห่งการงานหมายเอาอุบายทางใจ มี ๒ ประการคือ สมถกรรมฐาน เป็นอุบายให้ใจสงบ และ วิปัสสนากรรมฐาน เป็นอุบายเรื่องปัญญา.²⁵

คำว่ากรรมฐาน มาจากคำสองคำคือ กรรมและฐาน ประกอบไปด้วยคำว่า "กรรม" บวกกับ คำว่า "ฐาน" ซึ่งแปลได้ว่า "ฐานที่ตั้งแห่งการงานทางจิต" กล่าวคือเมื่อจิตอาศัยร่างกายส่วนที่ เรียกว่า "อินทรีย์ ๖ รับรู้เรื่องราวของชีวิตมนุษย์ แล้วจิตนั้นรับเรื่องราวเหล่านั้นมาไว้ในจิต แต่ อารมณ์ของเรื่องราวเหล่านั้นมิใช่จิต ร่างกายจึงเป็นฐานที่ตั้งแห่งการงานทางจิต เพราะกาย วาจา ของเรานั้นมีการเคลื่อนไหวออกไปกระทำการใดๆ ในเรื่องราวที่ดีที่ชั่ว ตามคิดของการบังคับบัญชา ของจิตที่มีความอยากตลอดเวลา หรือ ตกอยู่ในอำนาจของจิตใจที่ครอบครองกายกรรม วชิกรรม นี้อยู่ กรรมฐานจึงเป็นเรื่องของจิตใจล้วนๆ ที่ทำให้เป็นไปทำให้เกิดขึ้น มีขึ้น นั่นเองเมื่อมนุษย์มี แนวโน้มความชอบของจิตไม่เหมือนกันเพราะความคิดไม่เหมือนกัน จึงอยากทำกิจกรรม อยาก กิน อยากนอน มีความเป็นส่วนตัวสูงไม่เหมือนกัน รวม ๆ เรียกว่ามนุษย์ทุกคนมีวิถีชีวิตที่แตกต่าง กัน ไม่เหมือนกัน แต่เมื่อมนุษย์เป็นสัตว์สังคมจึงจำเป็นต้องพัฒนาศักยภาพของจิตและกายของ มนุษย์ให้มีความเข้มแข็งพร้อมที่จะอดทนต่อผัสสะของอารมณ์ในเรื่องราวต่างๆ ที่ต้องเผชิญหน้า ตลอดเวลา.....แต่มนุษย์มีความเข้มแข็งอดทนไม่เท่ากัน เพราะสั่งสมความรู้ของการพัฒนา ศักยภาพไม่เท่ากัน จึงมีวิธีพัฒนาศักยภาพในรูปแบบและวิธีการที่ไม่เหมือนกัน ดังนี้

๓. อธิบายความหมายของการพัฒนาจิตด้วยกรรมฐานในพระไตรปิฎกได้

กรรมฐานทั้ง ๔๐ แบบ ท่านแสดงไว้ให้เหมาะสมกับจริตอัธยาศัยของมนุษย์แต่ละคน เมื่อใด อารมณ์จิตข้องอยู่ในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง ให้เลือกสรรกัมมัฏฐานที่เหมาะสมมาหักล้างอารมณ์นั้น ๆ เพื่อใจจะได้หยุดนิ่งได้ง่าย กัมมัฏฐานทั้ง ๔๐ แบบ ที่ท่านแยกไว้เป็นหมวดหมู่ มีดังนี้ อสุภกัมมัฏฐาน ๑๐ อนุสติ๑๐ กสิณ๑๐ อาหาเรปฏิกูลสัญญา๑ จตุธาตុวัตถาน๑ พรหมวิหาร๔ อรูป ๔ รวมเป็น๔๐ แบบ กัมมัฏฐานทั้ง๔๐ แบบ ท่านจำแนกแยกเป็นหมวดไว้ เพื่อให้เหมาะสมกับจริต นั้นๆ มีดังนี้

๑. รากจิต กล่าวคือบุคคลที่รากะจิตจะมัวเมาในรูปร่างของหน้าตาของตนเองที่คิดว่าสวยงาม ไม่ สนใจคนอื่นเอาตนเอง ไม่สนใจความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นตามหลักของกฎไตรลักษณ์ทำให้เป็นมี

²⁵ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน <http://www.royin.go.th/dictionary/กรรมฐาน>

อึดอัด เย่เย่และเข้าถึงยากไม่รู้อารมณ์ นึกจะดีก็ดีนึกจะร้ายก็ร้ายทำให้ตามอารมณ์ไม่ทันท่านจัด
กัมมัฏฐานที่เหมาะสมไว้ ๑๑ อย่างคือ อสุภกัมมัฏฐาน๑๐ กับกายคตาสติกัมมัฏฐาน ๑

ก. อสุภกัมมัฏฐาน๑๐คือการพิจารณาซากศพในลักษณะต่างๆ กัน รวม๑๐ ลักษณะ เริ่ม
ตั้งแต่ ศพที่ขึ้นอืด ศพที่มีสีเขียวคล้ำ ศพที่มีน้ำเหลืองไหล ศพที่ฉีกขาดจากกันเป็นสองท่อน ศพที่
ถูกสัตว์ทั้ง ศพที่อวัยวะกระจาย ศพที่ถูกสับฟันด้วยอาวุธ ศพที่มีเลือดไหล ศพที่มีหนอน
คลาคล่ำ ศพที่เหลือแต่กระดูก

ข. กายคตาสติกัมมัฏฐาน คือ การกำหนดพิจารณาภายใน ให้เห็นว่าประกอบด้วยส่วนต่างๆ
คือ อากาศ ๓๒ มี ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต
ปอด ไล่ใหญ่ ไล่ย่อย อาหารใหม่ อาหารเก่า มันทสมอง น้ำดี เกล็ด น้ำเหลือง เลือด เหงื่อ น้ำมันชั้น
น้ำตา น้ำมันเหลว น้ำลาย น้ำมูก น้ำมันไขข้อ น้ำปัสสาวะ ว่าไม่สะอาด ไม่งาม น่าเกลียด อันทำให้
รู้เท่าทันสภาพของกายนี้ ไม่ให้หลงใหลมัวเมา

๒. โทสะจริต คนใจร้อน ชอบให้คนอื่นทำตามใจตน เมื่อคนไหนสนองอารมณ์ตนเองไม่ได้ มักแสดง
อารมณ์โกรธออกมาทางสีหน้าสีตาของตน หรือในขณะนั้นมีอารมณ์โกรธขัดเคืองเกิดขึ้น อันเป็น
อุปสรรคต่อการเจริญภาวนา ท่านให้ใช้กัมมัฏฐาน ๘ อย่าง คือ พรหมวิหาร ๔ และวรรณกสิณ๔
เพื่อระงับดับอารมณ์โทสะจริตจะเลือกอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของแต่ละคน
อารมณ์โทสะก็จะค่อยๆ คลายตัวระงับไปจนกระทั่งใจหยุดนิ่งในที่สุด

ก. พรหมวิหาร๔ คือ ธรรมที่แผ่ออกไปในมนุษยและสรรพสัตว์ทั้งหลายอย่างเสมอกันไม่มี
ประมาณ ไม่จำกัดขอบเขต ประกอบด้วย ๑.เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาให้เป็นสุข ๒.กรุณา ความ
ปรารถนาให้สัตว์ที่ตกยากมีทุกข์ให้พ้นทุกข์ ๓.มุทิตา ความยินดีในเมื่อผู้อื่นได้ดีมีสุข ๔.อุเบกขา
ความเป็นกลางต่อสุขทุกข์ของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย

ข. วรรณกสิณ๔ อันประกอบด้วย นีลกสิณ (สีเขียว) ปิตกสิณ (สีเหลือง) โลहितกสิณ (สีแดง)
โอทากสิณ (สีขาว)

๓. โมหจริตและวิตกจริต

เป็นลักษณะของผู้ที่มีอารมณ์ตกอยู่ในอำนาจความหลงและครุ่นคิดตัดสินใจอะไรไม่
เด็ดขาด ท่านให้เจริญอานาปานสติอย่างเดียว อานาปานสติ คือ การเอาสติกำหนดลมหายใจเข้า
ออกเป็นอารมณ์เพราะอาการโทสะจริตและวิตกจริตทำให้จิตและกายเกิดเครียด วิธีผ่อนคลายดี
ที่สุดคือ การเจริญอานาปานสติ

๔. สัทธาจริต ผู้ที่มีความประพฤติตั้งอยู่บนความเชื่อท่านให้เจริญกัมมัฏฐาน ๖ อย่าง ที่เรียกว่า อนุสติ (อารมณ์ดีงามที่ควรระลึกถึงเนื่องๆ) มีพุทธานุสติ ธัมมานุสติ สังฆานุสติ สีถานุสติ จาคานุสติ เทวตานุสติ

ก. พุทธานุสติ ระลึกถึงพระพุทธรูปเจ้าและพิจารณาคุณของพระองค์เป็นอารมณ์

ข. ธัมมานุสติ ระลึกถึงพระธรรมและพิจารณาคุณของพระธรรมเป็นอารมณ์

ค. สังฆานุสติ ระลึกถึงพระสงฆ์และพิจารณาคุณของพระสงฆ์เป็นอารมณ์

ง. สีถานุสติ ระลึกพิจารณาศีลของตนที่ได้ประพฤติไม่ต่างพร้อย

จ. จาคานุสติ ระลึกถึงทานที่ตนได้บริจาค พิจารณาคุณธรรมคือ ความเผื่อแผ่เสียสละที่มีในตนเป็นอารมณ์

ฉ. เทวตานุสติ ระลึกถึงเทวดา คือพิจารณาถึงคุณธรรมของตนเปรียบเทียบกับคุณธรรมของเทวดาทั้งหลายเป็นตัวอย่าง

๕. พุทธิจริต

คนมีปัญญาเฉลียวฉลาด คิดอะไรเป็นเหตุเป็นผล และมีปฏิภาณไหวพริบดี ท่านให้เจริญกัมมัฏฐาน ๔ อย่าง คือ มรณานุสติ อุปสมานุสติ อาหาเรปฏิกูลสัญญา จตุธาตुวัตถาน

ก. มรณานุสติ คือ การระลึกถึงความตาย ความแตกดับของสังขารเป็นอารมณ์

ข. อุปสมานุสติ คือ การระลึกถึงธรรมเป็นที่สงบคือพระนิพพาน พิจารณาคุณของพระนิพพานอันเป็นที่หายร้อน ดับกิเลส ปราศจากทุกข์ เป็นอารมณ์

ค. อาหาเรปฏิกูลสัญญา การพิจารณาความเป็นปฏิกูลของอาหาร

ง. จตุธาตुวัตถาน การพิจารณาธาตุทั้ง ๔ ที่ปรากฏในร่างกาย จนกระทั่งเห็นเป็นแต่เพียงกองธาตุ โดยปราศจากความจำเป็น ชาย หญิง สัตว์ บุคคล เรา เขา กัมมัฏฐานที่เหมาะสมกับจริตทั้ง ๖ จัดเป็นหมวดไว้ ๕ หมวด รวมกัมมัฏฐานที่เหมาะสมกับจริต โดยเฉพาะจริตนั้นๆ รวมได้ ๓๐ อย่าง หรือ ๓๐ กอง กัมมัฏฐานทั้งหมดมี ๔๐ กอง ที่เหลืออีก ๑๐ กอง เป็นกัมมัฏฐานกลาง คือ กัมมัฏฐานที่เหมาะสมกับทุกจริต

กัมมัฏฐานที่เหมาะสมกับทุกจริต เป็นกัมมัฏฐานที่เป็นกลางๆ ไม่ว่าจะบุคคลนั้นจะหนักไปทางจริตประเภทไหนก็สามารถเลือกสรรมาปฏิบัติได้อย่างเหมาะสมประกอบด้วย อรูปกัมมัฏฐาน ๔ กุटकสิณ ๔ อาโลกสิณ ๑ อากาศกสิณ ๑ รวมเป็น ๑๐ อย่าง

ก. อรูปกัมมัฏฐาน ๔ คือ การเอาอารมณ์ที่ไม่มีรูปมาเป็นที่ตั้งแห่งการทำงานของใจ ประกอบด้วย

๑. อากาสนัญญายตนะ กำหนดช่องว่างอันหาที่สุกมิได้ซึ่งเกิดจากการเพิกถอน กสินออกไป เป็นอารมณ์

๔. สรุป

การพัฒนาจิตของมนุษย์ เป็นเรื่องที่สำคัญมนุษย์จะสนใจเพียงแต่เรื่องของตนเอง ทำให้กลายเป็นคนมีโลกส่วนตัวสูงเกินไป จนไม่สนใจคนอื่นที่อยู่ในสังคมด้วยกัน ทำให้ขาดเพื่อนไม่อาจอยู่ร่วมกับคนอื่นได้ ไม่อาจจะประสบความสำเร็จในชีวิตได้ ศีลขามนุษย์เป็นเรื่องที่สำคัญในการที่จะใช้คนทำงานให้มีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับงาน ต้องอาศัยการศึกษาของคน ๆ นั้น เป็นเรื่องสำคัญมาก

คำถาม

๑. จงอธิบายกรรมฐานที่เหมาะสมใช้พัฒนาคนที่มีราคะจริตลดความเคร่งเครียดอันเป็นความทุกข์ของชีวิตได้ ?
๒. ราคะจริตคืออะไร ? มีหลักวิเคราะห์อย่างไร ? จงอธิบายให้เข้าใจ ?

บรรณานุกรม

๑. จิราภา เต็งไตรรัตน์และคณะ. จิตวิทยาทั่วไป สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ครั้งที่ ๗ กรุงเทพมหานคร

๒. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔

๓. สุชีพ ปุญญานุภาพ. พระไตรปิฎกฉบับประชาชน โรงพิมพ์มหาเมฆกุฎราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ พิมพ์ครั้งที่ ๑๗ กรุงเทพมหานคร : ๘๒๐ หน้า.